

Russland – En elefant i glassmagasinet?

Russiske gassrelasjoner med Ukraina

Roger Johansen

Russland – En elefant i glassmagasinet?

Russiske gassrelasjoner med Ukraina

Roger Johansen
johansen.roger@gmail.com

November 2009

FRIDTJOF NANSENS INSTITUTT
FRIDTJOF NANSEN INSTITUTE

Copyright © Fridtjof Nansen Institute 2009

Title

Russland - En elefant i glassmagasinet? Russiske gassrelasjoner med Ukraina
(Russia - an elephant in the china shop? Russian gas relations with Ukraine)

Publication Type and Number

FNI Report 12/2009

Pages

84

Author

Roger Johansen

ISBN

978-82-7613-572-5-print version
978-82-7613-573-2-online version

Project

ISSN

1504-9744

Abstract

This report looks into the question of whether Russia uses gas as a means of solving political conflicts in its bilateral relations with Ukraine. The report explores both gas relations and central political conflicts between the two countries. All relations are followed from the end of 1991 to the beginning of 2009. Neoclassical realism and complex interdependence are used to separate political and economic motives. The main part of the empirical material supports complex interdependence and the contention that Russia struggles to keep the gas sector and political conflicts separated. Ukraine has throughout the period been heavily indebted partly as a consequence of excess consumption of gas which the country has had problems paying for. Gazprom has clearly had an economic incentive to demand payment for this gas. However, due to Ukraine's position as a transit country for the bulk of Russian gas export, Russia has been very vulnerable. In instances when supplies to Ukraine have been reduced, Ukraine has compensated by diverting some volumes intended for Europe, which again has led to financial loss for Russia, and a dent in the image of Russia as a reliable gas provider for Europe. This vulnerability can explain why Russia has used much time and effort on negotiations and compromises with Ukraine within the gas sector during the period considered in this report.

Key Words

Russia, Ukraine, gas, Gazprom, interdependence, neoclassical realism

Orders to:

Fridtjof Nansen Institute
Postboks 326
N-1326 Lysaker, Norway.

Tel: (47) 6711 1900
Fax: (47) 6711 1910
Email: post@fni.no
Internet: www.fni.no

Innhold

Forord	iii
1 Innledning	1
1.1 Rapportens struktur	3
2 Teoretisk rammeverk	4
2.1 Neoklassisk realisme	5
2.2 Kompleks interdependens	7
2.3 Rammeverkene i bruk	9
3 Metode	11
3.1 Kilder	12
3.2 Observasjoner og operasjonaliseringer	13
4 Russland og Ukraina – Brødre på godt og vondt	15
4.1 Sikkerhet	16
4.2 Økonomi/samarbeid	20
4.3 Identitet	23
5 Å leke med den blå ilden	28
5.1 Gazprom og Kreml i tandem?	28
5.2 Kronisk gjeldstynget, notorisk vanskelig	28
6 Den vanskelige skillsmissen	41
6.1 Tok Ukraina med for mye hjemmefra?	44
6.2 Ukraina søker trøst i øst	54
6.3 Lillebror i nye klær	57
6.4 Den østlige brisen i Ukraina	63
6.5 Storebror mener alvor	66
7 Konklusjon	69
Kildeliste	73

Forord

Interessen for russisk politikk kom til meg etter å ha skrevet en bacheloroppgave om konflikten i Tsjetsjenia våren 2005. Jeg forstod raskt at studiet av russisk politikk bedre kan gjøres dersom jeg lærte språket. Derfor bestemte jeg meg for å studere russisk språk ett år i Petrozavodsk der interessen for Russland og russisk politikk vokste og grunnlaget for å skrive en masteroppgave om russisk politikk ble lagt.

Hjelpen jeg har fått på veien har vært uvurderlig. Først og fremst vil jeg takke min veileder, Helge Blakkisrud. Uten hans råd og forslag til forbedringer i veiledningsperioden høsten 2008 og våren 2009 ville denne oppgaven ikke ha blitt hva den nå er.

Jeg vil også takke alle i staben ved Fridtjof Nansens institutt for et svært godt arbeidsmiljø. Spesielt vil jeg takke Arild Moe, Pål Skedsmo og Tor Håkon Inderberg for svært nyttige tilbakemeldinger og råd underveis i arbeidet med masteroppgaven.

En stor takk går også til Jonathan Stern og Katja Jafimava ved institutt for energiforskning i Oxford for nyttige tilbakemeldinger i oppgavens tidlige stadium. En takk går også til Margarita Balmaceda som fant tid til å diskutere oppgaven med meg under en konferanse på NUPI våren 2009.

Lysaker, November 2009

Roger Johansen

1 Innledning

Russland er en naturgassgigant. Med 25% av verdens totale påviste reserver tilsvarende dette nesten det dobbelte av Iran som er neste på listen (BP statistical...2008:24). Russland er også verdens største naturgassprodusent. Sammen med olje, utgjør gass selve ryggraden i russisk økonomi. Endelig er Russland den viktigste gasseksportøren til mange europeiske land og av EUs totale import, bidrar Russland med 44% (Woehrel 2008:1). I det østlige Europa dominerer russisk gass fullstendig. Russlands rolle i Europas gassleveranser forventes også å øke.

Russland har altså en dominerende posisjon i et marked der stopp i vareleveransene har potensiale til å føre med seg store utfordringer for mange land. Dette danner grunnlag for til tider opphetet debatt. En av de større debattene har omhandlet hvorvidt Russland bruker sin sterke posisjon i markedet til å få politisk innflytelse i sine naboland. Som tidligere økonomiminister Andrej Netsjaev fortalte, har Russland flere ganger blitt beskyldt for å blant annet 'opptre som en elefant i glassmagasinet'¹ (*Ekho Moskvy* 08.01.2009).

Debatten er svært aktuell både før, men kanskje spesielt etter gasskonflikten i januar 2009, en konflikt viseformann i Gazproms selskapsledelse, Aleksander Medvedev, omtalte som 'svært unormal' og ikke lignet noen annen tidligere hendelse i gassindustriens historie (*Ekho Moskvy* 07.01.2009). Som ved tidligere konflikter mellom Russland og Ukraina, kom det også under denne disputten flere eksempler på anklager mot Russland og landets angivelige bruk av gassvåpenet. I *The Wall Street Journal* 3. januar skrives det at 'Europe apparently prefers not to notice that Russia's issues with Ukraine, gas included, are political' (*The Wall Street Journal* 05.01.09). Ingerid Opdahl forklarer i *Dagsavisen* at gasskonflikten kan sees i sammenheng med Ukrainas tilnærminger til NATO og at 'Kreml vil vise at Ukraina har mye å vinne på å nærme seg Russland' (Bang 03.01.09). Roger Boyes gir ikke mye rom for tolkning da han skrev en artikkel i *The Times* med overskriften 'Gazprom is not a market player, it's a political weapon' (Boyes 07.01.09). Det gjør heller ikke *Washington Post* som skriver på lederplass 8. januar 2009 at 'Mr. Putin's regime plainly intends to use Europe's dependence on Russian energy to advance an imperialist and anti-Western geopolitical agenda' (*Washington Post* 08.01.2009).

I debatten om Russlands bruk av gassvåpenet blir landet beskyldt for å bruke dette ikke bare mot Ukraina, men også andre energiimportører i den postsovjetske regionen. Det er imidlertid flere faktorer som tyder på at Ukraina er det desidert viktigste landet for Russland å ha innflytelse over.

¹ Alle oversettelser fra russisk til norsk i denne rapporten er mine egne. Da jeg bruker uttrykket 'elefant i glassmagasinet' som tittel på oppgaven mener jeg det her er hensiktsmessig å ta med det originale uttrykket på russisk, som er 'slon v posudnoj lavke'.

For det første går nesten 80% av gassen fra Russland til Gazproms europeiske kunder gjennom Ukraina. Landet er for Russland derfor det viktigste transittlandet. For det andre har Ukraina nærmet seg Vesten i form av forsøk på å bygge opp et godt forhold til både USA og EU. Russisk elite har ved flere anledninger uttalt at de ønsker å bevare innflytelsen over det postsovjetiske området og gitt uttrykk for at Ukraina er spesielt viktig. Dette fordi mange russere ser på Ukraina nærmest som en del av Russland og har veldig sterke bånd til landet. Dette gjør det problematisk når Ukraina gjør tilnærminger til Vesten (*The Economist* 02.12.2004). For det tredje var og er Ukraina en viktig produsent av matvarer samtidig som de har en velutviklet både lett- og tungindustri.

Av hele det postsovjetiske territoriet er det altså rimelig å anta at Ukraina er det viktigste landet å ha innflytelse i. Som *The Economist* skriver, betyr Ukraina 'even more than Belarus or Georgia, in terms of size [...], in economic significance [...] and in strategic importance' (*The Economist* 25.11.2004).

Kritikerne i debatten henviser ofte i sin argumentasjon til utenforliggende forhold som forklaring på Russland og Gazproms handlinger i gasssektoren. Slik argumentasjon er ofte basert på tanken om at Russland forsøker å ivareta sin sikkerhet og identitet ved å presse Ukraina til politiske innrømmelser ved bruk av gassvåpenet. På bakgrunn av dette, mener jeg det er naturlig å stille følgende spørsmål som hovedproblemstilling:

Er det slik at Russland bruker gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter i de bilaterale relasjonene med Ukraina?

Russland og Gazproms handlinger i gasssektoren kan imidlertid også ses fra et annet perspektiv som tar for seg interne faktorer og det gjensidige avhengighetsforholdet spesielt innenfor gasssektoren. Med dette som bakgrunn, er det naturlig å stille seg følgende underordnede spørsmål:

Er det slik at det gjensidige avhengighetsforholdet, spesielt innenfor gasssektoren, gjør at Russland holder denne sektoren adskilt fra politiske konflikter i de bilaterale relasjonene med Ukraina?

Problemstillingene tar for seg et komplisert spørsmål. Svarene blir ofte som Dimitrij Simes beskriver, at '[t]he assumption is going to be that Russia is bullying Ukraine, that it is connected to Ukraine's pro democracy, pro-western position, Ukrainian support of Georgia, Ukrainian Nato-aspirations. And you can never prove that this is not the case' (Clover & Olearchuk 2009).

Det er åpenbart riktig at det er vanskelig å bevise hva som er beveggrunnene i de russiske gassrelasjonene overfor Ukraina. Forholdet mellom landene og ikke minst gasshandelen er lite transparente. Mitt håp er imidlertid at denne rapporten kan gi et bidrag som beveger seg forbi polemikken og kaster nytt lys over påstanden om at Russland bruker sin posisjon i gassmarkedet til å få politisk innflytelse i Ukraina.

1.1 Rapportens struktur

Neste kapittel vil fokusere på det teoretiske rammeverket. Her blir teorien om neoklassisk realisme og kompleks interdependens presentert. Tredje kapittel vil redegjøre for metodebruk og diskutere ulike problemstillinger knyttet til dette. Kapittel fire vil gi en kort presentasjon av det historiske forholdet mellom Russland og Ukraina generelt. Deretter vil jeg legge frem det empiriske materialet der seks forskjellige konfliktområder blir organisert i tre problemkomplekser. I kapittel fem vil jeg kort redegjøre for relasjonen mellom den russiske staten og selskapet Gazprom før jeg legger frem det empiriske materialet knyttet til gassrelasjonen mellom Russland og Ukraina i perioden 1991-2009.

I kapittel seks analyserer jeg funnene i de empiriske kapitlene i lys av både kompleks interdependens og neoklassisk realisme. Det sentrale i analysen vil være å undersøke hvorvidt det er en sammenheng mellom de generelle politiske relasjonene og gassrelasjonene. Med andre ord: er det slik at jo dårligere forholdet mellom landene er på det politiske planet, jo dårligere vil forholdet også være på det gassrelasjonelle planet? Eller er det slik at dynamikken i forholdet mellom landene på de forskjellige planene utvikler seg uavhengig av hverandre? Der det finnes sammenfall, vil disse bli diskutert i lys av de to teoretiske rammeverkene for å undersøke hvorvidt det er politikk eller økonomi som er den underliggende mekanismen i Russlands relasjoner med Ukraina.

2 Teoretisk rammeverk

Spørsmålet denne rapporten skal undersøke, vil bli belyst fra to teoretiske vinklinger. En av vinklingene egnet til å analysere forholdet mellom Russland og Ukraina er neoklassisk realisme. Denne er som navnet forteller basert på en realistisk tilnærming og teorien fokuserer på at stater søker å oppnå størst mulig innflytelse i sin interessesfære. Den neoklassiske realismen skiller seg ut fra andre realismeperspektiver ved å vektlegge variabler som ledes oppfatninger av verdens maktrelasjoner og innenrikspolitiske muligheter og begrensninger. Dette åpner for en bred analyse av lands utenrikspolitiske motiver og ambisjoner uten samtidig å gå i den fellen det utgjør å inkludere for mange variabler. Som Gideon Rose skriver, gir neoklassisk realisme muligheter til å konstruere 'satisfying comprehensive explanations of foreign policy without abandoning the theory's core assumptions' (Rose 1998:168).

Anita Orban har diskutert flere forskjellige former for realiserammeverk. Hun har argumentert for at det er hensiktsmessig å bruke neoklassisk realismeperspektiv i en analyse av den russiske statens vilje til å bruke energivåpenet mot tidligere sovjetstater som nå er medlem av EU og NATO. Hun konkluderer med at 'Neoclassical realist paradigm is best suited to explain the object of the analysis, Russian energy companies' expansion into Central Europe' (Orban 2008:23). Hun skriver videre at '[w]hat really matters with regard to Russian energy companies' propensity to expand into Central Europe is the Russian foreign policy leadership's prevailing perceptions about the country's status in the balance of power and the resources available for the Russian state' (Orban 2008:23). Denne rapporten skal undersøke mye av samme problematikken og det vil av denne årsak være interessant å belyse de russisk-ukrainske relasjonene med dette rammeverket.

I tillegg til neoklassisk realisme, har jeg valgt å bruke kompleks interdependensteori, et rammeverk basert på den liberalistiske tankegangen. Kompleks interdependens er utviklet av Robert O. Keohane og Joseph S. Nye, og teorien er i utgangspunktet tenkt som et alternativ til realismen. Som forfatterne hevder, er realismen 'often an inadequate basis for analyzing the politics of interdependence'. Videre blir det skrevet at '[t]he realist assumption about world politics can be seen as defining an extreme set of conditions or ideal type. One could also imagine very different conditions' (Keohane & Nye 2001:20). Kompleks interdependens er interessant å bruke fordi det er naturlig å anta at det er sterke og viktige forbindelser mellom landene på flere nivåer. Vi vet at de er avhengige av hverandre på mange områder: Ukraina er avhengig av russisk gass og Russland er avhengig av et godt samarbeid med Ukraina, som er det viktigste transittlandet for russisk gasseskport til Europa. Katja Jafimava ved Institutt for energiforskning i Oxford er av samme oppfatning og skriver i en e-post at 'I use Keohane and Nye's theory of complex interdependence and personally think that it provides a good framework for analysis of Russia-CIS relations'.²

² E-post-korrespondanse med Katja Jafimava 02.10.2008.

2.1 Neoklassisk realisme

Begrepet neoklassisk realisme ble introdusert av Gideon Rose i en *World Politics*-artikkel fra 1998. Begrepet henviser til en gren av realismen som bygger videre på klassisk realisme. Som Rose skriver, vil neoklassisk realisme ta inn i seg 'both external and internal variables, updating and systematizing certain insights drawn from classical realist thought' (Rose 1998:146). Det er her de relative materielle maktmulighetene som er grunnlaget for et lands utenrikspolitikk og det er også dette som plasserer teorien innenfor realismetradisjonen (*ibid*). Brian C. Schmidt er mer generell når han skriver at teorien har til felles med alle former for realisme at 'international politics can be described as a continuous struggle for power' (Schmidt 2005:542).

Det spesielle med neoklassisk realisme er imidlertid at 'the impact of [...] power capabilities on foreign policy is indirect and complex, because systemic pressures must be translated through intervening variables at the unit level' (Rose 1998:146). Poenget er at det ikke finnes noen direkte sammenheng mellom et lands materielle ressurser og utenrikspolitiske handlinger (*ibid*:147). Det er politiske ledere som tar utenrikspolitiske valg og det er disse menneskenes oppfatning av landets relative makt som er av betydning (*ibid*). Det er nemlig ikke slik at beslutningstagerne i et land til enhver tid har oversikt over objektive kriterier for materielle maktforhold mellom verdens land. Tilhengerne av neoklassisk realisme mener heller ikke at beslutningstagerne har full frihet til å utvinne og styre nasjonale ressurser som de vil (Rose 1998:147). Av denne grunn er det viktig at analysen av makt må 'examine the strength and structure of states relative to their societies, because these affect the proportion of national resources that can be allocated to foreign policy' (*ibid*): Land med sammenlignbare ressurser, men forskjellige statlige strukturer, vil sannsynligvis ha ulike handlingsmønstre.

Et annet poeng er at incentiver og press fra det internasjonale systemet kan være med å gi utenrikspolitikken et generelt rammeverk, men dette presset er ikke sterkt nok til å detaljstyre denne politikken. Med andre ord betyr dette at politiske ledere står overfor begrensninger 'limiting the menu of foreign policy choices considered by a state's leaders at a particular time, rather than in forcing the selection of one particular item on that menu over another' (Rose 1998:147). Disse argumentene leder frem til kjernen i neoklassisk realisme som handler om å forstå at 'the links between power and policy requires close examination of the contexts within which foreign policies are formulated and implemented' (*ibid*).

Neoklassiske realister antar at stater reagerer på usikkerheten i det internasjonale anarkiet med å forsøke å få mest mulig innflytelse over omgivelsene sine. Uavhengig av hvordan stater definerer interessene sine, er det sannsynlig at de vil ha mer snarere enn mindre innflytelse, og statene vil forfølge en slik strategi i den grad de har evnen til å gjøre dette (Rose:152). Denne argumentasjonen fører til en hypotese om at etter hvert som en stats relative makt øker vil staten forsøke å oppnå størst mulig innflytelse utenriks, og dersom den relative makten reduseres, vil ambisjonene utenriks også reduseres (*ibid*). Det blir imidlertid understreket at en slik systemfokusering alene ikke er nok til å forklare hvor-

dan stater tolker situasjoner og handler i forhold til sine eksterne omgivelser. Det er også dette poenget som skiller denne teorien fra offensiv realisme (*ibid*). For neoklassiske realister er det viktig at man analyserer 'how systemic pressures are translated through unit-level intervening variables such as decision-makers' perceptions and domestic state structure' (*ibid*). Poenget er at politiske ledere kan møte begrensninger både i internasjonal- og innenrikspolitikk.

Videre skriver Rose at det internasjonale anarkiet er 'neither Hobbesian nor benign but rather murky and difficult to read' (Rose 1998:152). Dette fører til en tilstand hvor stater har vanskelig for å oppfatte 'clearly whether security is plentiful or scarce and must grope their way forward in twilight, interpreting partial and problematic evidence according to subjective rules of thumb' (*ibid*). Neoklassiske realister mener at det finnes en objektiv virkelighet som gir svar på staters relative makt i forhold til hverandre. Problemet er at denne virkeligheten ikke nødvendigvis oppfattes korrekt av politiske ledere (*ibid*:153).

Rose introduserer mellomliggende variabler som må undersøkes for å forstå relasjonen mellom et lands maktressurser og faktisk politikk. For det første er det viktig å undersøke beslutningstakers *oppfatning av maktforholdene* i det internasjonale systemet (Rose 1998:157). Som skrevet ovenfor, er det selve oppfatningen av hvilken rolle et land har i det internasjonale systemet som legger grunnlaget for utenrikspolitikken og denne oppfatningen er ikke nødvendigvis i tråd med landets objektive posisjon. Russland har siden oppløsningen av Sovjetunionen vært et svakt land i forhold til de statene landet enkelte ganger har ønsket å sammenligne seg med. Nettopp et slikt ønske som ikke reflekterer landets objektive posisjon i det internasjonale samfunnet er noe av årsaken til hvorfor neoklassisk realisme er et interessant rammeverk i analysen av Russlands relasjoner med omverdenen fordi de politiske lederne enkelte ganger har hatt ambisjoner som kanskje ikke er realistiske.

For det andre er det viktig å undersøke *statens styrke* og dens forhold til samfunnet. Neoklassiske realister mener en beregning av staters relative styrkeforhold er utilstrekkelig fordi det ikke kan tas for gitt at staten har tilstrekkelig tilgang til landets ressurser (Rose 1998:161). Forandringer i forholdet mellom staten og samfunnet forandrer også hvordan den statlige makten bør måles. Av denne årsak er det viktig å analysere statens styrke i forhold til samfunnet 'because these affect the proportion of national resources that can be allocated to foreign policy' (Rose 1998:147). I forhold til dette mener Fareed Zakaria det er viktig å skille mellom nasjonal makt og statlig styrke. Nasjonal makt henviser til de tradisjonelle materielle ressursene som strukturelle og klassiske realister er opptatt av. Zakaria definerer statlig makt som 'that proportion of national power the government can extract for its purposes and [which thus] reflects the ease with which central decision-makers can achieve their ends' (siteret hos Schmidt 2005:545). I forbindelse med denne rapporten vil det være interessant å se nærmere på hvilke begrensninger som er gjeldende for Russland og Ukrainas ledere som følge av innenrikspolitiske forhold. Deler av 1990-tallet var preget av konflikter internt i begge landene, noe som kan tenkes å ha påvirket ledernes mobilisere ressurser i relasjonen med hverandre.

Det tredje elementet i neoklassisk realisme er *statenes interesser*. Neoklassiske realister argumenterer for at stater ikke bare har forskjellige ressurser, men også forskjellige interesser. Randall L. Schweller argumenterer for å løse noe på neorealistenes oppfatning om at stater verdsetter hva de har mer enn hva de ønsker. På denne måten mener han at ‘the full range of states interests emerges’ (Schweller 1998:22). Som han skriver vil noen stater verdsette hva de søker etter mer enn hva de har, ‘others are entirely satisfied with their possessions; still others value what they have only slightly more than what they covet, and vice versa; and some states consider their possessions to be meager but are not envious of others’ (*ibid*). Dette synet på statenes interesser åpner opp for å ta med revisjoniststaten inn i analysen, noe Schmidt mener er viktig. Poenget med revisjoniststaten kan være av interesse i forhold til Russland fordi en eventuell bruk av gassvåpenet til å løse politiske konflikter kan være et uttrykk for at landet verdsetter sine ambisjoner i større grad enn hva det allerede har. Det er også slik at Russland i økende grad har ønsket å være en motpol i det internasjonale systemet som de mener nå er preget av USAs hegemoni. I denne sammenheng har Ukrainas tilnærmelser til NATO vært svært vanskelig for Russland å akseptere.

Schmidt argumenterer for at disse tre elementene sett i sammenheng, vil ha en effekt på staters søken etter makt. Han skriver at det ifølge neoklassisk realisme ikke er søken etter makt i seg selv som er det viktigste, men makten som et middel til å kontrollere og forme miljøet rundt seg. Schmidt henviser til Zakaria som ser på stater som innflytelsesmaksimerere og at det med en stats maktøkning også vil øke bredden på den respektive stats interessesfære (Schmidt 2005:546). Hovedpoenget her er at ‘as the capabilities of a state increase it will seek greater influence and control of the external environment, and when power resources wane its interests and ambitions will be scaled back accordingly’ (*ibid*). Konsekvensen av en slik hypotese i forbindelse med denne rapporten kan være at en stabilisering av det interne forholdet i Russland, samt økt statlig makt over landets naturressurser kan føre til at Russland er mer villig til å bruke disse ressursene som middel til å løse politiske konflikter med Ukraina.

2.2 Kompleks interdependens

Bakgrunnen for kompleks interdependens er forsøket på å konstruere en teori med formål å forstå forholdet mellom økonomi og politikk (Keohane & Nye 2001:xv). Tanken er at verdens stater er gjensidig avhengig av hverandre. Forfatterne gjør imidlertid et skille mellom gjensidig avhengighet (*interdependence*) og forhold der land kun er sammenkoblede (*interconnectedness*). Disse to begrepene refererer til to forskjellige former for handel det er viktig å skille hvis man skal forstå kompleks interdependens. En importør av luksusvarer som pels, smykker eller parfyme vil ikke måtte ta stilling til sikkerhetspolitiske utfordringer som følge av disse varenes bortfall. Slike transaksjoner er kun et uttrykk for en sammenkobling mellom landene. Interdependens refererer derimot til handel av viktige varer der en eventuell stopp av transaksjoner mellom landene er svært kostbart for partene (*ibid*:8). Det er helt klart at en brå stopp i gassleveransene fra Russland kan være svært kostbart for Ukraina som er avhengige av gassen. Men det er også klart at Russland er avheng-

ig av Ukraina som transittland da landet har makten til å forsyne seg med gass fra rørledningene, noe vi har sett eksempler på ved flere anledninger.

Videre understrekes det i teorien at gjensidig avhengighet ikke nødvendigvis baserer seg på at forholdet mellom stater er likeverdig. Det er viktig å ta i betraktning asymmetrien i et forhold. Det er denne som skaper dynamikken og '[l]ess dependent actors can often use the interdependent relationship as a source of power in bargaining over an issue and perhaps to affect other issues' (Keohane & Nye 2001:9).

Kompleks interdependens har tre kjennetegn (Keohane & Nye 2001:21-22). For det første består tilknytningen mellom samfunn av *mange forskjellige kanaler*, alt fra uformelle bånd mellom eliter og organisasjoner til formelle utenrikspolitiske bånd. Under dette punktet må det også nevnes den potensielle rollen til internasjonale organisasjoner i forhandlinger som Keohane & Nye mener har økt sterkt (*ibid*:30). Det er rimelig å anta at både EU og WTO kan ha påvirkning på Russlands politikk i det europeiske gassmarkedet da Russland lenge har hatt et ønske om å bli medlem av WTO og EU har hatt forhandlinger og stilt krav til Russland i forbindelse med et slikt medlemskap. Det vil også være interessant å undersøke hvor tett tilknytning Russland har til Ukraina og hvordan disse kan tenkes å påvirke landets utforming av politikk på energiområdet.

For det andre består agendaen i mellomstatlige forhold av saker med *liten grad av hierarkisk organisering*. Det er ikke nødvendigvis slik at militær sikkerhet konstant dominerer. Skillet mellom innenrikspolitikk og utenrikspolitikk er blitt utydlig. Mange utenrikspolitiske saker har opphav i hva som tidligere gikk under innenrikspolitikk. Disse blir behandlet i forskjellige departementer og på forskjellige nivåer. Manglende koordinering mellom disse sakene kan innebære betydelige kostnader. Poenget er at '[e]ach bureaucracy will pursue its own concerns; and although several agencies may reach compromises on issues that affect them all, they will find that a consistent pattern of policy is difficult to maintain' (Keohane & Nye 2001:26). Ytterligere kompliserende blir det når ikke bare målene endrer seg, men også maktforholdene og de politiske prosessene (*ibid*: 26). I forhold til denne rapporten kan det være interessant å undersøke hvor viktig økonomi er i forhold til andre utenrikspolitiske strategier som kanskje vil gå på bekostning av økonomien. Med dette tenker jeg spesielt på at bruken av energivåpenet kan tenkes å gi Russland et dårlig rykte som på sikt kan tenkes å skade økonomien.

For det tredje har *militær makt liten betydning* når det kommer til å løse økonomiske konflikter i et gjensidig avhengighetsforhold. Dette fordi bruk av militær makt for å få gjennomslag for egne interesser på et felt mest sannsynlig vil skade viktige relasjoner mellom landene på andre felt. Dette gjelder ikke bare for pluralistiske demokratier, '[e]ven authoritarian countries may be reluctant to use force to obtain economic objectives when such use might be ineffective and disrupt other relationships' (Keohane & Nye 2001:25).

To begreper er aktuelle for å forstå maktforholdene i kompleks interdependens. Det første er *følsomhet*. Dette begrepet blir brukt til å beskrive et lands reaksjonsevne i forhold til et annet lands handlinger. Det søkes å

forklare ‘how quickly [...] changes in one country bring costly changes in another, and how great are the costly effects?’ (Keohane & Nye 2001:22). Det andre begrepet er *sårbarhet*. Dette er et begrep som kan brukes for å undersøke et lands tilpassningsevne til endringer på et område. Med begrepet ønsker man å analysere et lands alternativer til gjeldende situasjon.

I bruken av det teoretiske rammeverket skriver forfatterne at sårbarhetsaspektet er klart mer relevant enn følsomheten til et land (Keohane & Nye 2001:13). Dette fordi et lands følsomhet ikke nødvendigvis er et godt bilde på hvordan makten er fordelt i avhengighetsforholdet. Hvis en aktør enkelt klarer å erstatte et tapt gode med et annet, vil denne staten ikke så lett kunne trues med fratagelse av det opprinnelige godet. Poenget er at “[a]n attempt to manipulate asymmetrical sensitivity interdependence without regard for underlying patterns of vulnerability is likely to fail (*ibid*:13).

Men også å forsøke å endre sårbarheten til et land kan føre med seg risiko fordi det hele tiden er en fare for at landet som blir forsøkt manipulert velger motstrategier. Keohane & Nye understreker dessuten at det hele tiden må tenkes på det militære aspektet i forholdet mellom land. De mener at ‘even effective manipulation of asymmetrical interdependence within a nonmilitary area can create risks of military counteraction’ (Keohane & Nye 2001:14).

Manipulering av andre lands sårbarhet kan altså være et effektivt maktmiddel i internasjonale relasjoner, men forfatterne understreker at det er like viktig å forstå dette maktmiddelets begrensninger. De hevder at det må undersøkes hvordan hver parts ressurser oversettes til innflytelse over utfallet av forhandlinger. Dette blant annet fordi ‘the commitment of a weaker state may be much greater than that of its stronger partner. The more dependent actor may be [...] more willing to suffer’ (Keohane & Nye 2001:16). Det er også viktig å undersøke innenrikspolitiske forhold fordi ‘the smaller state may have greater internal political unity than the larger one’ (*ibid*).

2.3 Rammeverkene i bruk

De to teoretiske rammeverkene danner tilsammen grunnlag for en diskusjon med utgangspunkt i de forskjellige konfliktene jeg skal ta for meg i kapittel fire og fem. I neoklassisk realisme er det som tidligere beskrevet lands trang til å ha innflytelse over omgivelsene som er viktig. Det er derfor rimelig å anta under et neoklassisk realismeperspektiv at Russland ønsker å beholde Ukraina innenfor sin interessesfære og kan være villig til å bruke sin posisjon i gassmarkedet til å oppnå dette. Forutsetningen for å forklare forholdet mellom Russland og Ukraina i lys av neoklassisk realisme i denne rapporten vil derfor være at Russland forsøker å bruke gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter innenfor de tre problemkompleksene jeg skal redegjøre for i kapittel fire. Neoklassisk realisme blir på denne måten knyttet opp til rapportens overordnede problemstilling.

I et kompleks interdependensforhold vil Russland imidlertid måtte ta hensyn til Ukrainas sterke forhandlingsposisjon som transittland. Symmetri-,

sårbarhets- og følsomhetsspørsmål vil tvinge Russland til å søke myke overganger til markedspris på gass til Ukraina og Russland vil bruke betydelige ressurser på forhandlinger og forsøk på å finne kompromiss i løsningen av gassspørsmål. Begrensningene under et interdependensforhold vil også føre til at Russland ikke vil bruke gass som et pressmiddel mot Ukraina til å løse konflikter på andre politikkområder. Jeg vil altså i lys av kompleks interdependens ikke forvente å finne noen sammenheng mellom de politiske relasjonene i de tre problemkompleksene og relasjonene mellom landene i forhold til gass. Jeg forventer også under kompleks interdependens å finne tegn som tyder på at Gazprom handler som en selvstendig aktør basert på økonomiske prinsipper i handelen med gass til Ukraina.

Tatt i betraktning at jeg med denne rapporten ønsker å forklare gassrelasjonene mellom Russland og Ukraina vil jeg i bruken av kompleks interdependens vektlegge det gjensidig avhengighetsforholdet mellom Russland og Ukraina innenfor gassektoren. Jeg vil derfor forvente at det i lys av kompleks interdependens hovedsakelig er det gjensidig avhengighetsforholdet i gassektoren som vil forhindre Russland i å bruke gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter med Ukraina. Gjensidig avhengighet på andre områder kan også være aktuelle, men de vil ikke bli vektlagt i samme grad. Kompleks interdependens blir på denne måten koblet sammen med rapportens underordnede problemstilling.

3 Metode

Mange har skrevet om russisk energipolitikk, og det finnes som nevnt mange meninger i debatten denne rapporten søker å være et bidrag til. Svært mange bidrag fra politikere, medier og samfunnsforskere søker å underbygge påstanden om at Russland bruker sin sterke posisjon i gassmarkedet til å få innflytelse over andre lands innenrikspolitiske forhold eller søker å få utenrikspolitiske innrømmelser. Mange av disse bidragene har imidlertid mangelfull empirisk begrunnelse og tar ofte for seg et begrenset tidsrom. Derfor mener jeg det er interessant å undersøke konflikten mellom de to landene over et lengre tidsrom for se om dette kan bidra til å enten svekke eller styrke påstanden om at Russland bruker sine gassressurser til å få politisk innflytelse over Ukraina. Tidsrommet jeg ønsker å undersøke er perioden fra Ukraina ble selvstendig i slutten av 1991 og fram til januar 2009.

Rapporten vil være et kvalitativt casestudie der caset er de russiske gassrelasjonene overfor Ukraina. Dette caset er utfordrende å undersøke fordi forholdet mellom Russland og Ukraina, og spesielt gasshandelen mellom disse, er lite transparente. Mye av informasjonen som ville ha vært relevant er utilgjengelig. For eksempel er prosessen rundt prisfastsetting på gass svært kompleks og hemmelighetsstemplet.³ I forhold til transittselskaperens rolle i den russisk-ukrainske gasshandelen, er det gjort lite forskning på området, og det som er gjort, er basert på antagelser.

Av plasshensyn og informasjonstilgjengelighet har jeg måttet utelukke transittselskaperens rolle og mekanismene for prisfastsetting på gass til de forskjellige landene i Europa og det postsovjetiske området. Dette kan være en svakhet ved rapporten da det finnes tegn som tyder på at slike selskaper har spilt en betydelig rolle i konfliktene som har oppstått mellom landene i forhold til gasshandelen. Det samme gjelder mekanismene for pristfastsetting. Selv om aspektene er svært interessante i forhold til problemstillingene, kunne hver av dem vært tema for hele rapporter i seg selv og er derfor vanskelig for meg å undersøke. Likevel mener jeg det er mulig å gjøre en tilfredsstillende analyse av gassrelasjonen mellom Russland og Ukraina basert på forskningsdesignet jeg har valgt.

Tatt i betraktning caset jeg skal studere, er det naturlig, om ikke helt nødvendig, å basere seg på kvalitativ fremfor kvantitativ metode. Som John Gerring skriver, er 'one of the primary virtues of the case study method [...] the depth of analysis that it offers' (Gerring 2007:49). Designet er altså egnet til å "explain specific features of [an] event – why it occurred when it did and in the way that it did (ibid). Denne rapporten vil altså være en dybdeanalyse, men den spenner også over et langt tidsrom. Dette fører til en analyse som ikke bare går i dybden, men også i bredden. Dette mener jeg er hensiktsmessig fordi det er vanskelig å si noe fornuftig om Russlands motiver i gassektoren dersom analysen kun skulle tatt for seg én konflikt eller et begrenset tidsrom.

³ Samtale med den ukrainske ambassadøren til Norge, Oslo, 03.04.2009.

Studiet vil være teoretisk fortolkende noe som vil si at 'generell innsikt og teorier bevisst trekkes inn for å tolke eller forklare det som studeres' (Andersen 2005:95). I forhold til dette arbeidet vil det bety at den russiske gasspolitikken blir undersøkt og tolket gjennom teorier jeg anser som egnet⁴ til å kaste lys over dette politikkområdet. Temaet for denne rapporten er ikke valgt med hensikt å kunne generalisere til et større univers, men ut fra et ønske om å oppnå dypere innsikt i Russlands gassrelasjoner overfor Ukraina.

3.1 Kilder

For å få en bredde i empirien vil det bli brukt en blanding av russiske, ukrainske og internasjonale medier. Det vil også bli brukt forskningsartikler og bøker skrevet på området, og så langt det er mulig vil jeg gjøre bruk av kildetriangulering. Kildetriangulering er nyttig da dette handler om å 'collect information from multiple sources but aimed at corroborating the same fact or phenomenon' (Yin 2003:99).

I forhold til russisk og ukrainsk journalistikk kan et problem være kildenes troverdighet, altså et spørsmål som angår deres reliabilitet. Dette er viktig å være oppmerksom på, og for å redusere risikoen for å bruke upålitelige kilder, vil jeg konsentrere meg om å bruke anerkjente russiske og ukrainske kilder. Måten jeg har identifisert disse på, er å undersøke hvilke nyhetskilder anerkjente forskere på området bruker i sine arbeider. Angående sekundærkilder generelt, er det viktig å ha et bevisst forhold til potensielle svakheter ved bruken av slike kilder. De kan være upresise eller partiske (Yin 2003:87). Det er også en fare for feiltolkning av slike kilder. Det er imidlertid i denne rapporten samlet inn et godt utvalg av kildemateriale for å forsøke å forhindre slike problemer. Jeg behersker også det russiske språket tilstrekkelig til å følge med på både skriftlige og muntlige mediekilder. Dette bidrar til bredden i kildematerialet og gir meg en verdifull tilgang til primærkilder, noe som er med på å styrke rapportens interne validitet.

Jeg bruker i tillegg kilder fra vestlig journalistikk. I forhold til disse kan problemet være at vestlige medier ikke har korrespondenter i de aktuelle landene og derfor mangler detaljkunnskapen journalister i Russland og Ukraina har. Som Tor Bukkvoll skriver, er det også tilfellet at mange vestlige aviser har korrespondenter kun i Moskva. Disse 'will occasionally go to these countries to write stories, but it is my impression from reading many such articles that they often have a tendency to see events through Moscow's eyes' (Bukkvoll 2004:40). Dette er ikke nødvendigvis et problem i forhold til denne rapporten da jeg analyserer russiske gassrelasjoner overfor Ukraina og dermed føler det er naturlig å fokusere på det russiske standpunktet i konfliktene. Bukkvoll skriver at en måte å korrigere for slik skjevhet, er å bruke vestlige tidsskriftsartikler og bøker. Å bruke slikt materiale er uansett noe som vil være aktuelt i forhold til

⁴ Jeg har vurdert å bruke forhandlingsteori. Et slikt rammeverk kunne vært interessant da jeg i oppgaven går igjennom flere forhandlinger mellom Russland og Ukraina. Tilgangen til forhandlingsprotokoller og andre relevante kilder for bruk av forhandlingsteori er imidlertid begrenset og jeg har av denne årsak valgt å ikke bruke et slikt rammeverk.

denne rapporten da disse ofte er ‘based on thorough studies of primary sources where the author has already made considerable efforts to construct reliable interpretations from the available evidence’ (*ibid*).

Mange av kildene i denne rapporten er hentet fra internett. Det er viktig å være oppmerksom på at kilder hentet fra internett i utgangspunktet kan ha et reliabilitetsproblem. Dette problemet blir imidlertid forsøkt unngått ved å hente slike kilder fra pålitelige nettsteder. Avisartiklene jeg bruker er hentet fra avisens egne nettsider eller pålitelige formidlingskanaler. Andre artikler er hentet fra nettsteder hvor anerkjente analytikere regelmessig skriver innlegg.

Et pålitelig og mangfoldig kildemateriale er svært viktig for å styrke den interne validiteten i dette arbeidet, noe som bør være et av hovedfokusene i et kvalitativt casestudie. Den eksterne validiteten, som er viktig hvis man har til hensikt å generalisere overfor et større univers, vil bli mindre vektlagt i dette studiet. Det er med denne rapporten vanskelig, om overhodet mulig, å si noe generelt om de russiske gassrelasjonene overfor alle landene i det postsovjetiske området. Det er heller ikke hensikten.

3.2 Observasjoner og operasjonaliseringer

Dette studiet vil være basert på ett case, de russiske gassrelasjonene overfor Ukraina. I et enkeltcase-studie er det viktig å ha et tilstrekkelig antall observasjoner slik at det blir mulig å generalisere over det politikkområdet man ønsker å undersøke. Denne teknikken for kvalitative casestudier er hva David Collier betegner som ‘within-case comparisons’ som han mener er ‘critical to the viability of small-N analysis’ (Collier 1993:112).

I forbindelse med dette og basert på datamaterialet jeg har samlet inn, har jeg valgt ut indikatorer som jeg plasserer i tre problemkomplekser. I en studie som dette vil det alltid være en fare for å overse viktige forklaringsvariabler. Jeg har imidlertid valgt ut indikatorer på bakgrunn av spørsmål som er sentrale i forhold til ethvert lands utforming av utenrikspolitikk. Slike spørsmål angår landenes sikkerhet, økonomi/samarbeid og identitet. Jeg mener også at jeg med de valgte indikatorene i de tre problemkompleksene har dekket de mest sentrale områder i forholdet mellom Russland og Ukraina.

Angående *sikkerhet* har forholdet mellom Russland og Ukraina til tider vært anspent grunnet Ukrainas tilnærmelser til Vesten og spesielt NATO. For det andre har det oppstått strid mellom landene rundt kontrollen over Svartehavsflåten. For det tredje var det gjennom store deler av 1990-tallet strid mellom landene angående Ukrainas atomvåpen.

I dimensjonen *økonomi/samarbeid* har Ukrainas skeptiske holdning til SUS⁵ vært vanskelig for Russland da det har vært viktig for landet å få med Ukraina på et samarbeid med disse landene. For det andre har det vært et kappløp mellom landene om hvem som vil oppnå WTO-

⁵Samveldet av uavhengige stater består i dag av 10 medlemmer: Armenia, Aserbajdsjan, Hviterussland, Kasakhstan, Kirgisistan, Moldova, Russland, Tadsjikistan, Turkmenistan og Ukraina. Usbekistan gikk ut i 2005, Georgia i august 2008.

medlemskap først da et slikt medlemskap kan gi fordeler i en forhandlingssituasjon fordi et opptak av nytt medlemsland i organisasjonen er basert på konsensus.

I forhold til *identitet* har det oppstått gjentatte konflikter angående Krimhalvøyas status, en halvøy som ble overført til Ukraina av Khrusjtsjov. For det andre har det vært en konflikt angående det russiske språkets status i Ukraina knyttet til Russlands ønske om å beskytte den store russiske minoritetens rettigheter i landet. For det tredje har det vært en konflikt angående en liten øy sør-øst i Ukraina kalt Tuzla og et lite sjøområde i samme region kalt Kertsj-stredet.

Disse problemkompleksene⁶ vil bli fulgt i perioden 1991-2009. Dersom Russland bruker sine gassressurser som politisk virkemiddel, mener jeg det er naturlig å forvente at landet vil bruke dette virkemiddelet til å løse konflikter i tilknytning til de ovennevnte problemkompleksene. Der jeg finner sammenfall mellom problemkompleksene og gassrelasjonene, vil det være nødvendig å diskutere sammenhengen for å forsøke å etablere hvorvidt det er rimelig å anta at Russland bruker gass som politisk virkemiddel eller ikke.

⁶ Tor Bukkvoll, Norges fremste Ukraina-ekspert bekrefter i en e-post at '[j]eg tror du har funnet frem til de viktigste konfliktene'.

4 Russland og Ukraina – Brødre på godt og vondt

Både Russland og Ukraina sporer sitt opphav tilbake til Kiev i det tiende århundret. Det er imidlertid forskjellige oppfatninger om hvordan dette opphavet skal tolkes. Den vanlige russiske tolkningen er at samfunnet som utviklet seg i Kiev på denne tiden ble overført til Moskva slik at det moderne Russland er rettmessig arvtager av denne statsdannelsen. Tolkningen i Ukraina går i en annen retning som fokuserer på at Moskva og Kiev utviklet seg separat. Dagens Russland stammer derfor ikke fra Kiev, men fra Moskva (D'Anieri 1997:8).

På midten av 1700-tallet forsøkte de ukrainske kosakkene å gjøre seg uavhengige av Russland og Polen under ledelse av Bohdan Khmelnytsky. Som forsøk på å beskytte den nye staten fra Polen, gikk Khmelnytsky inn i en allianse med Russland i 1654 (D'Anieri 1997:8). Resultatet ble ikke som forventet. Polen beholdt kontroll i den vestlige delen av Ukraina mens den østlige delen ble mer og mer integrert med Russland som følge av at den russiske tsaren tok alliansen som en bekreftelse på at Ukraina offisielt la seg under tsarens kontroll (*ibid*). Mange russere ser på alliansen fra 1654 som en historisk hendelse der Russland og Ukraina ble gjenforent. Mange ukrainere derimot deler ikke dette synet (*ibid*:9).

I mellomkrigstiden, på slutten av 1920-tallet og fremover, gjennomførte Stalin en serie femårsplaner som førte til en dramatisk sosial og industriell utvikling. Bare i den første femårsreformen ble Ukrainas industrielle produksjon firedoblet. Dette førte til enorme konsekvenser for jordbruket da en slik utvikling krevde store mengder matforsyninger. Av denne årsak gjennomførte Stalin en kollektivisering av jordbruket, noe som fikk store konsekvenser for Ukraina, ofte kalt Sovjetunionens kornkammer (Wikipedia – History of Ukraine). Mange ukrainske bønder motsatte seg dette programmet noe som førte til at titusener ble henrettet og 100.000 familier deportert. Stalin økte etter hvert Ukrainas produksjonskvote, noe som betød at de kollektive gårdene som ikke oppfylte denne kvoten mistet sin kornforsyning (*ibid*). Dette førte til at millioner av mennesker i 1933 sultet ihjel og denne perioden har senere blitt referert til som Holodomor, drap ved hjelp av utsulting (Chalupa 09.12.2008).

Etter andre verdenskrig gikk industriproduksjonen svært bra og den ukrainske republikken 'was the spearhead of Soviet power' (Wikipedia – History of Ukraine). Under den kalde krigen hadde Ukraina mange militærbaser på sitt område som inneholdt de mest moderne våpensystemene på denne tiden. Khrusjtsjov var en av flere eksempler på sovjetiske ledere som kom fra Ukraina. I 1954 overførte han Krim-halvøya fra den russiske unionsrepublikken til Ukraina i forbindelse med en feiring av 300-årsjubiléet for den russisk-ukrainske alliansen inngått i 1654 (Feldhusen 1999:122).

Den ukrainske økonomien var basert på jernmalm- og kullgruvedrift, metallurgi, kjemisk- og energiindustri. De sørlige delene av republikken ble raskt et industrialisert område. Etter hvert utviklet det seg også en høyteknologisk industri, men denne var først og fremst militærteknisk (Wikipedia – History of Ukraine).

På 1970- og 1980-tallet begynte det å utvikle seg store forskjeller mellom den østlige og vestlige delen av Ukraina. Republikken utviklet også et skille på bakgrunn av språket der befolkningen i den vestlige delen i hovedsak brukte det ukrainske språket og den østlige det russiske (Kolstø 2009).

I august 1991 ble det gjort et forsøk på kupp for å styrke Sovjetunionen. Dette gikk galt og det øverste sovjet i Ukraina vedtok etter dette full uavhengighet. 90% av den ukrainske befolkningen stemte for uavhengighet 1. desember 1991. Samtidig ble Leonid Kravtjuk valgt til Ukrainas første president (Kolstø 2009).

4.1 Sikkerhet

Forholdet mellom Russland og Ukraina var allerede fra oppløsningen av Sovjetunionen anspent. Fra begynnelsen av 1990-tallet var relasjonen mellom landene problematisk grunnet Ukrainas atomvåpenarsenal. Etter Sovjetunionen gikk i oppløsning, arvet Ukraina deler av unionens kjernevåpenlager. Ukraina lovte i desember 1991 å kvitte seg med atomvåpnene og undertegne en ikke-spredningsavtale. Landet overførte våren 1992 alle de taktiske våpnene til Russland og undertegnet Lisboa-protokollen hvor START-1-forpliktelsene om atomnedrustning og kontroll var nedfelt.

Ukraina var imidlertid bekymret for den noe ustabile situasjonen i Russland, og landet stilte derfor en rekke krav for å avstå atomvåpnene (Oldberg 1998:16). Kravtjuk forsøkte på begynnelsen av 1990-tallet å bruke atomvåpnene som pressmiddel mot Vesten til å få økonomisk bistand. Denne politikken fungerte ikke og det eneste Ukraina oppnådde var å bli vurdert som en trussel mot stabilitet i Europa (Hedenskog 2004:31). En annen konsekvens var at NATO med USA i spissen valgte å prioritere forholdet til Russland fremfor Ukraina.

Statusen til Svartehavsflåten ble det også raskt en disputt over og dette er en kilde til konflikt mellom de to landene som har vart frem til i dag. Flåten var den tredje største i unionen og omfattet noen av Sovjetunionens største verft. Begge parter ønsket seg kontrollen over flåten. Ukraina mente de hadde rett til eierskap da flåten lå på deres territorium og fordi de hadde bidratt betydelig under oppbyggingen av den. Ukraina fryktet også russisk kontroll over flåten fordi det da ville bety at Russland uten vanskeligheter kunne omringe landet (Oldberg 1998:14).

Russland ville imidlertid ikke gi fra seg flåten og argumenterte i begynnelsen for at den burde være under SUS-kontroll. Jeltsin var klar i talen da han sa at 'flåten var, er og forblir russisk'. Han sa imidlertid samtidig at Russland var villig til å overføre en mindre del av flåten (Oldberg 1998:14). I august 1992 møttes Jeltsin og Kravtjuk i Jalta der de ble enige om en deling av kommandoen over flåten frem til 1995 (Morrison 1993:694).

Konflikten mellom Russland og Ukraina angående Svartehavsflåten lå og murret helt til partene møttes igjen i juni 1993 og det så ut som de kom nærmere en løsning. Da ble presidentene enige om en 50-50% deling. Samtidig fikk Russland garantier for bruk av basen i Sevastopol etter

1995 (Morrison 1993:694). Russland krevde først å få en leieavtale for 99 år. Ukraina på sin side ville beholde Sevastopol og kom med forslag om at Russland flyttet sin base til andre steder på Krim-halvøya. Deretter foreslo Ukraina å dele på Sevastopol i 5-10-års-perioder (Oldberg:36).

Ukrainas posisjon i flåtekonflikten ble etter hvert svært svekket av økonomiske årsaker. Under Sovjetunionen var viktige deler av militærindustrien plassert i Ukraina. Russland begynte etter oppløsningen av Sovjetunionen å bygge sin egen militærindustri og bestillingene Ukraina var så økonomisk avhengig av, uteble (Oldberg 1998:20).

I forhold til atomvåpnene ventet Verkhovna Rada⁷ lenge med å ratifisere START-1. Da de gjorde det i november 1993, la de frem en liste med krav. Ukraina krevde at ingen av delene i våpnene de avstod fra skulle gjenbrukes i andre atomvåpen og landet ville kun overlevere de våpnene som inngikk i START-1-avtalen. Resten ville de ødelegge på egen hånd under egne prosedyrer. De ville også kun gradvis kvitte seg med atomvåpnene og kun hvis de fikk sikkerhetsgarantier fra de andre atomstatene samtidig som disse skulle avstå fra å bruke økonomiske pressmidler (Oldberg 1998:16).

I januar 1994 ble det fremforhandlet en trilateral avtale mellom Kravtjuk, Jeltsin og Clinton. Russland skulle gi brennstoff til Ukrainas atomkraftverk mot at Ukraina ga fra seg 200 strategiske atomstridshoder til Russland innen ti måneder og resten innen en syvårsperiode. USA skulle gi lån til Russland for transporten og ødeleggelsen av stridshodene samtidig som USA gikk med på å gi økonomisk bistand til Ukraina (Oldberg 1998:35).

I tillegg til Svartehavsflåten og Ukrainas atomvåpen, har Ukrainas forhold til NATO fra tid til annen vært problematisk for Russland. På begynnelsen av 1990-tallet var Ukraina riktignok skeptisk til alliansen, men etter hvert som NATOs fokus begynte å flytte seg mot Ukraina, ble landet mindre kritisk. Etter et møte Kutsjma hadde med NATOs generalsekretær i 1995, snudde Ukraina helt om og ga en sterk støtte til organisasjonens planer om utvidelse østover (Hedenskog 2004:32).

Ukraina ble den første av de tidligere sovjetrepublikkene som ble medlem av NATOs partnerskap for fred-program (PFF). Dette var et samarbeid som inkluderte konsultasjoner og militærøvelser mellom NATO-land og de landene som var omfattet i avtalen. Formålet med å undertegne avtalen ifølge daværende utenriksminister i Ukraina, Anatolij Zlenko var 'att höja sin krigsmakt till NATO-standard för att senare kunna bli medlem' (Oldberg 1998:11).

I juni 1995 så det ut som om forholdet mellom Russland og Ukraina ble noe forbedret. Det ble endelig inngått et kompromiss mellom partene i forhold til Svartehavsflåten. Ifølge dette kompromisset skulle Russlands hovedbase få ligge i Sevastopol, det ble enighet om oppdeling av flåtens eiendom og Russland skulle få lov til å bruke dens infrastruktur mot å bidra til den sosioøkonomiske utviklingen i området (Oldberg 1998:36).

⁷ Det ukrainske parlamentet.

Det ble også snakk om et strategisk partnerskap med regelmessige møter og landenes fredsbevarende styrker skulle holde felles øvelser. Selv om det ble inngått et kompromiss, var det imidlertid flere stridsspørsmål som stod uløste, deriblant en helt konkret inndeling av flåtens infrastruktur, lengden på leieavtalen og hvor mye Russland skulle betale i leie til Ukraina (*ibid*:37)

I november 1995 ratifiserte Verkhovna Rada ikke-spredningsavtalen. Jeltsin lovte på sin side å gi Ukraina \$500 millioner for de allerede overleverte taktiske atomvåpnene. Etter ratifiseringen av ikke-spredningsavtalen ble de gjenværende våpnene raskt overført til Russland for destruksjon (Oldberg 1998:36), og i 1996 var konflikten mellom landene om atomvåpnene endelig løst, noe som var en enorm lettelse for både Russland og Vesten.

I juli 1996 godkjente det ukrainske parlamentet den nye konstitusjonen som inneholdt et forbud mot utenlandske baser på ukrainsk territorium, men den åpnet imidlertid for utleie (Oldberg 1998:37). På denne måten ble det lagt et grunnlag for at Russland kunne fortsette sin tilstedeværelse i Sevastopol. I november 1996 kom det imidlertid et tilbakeslag i konflikten om Svartehavsflåten. Den russiske dumaen bestemte seg for å kreve at Ukraina ga fra seg suvereniteten over Sevastopol til Russland (*The Economist* 23.11.1996).

En løsning på konflikten om Svartehavsflåten kom endelig i mai 1997. Partene ble enige om at Russland skulle få leie Sevastopol over en periode på 20 år med mulighet til 5-års forlengelse. Russland skulle også få eierskap på 50% av Svartehavsflåten samtidig som landet skulle få mulighet til å kjøpe 32% av den ukrainske delen mot å slette deler den ukrainske energigjelden (Nation 2000:13). Partene fastsatte også at den ukrainske energigjelden var \$3,04 milliarder (Makarov 31.05.1997). Dette beløpet skulle fordeles over tre år og være endelig betalt innen slutten av 1999 (*ibid*).

Ukraina fortsatte sin tilnærming til NATO, og på et NATO-møte i Madrid juli 1997 signerte Ukraina en partnerskapsavtale med alliansen som ga støtte til blant annet militære reformer, konfliktforebygging, økonomisk sikkerhet og krisehåndtering (Hedenskog 2004:33). Avtalen sendte også et signal til Russland om at Ukraina ikke lot seg bli definert inn i en russisk interessesfære (*ibid*).

Ukraina opparbeidet på slutten av 1990-tallet et relativt godt forhold til NATO. Landet hadde den første store øvelsen med alliansen i oktober 1997 (Oldberg 1998:38). Kutsjma forsikret imidlertid Russland om at Ukraina ikke hadde noen planer om å bli medlem av NATO og stod sammen med Jeltsin i etterlysningen av en europeisk sikkerhetstraktat for å forbedre OSSE (*ibid*:49).

På NATOs 50-årsjubileum i april 1999 var alle GUUAM-landene tilstede. Møtet ble holdt samtidig som bombardementet av Serbia foregikk. Ifølge russisk etterretning ble det diskutert mulige løsninger på militære problemer 'including the resolution of ethnic conflicts in the former USSR in a similar manner to that undertaken by NATO in Kosovo/Serbia' (Kuzio 2000:104).

I 1999 utviklet det seg et militært samarbeid mellom GUUAM-medlemmene. Georgia, Ukraina og Aserbajjan opprettet en fredsbevarende styrke, og den georgiske presidenten besøkte Ukraina med formål å diskutere et ytterligere militært samarbeid innenfor GUUAM (Kuzio 2000:87).

Sommeren 2000 ble det holdt en NATO-øvelse i Ukraina med soldater fra 10 NATO-land. Dette var den største øvelsen som noen gang hadde funnet sted siden Ukrainas uavhengighet og talsmannen for den ukrainske flåten sa øvelsen var 'extremely important for mutual understanding' (*The Moscow Times* 20.06.2000).

Fra 11. september hadde forholdet mellom Russland og NATO forbedret seg. Dette kulminerte i en avtale der Russland og NATO ble enige om å 'combat common security threats in the post-Sept. 11 era' (*The Moscow Times* 15.05.2002).

Samtidig forverret Ukrainas forhold til Vesten seg. Ukrainas nasjonale forsvars- og sikkerhetsråd bestemte derfor i mai 2002 å forberede Ukraina til et fullt medlemskap i NATO. Dette var oppsiktsvekkende, da det var første gang Ukraina offisielt erklærte at landet kunne tenke seg et fullt medlemskap i organisasjonen (Hedenskog 2004:36). Ukrainas ønske om å bli medlem av NATO ble imidlertid ikke møtt med stor optimisme. USAs daværende utenriksminister Colin Powell sa at det var langt igjen før Ukraina kunne begynne på den formelle veien mot et medlemskap (*ibid*:36-37).

Russland hadde imidlertid ingen vesentlig grunn til bekymring for Ukrainas NATO-ambisjoner. Forholdet mellom Ukraina og NATO var fortsatt dårlig og i september 2002 skulle det forverres ytterligere etter beskyldninger fra USA om at Kutsjma personlig hadde gitt tillatelse til å selge radarutstyr til Irak og dermed brutt FNs embargo mot landet (Hedenskog 2004:37). USA hadde fått tilgang til opptak av mange av Kutsjmas samtaler og var overbevist om autentisiteten på disse (*ibid*:38). Dette førte til at Kutsjma fullstendig mistet tilliten og den ukrainske presidenten ble fortalt at han var uønsket på NATO-toppmøtet som skulle bli holdt i november 2002 (*ibid*). Kutsjma dukket likevel opp på møtet, men ble holdt borte fra de britiske og amerikanske lederne. Det kom imidlertid frem at det kun var Kutsjma personlig som var uønsket, og ikke andre representanter for Ukraina. En handlingsplan for Ukraina ble derfor utarbeidet med forpliktelser om bl.a. forbedring av demokratiet og deltakelse i fredsbevarende operasjoner (*ibid*:38-39). Det ble sagt at en oppfyllelse av disse forpliktelsene ville ta Ukraina et langt skritt på veien mot et NATO-medlemskap.

Etter NATO-møtet i november 2002 ble forholdet mellom Ukraina og NATO betydelig bedre. Ukraina iverksatte i februar 2003 tiltak for å imøtekomme noen av kravene og da USA gikk inn i Irak i mars 2003 ga dette Kutsjma mulighet til å gi sin støtte og forbedre forholdet til USA til tross for at 80% av Ukrainas befolkning var imot den amerikanskledede kampanjen (Hedenskog 2004:39). 5. juni 2003 bestemte Kutsjma seg for å sende 1800 soldater som bidrag til kampanjen i Irak. Forholdet mellom Ukraina og USA ble vesentlig forbedret, noe som ga Ukraina en fordel i prosessen mot å bli medlem i WTO.

Selv om forholdet til USA og NATO forbedret seg, hadde imidlertid Ukraina vanskeligheter med å gjennomføre økonomiske og politiske reformer, noe som bekymret NATOs hovedkvarter i Brussel, og det var hele tiden lite sannsynlig at NATO kom til å gi Ukraina en handlingsplan mot medlemskap (MAP) før presidentvalget som skulle holdes i oktober 2004 (Hedenskog 2004:40). Bortsett fra Ukrainas fiasko med økonomiske og politiske reformer var den dårlige tilstanden til Ukrainas hær, den russiske Svartehavsflåten og manglende avklaring av Ukrainas grenser mot både Russland og Hviterussland reelle hindringer til et ukrainsk NATO-medlemskap (*ibid*:41).

Etter Jusjtsjenko ble president i Ukraina i slutten av 2004 gjorde han alvor av løftene han hadde gitt om å ta landet ytterligere i retning Vesten. Bl.a. sa Jusjtsjenko klart i fra om at leieavtalen på Sevastopol ikke ville bli forlenget (Kuzio 20.04.2005). På et NATO-møte fortalte Jusjtsjenko at han var interessert i et ukrainsk medlemskap i alliansen, samt i EU (Kuzio 25.02.2005).

Internt i Ukraina var det imidlertid uenighet om denne politikken. Statsminister Janukovitsj sa seg uenig i Jusjtsjenkos argumentasjon om at det var nødvendig for Ukraina å søke medlemskap i alliansen (*The Moscow Times* 30.11.2006). Russland ga også klart uttrykk for at landet var imot et ukrainsk medlemskap. Den russiske forsvarsministeren, Sergej Ivanov, uttalte at '[r]egardless of whether we want this or not, it will have an inevitable impact one way or another on our relations [...]' (*The Moscow Times* 08.12.2006).

I juni 2008 blusset konflikten om Svartehavsflåten opp igjen da den russiske думаen stemte for å oppheve avtalen fra 1997 dersom Ukraina MAP-status. Denne avstemningen ble foretatt like etter ordføreren i Moskva Jurij Luzjkov hadde vært på et besøk på Krim-halvøya og gjenopptatt Krim-Sevastopol-saken (Kuzio 2008).

I 2008 begynte Ukraina å bevege seg enda nærmere NATO og alliansen var enig om å ta opp spørsmålet om et ukrainsk medlemskap på slutten av året. Bush-administrasjonen hadde over en lengre periode argumentert for at Ukraina burde få muligheten til å påbegynne prosessen mot et medlemskap i alliansen (*The Economist* 13.11.2008). Utenriksminister Sergej Lavrov kom med skarpe uttalelser mot et slikt medlemskap da han sa at Russland vil gjøre alt for å hindre et medlemskap i NATO for Ukraina og Georgia (Ogryzko 26.04.2008). Etter krigen i Georgia og i lys av motstanden mot medlemskap i den ukrainske befolkningen var det imidlertid klart at samtaler om et ukrainsk medlemskap i NATO sannsynligvis ikke lenger var aktuelt på kort sikt (*The Economist* 11.12.2008).

4.2 Økonomi/samarbeid

Samveldet av uavhengige stater (SUS) ble opprettet i desember 1991. Noe av formålet med SUS var 'å samordne landenes politikk og unngå uønsket fragmentering etter Sovjetunionens oppløsning' (Store Norske Leksikon). I mai 1992 inngikk Russland sammen med fem andre tidligere sovjetrepublikker en avtale om kollektiv sikkerhet i Tasjkent. Ukraina motsatte seg et fullverdig medlemskap i SUS og ville ikke skrive under

på Tasjkent-avtalen. Landet var med på opprettelsen av SUS, men Kravtsjuk støttet ikke Russlands forsøk på å grunnlegge overnasjonale organer som kunne få negative konsekvenser for Ukrainas suverenitet (Oldberg 1998:11).

Ukraina fortsatte å motsette seg videre integrasjon i SUS ved inngangen av 1993. De nektet å gå inn i SUS' interparlamentariske union og ville ikke undertegne SUS' statutter som ble vedtatt i januar 1993. Dette på tross av at disse bestemmelsene åpnet for å gi Ukraina observatørstatus og myket opp en rekke punkter i avtalen. Ukraina aksepterte imidlertid å bli assosiert medlem av SUS. Ukraina bidro dermed 'starkt til att [SUS] blev en svag och ineffektiv organisation och att andra organisationer och samarbetsformer utvecklades' (Oldberg 1998:12). For Russland var dette vanskelig fordi Ukraina ble sett på som svært viktig å ha med i dette samarbeidet.

I mai 1994 løsnest Ukraina noe på skepsisen i forhold til SUS og landet ble assosiert medlem av SUS' økonomiske union, for deretter å bli med i SUS' betalingsunion og en mellomstatlig økonomisk komité i oktober (Oldberg 1998:40). Det ble også satset på bilateralt samarbeid innen militær industri der det i 1995 ble dannet over 50 forskjellige bedrifter innen flymotorbransjen, en felles industri- og finansgruppe og det ble inngått en avtale som blant annet inneholdt restriksjoner mot å selge våpen til tredjepart uten først å ha fått samtykke fra andrepart (*ibid*). Det ble etter hvert også utviklet planer om å samarbeide innen rakett- og våpenindustrien.

SUS ble mer og mer viktig for Ukraina, ikke bare i forhold til den økonomiske dimensjonen, men også i forhold til den militære. I februar 1995 signerte Kutsjma et memorandum om fred og stabilitet i SUS og Ukraina ble medlem av SUS' luftforsvarssystem som skulle ledes av Russland (Oldberg 1998:46).

I september 1996 ble den ukrainske valutaen, hryvna, innført. Dette la grunnlaget for en ny optimisme i Ukraina. Industriproduksjonen økte og handelsbalansen ble forbedret (Oldberg 1998:41). Forholdet til Russland ble også bedre. Flere russiske selskaper ble etter hvert interessert i å investere i Ukraina, noe Kutsjma selv oppfordret til. På denne tiden foregikk det også diskusjoner mellom Kutsjma og flere russiske selskaper om å bygge nye olje- og gassrørledninger (*ibid*).

Under et møte i Moskva 1997 ble spørsmålet om Ukrainas medlemskap i SUS' interparlamentariske forsamling tatt opp og begge presidentene var positive til dette forslaget selv om det ikke resulterte i at Ukraina ble medlem. Senere, i 1997 grunnla Georgia, Ukraina, Aserbajdsjan og Moldova samarbeidsgruppen GUAM. De fire landene hadde samme syn på rollen til SUS og hadde problemer med separatistgrupper. På gruppens første møte sent i 1997 ble det enighet om å koordinere interessene både innenfor SUS og internasjonalt med blant annet samarbeid med NATO og tilnærmelser til Vesten forøvrig (Kuzio 2000:92).

I mars 1998 gikk Kutsjma med på et ukrainsk medlemskap i SUS' innenriksministerråd (Oldberg 1998:46). På tross av dette tilsynelatende posi-

tive synet på SUS fra ukrainsk hold, var det klart at 'Ukraine's involvement within the CIS continued to be restricted to "fake participation"' (Kuzio 2000:84). Ukraina hadde i midten av 1998 kun skrevet under på 130 av 910 SUS-dokumenter og Verkhovna Rada hadde kun ratifisert 30 av disse (*ibid*). Ukraina var også svært skeptisk til en lang liste andre politiske saker som ble tatt opp i SUS da disse 'merely duplicated UN, OSCE, or other international organizations, with which Ukraine preferred to deal' (*ibid*:85).

Like før parlamentsvalget i Ukraina i 1998 undertegnet Kutsjma og Jeltsin en tiårig økonomisk avtale som skulle gi grunnlag for et 'felles økonomisk rom'. Jeltsin selv ga uttrykk for at han trodde handelen mellom de to landene kunne fordobles og forsikret at alle stridsspørsmål nå var løst (Oldberg 1998:41).

Forholdet mellom Russland og Ukraina ble betydelig bedre fra år 2000. Mye av dette kan skyldes skandalen med Kutsjma som skjedde dette året. Kutsjmas tidligere livvakt hadde tatt opp et stort antall samtaler med blant andre Kutsjma hvor det ble avslørt at Kutsjma var delaktig i bortførelsen og drapet på en journalist. Disse samtalene ble sendt til USAs etterretningstjeneste som så på opptakene som troverdige. Etter dette ble Ukrainas forhold til Vesten svært kjølig og Kutsjma ble tvunget til å nærme seg Russland (Hedenskog 2004:16). Putin ønsket en slik utvikling velkommen og i løpet av hans første periode var Ukraina det landet Putin besøkte flest ganger – dobbelt så mange ganger som Hviterussland (Tsjernikov 15.03.2004).

Forholdet mellom landene forbedret seg stadig. I mai 2001 oppnevnte Putin den kjente politikeren Tjernomyrdin til ambassadør i Kiev. Det ble også gjort forsøk på å bedre de økonomiske relasjonene mellom de to landene. Dette ledet til at Ukraina gjorde seg ytterligere avhengig av Russland, men det hadde sin positive effekt ved at økt samarbeid førte til at resesjonen stoppet (Hedenskog 2004:15). Den positive økonomiske utviklingen førte til at russiske og ukrainske bedrifter etter hvert utviklet felles industri og innledet koordinering av adgang til utenlandske markeder (*ibid*:16).

Putin kritiserte imidlertid Ukrainas samarbeid innenfor GUUAM.⁸ Kreml mente gruppen hadde gått bort fra sitt egentlige mål som hadde vært kompatibelt med ytterligere integrering innenfor SUS-området (Hedenskog 2004:18).

I 2001 økte samarbeidet mellom Ukraina og Russland både innenfor forsvarsindustrien og våpeneksporten. Listen over samarbeidsområder innenfor det militærtekniske området er lang, men hovedpoenget er at så lenge begge landene benytter seg av sovjetisk militær utrustning, ville Russland og Ukraina være svært avhengig av hverandre (Hedenskog 2004:25). Det økonomiske samarbeidet innenfor EurAsEC⁹ ble i løpet av 2002 viktig for Russland. Dette samarbeidet hadde som mål å skape et

⁸ En ekstra 'U' kommer av at Usbekistan tok del i samarbeidet i 1999.

⁹ Eurasian Economic Community. Opprettet i mars 1996.

felles marked med tollunion, frihandel og koordinering av samtalelandene hadde med WTO for å oppnå medlemskap. Russland oppfordret Ukraina sterkt til å være med i samarbeidet. Ukraina valgte å stå utenfor fordi medlemskap ville komme i strid med landets ambisjoner om å en gang bli medlem av EU. Landet ble imidlertid med som observatør i gruppen (Hedenskog 2004:19).

I januar 2003 tok Kutsjma over som leder av SUS, noe Putin hadde støttet (Hedenskog 2004:19). Dette var oppsiktsvekkende da det var første gang andre enn Russland hadde ledet dette samarbeidet (*ibid*:20). I februar 2003 ble de fire landene Russland, Hviterussland, Ukraina og Kasakhstan enige om å danne et felles økonomisk samarbeid (SES¹⁰) som skulle erstatte EurAsEC (*ibid*). SES-avtalen ble signert på et SUS-møte i Jalta, september 2003. Denne avtalen kunne få alvorlige konsekvenser for Ukrainas ambisjoner om å en gang bli medlem av EU da det ikke er mulig å integreres i to forskjellige markeder samtidig.

I 2004 hadde Russland klart å opparbeide seg et bedre forhold til WTO, EU, og andre vestlige økonomiske institusjoner enn hva Ukraina hadde. Russland hadde fått status som markedsøkonomi, noe Ukraina ennå ikke hadde fått. Samtidig hadde Russland på denne tiden oppnådd mer i forhandlingene om et WTO-medlemskap enn Ukraina hadde klart (Carnegie Endowment 24.05.2004).

I februar 2008, etter 14 års forhandlinger, ble Ukraina medlem av WTO. Et medlemskap i WTO kan gi Ukraina økt makt i en forhandlingsposisjon med Russland da organisasjonen krever enstemmighet ved opptagelsen av nye medlemmer. Under seremonien benyttet imidlertid Jusjtsjenko muligheten til å si at han ville støtte et russisk medlemskap i organisasjonen (Kramer 06.02.2008).

4.3 Identitet

Grenseforholdene mellom Russland og Ukraina har fra 1991 til i dag til tider skapt konflikter i forholdet mye fordi 'the majority of Russians continued to view their country's relations with Ukraine through the prism of old myths and stereotypes, treating Ukraine's independence as a temporary and "unnatural" phenomenon' (Tolz 2002:237). Ukrainas uavhengighetserklæring skapte sterke reaksjoner fra Jeltsins pressekontor som uttalte like etter, at 'Russia reserved the right to raise the border questions with any republics, apart from the Baltic states, which declared independence' (*ibid*:238). For Kravtsjuk var det viktig å forsøke å få til en endelig avgrensning på Ukrainas territoriale status.

Begynnelsen på 1990-tallet åpnet med en konflikt mellom Russland og Ukraina i forbindelse med den store russiske minoriteten som bor i Ukraina og statusen til det russiske språket i landet. Mange russere bosatt i Ukraina følte seg etter hvert truet av Ukrainas beslutning om å gjøre det ukrainske språket til det eneste offisielle statsspråket (Oldberg 1998:22). Det var også eksempler på at ukrainske nasjonalister i den vestlige delen av Ukraina startet antirussiske kampanjer noe som førte til at mange russere valgte å flytte derfra (*ibid*). Spesielt vanskelig ble denne konflikt-

¹⁰ Single Economic Space

en i forhold til Krim-halvøya, som er den eneste delen av Ukraina hvor flertallet av innbyggerne er etniske russere (*The Economist* 09.05.1992). Etter Ukraina ble selvstendig, begynte det å bygge seg opp en separatistgruppe på Krim-halvøya. I mai 1992 utarbeidet parlamentet på Krim-halvøya en selvstendighetserklæring og det ble lagt opp til en folkeavstemning over halvøyas selvstendighet. Kravtsjuk mente selvstendighetserklæringen var ulovlig, og det er klart at situasjonen var vanskelig for Ukraina, spesielt fordi selvstendighet for Krim-halvøya ville bety underminering av Ukrainas krav på Svartehavsflåten (*ibid*). Kiev forlangte at parlamentet skulle trekke tilbake disse forslagene og partene ble etter hvert enige om et kompromiss (Oldberg 1998:23).

I januar 1994 ble det holdt et presidentvalg på Krim-halvøya, noe den ukrainske regjeringen så negativt på. Valgkampen tok opp igjen spørsmålet om en folkeavstemning, halvøya ville bli inkludert i rubelsonen, innføre dobbelt statsborgerskap og krevde at ukrainske militære styrker trakk seg tilbake fra Krim-halvøya (Oldberg 1998:23).

I forhold til det russiske språkets status, lovt imidlertid Kutsjma i sin presidentvalgkamp i 1994 integrasjon med Russland og å beholde russisk som et andre statsspråk. Den nye presidenten nevnte at forholdet mellom Ukraina og Vesten ikke hadde utviklet seg i ønsket retning og ville fokusere mer på samarbeid med Russland (Oldberg 1998:31). Jeltsin og Kutsjma møttes ofte ved forskjellige anledninger og relasjonene mellom disse syntes å være bedre enn de mellom Jeltsin og Kravtsjuk (*ibid*). Møtene mellom andre ministre fra hver regjering forekom også hyppigere, grenseregionene opprettet et samarbeidsråd og visumfriheten ble beholdt (*ibid*).

Våren og høsten 1996 var scene for en rekke vanskeligheter mellom Russland og Ukraina. Først erklærte den russiske dumoen i mars Sovjetunionens oppløsning som ugyldig. Deretter kom et forslag om å anerkjenne Ukrainas grenser kun dersom det ble forhandlet frem en føderasjonsavtale mellom Krim-halvøya og Ukraina. På samme tid forelå det også et forslag om å gjøre Sevastopol til en økonomisk frisone under felles ukrainsk og russisk kontroll, noe som åpnet opp for at den russiske Svartehavsflåten kunne bestå (Oldberg 1998:32). I desember 1996 hadde den russiske dumoen en avstemning for å ta stilling til Sevastopols status der de kom frem til et krav om at Ukraina måtte erklære byen som russisk (Feldhusen 1999:122). Alle disse hendelsene skapte sterke reaksjoner i Ukraina.

I konstitusjonen fra 1996 fikk det russiske språket beskyttelse og minoritetene skulle få undervisning på sitt eget språk i statlige og kommunale skoler (Oldberg 1998:26).

Under et offisielt møte i Moskva februar 1998 ble det fra begge presidentene gitt uttrykk for at de ønsket å utvikle det strategiske partnerskapet. Partene ble enige om å avgjøre grensestriden innen 1999 og det ble åpnet for et russisk generalkonsulat på Krim-halvøya samtidig som landene ble enige om å betrakte Azov-sjøen og Kertsj-stredet som et felles område der både Russland og Ukraina skal ha muligheten til å utvinne ressursene (Oldberg 1998:34).

Slutten av mai 1997 var begynnelsen på noe som kan kalles en normalisering av forholdet mellom Russland og Ukraina. Jeltsin dro på sitt første offisielle besøk til Kiev der han undertegnet en historisk vennskapsavtale med Ukraina (Nation 2000:13). Fra nå av skulle forholdet mellom de to landene være basert på gjensidig respekt, territoriell integritet, fredlig konfliktløsning, og partene tok avstand fra trusler og bruk av pressmidler og lovet å ikke blande seg i hverandres indre anliggender (Oldberg 1998:33). Ingen skulle heller inngå allianser mot den andre parten. De skulle beskytte minoritetsgrupper og arbeide for å utvikle kunnskapen om hverandres språk (*ibid*).

Selv om det var enighet mellom presidentene i forhold til vennskapsavtalen, skulle det vise seg å være mindre enighet internt i de to landenes parlamenter. Verkhovna Rada ratifiserte kun vennskapsavtalen, men hadde ikke engang avstemning om status på Svartehavsflåten. Den russiske Dumaen ville ikke ratifisere noen av delene fordi Ukraina ikke ville ta stilling til Svartehavsflåten (Oldberg 1998:34). En rekke uttalelser fra representanter for den russiske Dumaen illustrerer hvor vanskelig det må ha vært å få til noe konstruktivt i denne situasjonen. Det kom forslag om å ratifisere avtalen kun hvis det ble igangsatt forhandlinger om Krim-halvøya og at Russland fikk Sevastopol. Moskvas borgermester, Jurij Luzjkov, gjorde krav på både Krim-halvøya og Sevastopol. En annen representant viste antagelig sin protest da han sa han ikke engang visste hvor Ukraina lå på kartet (*ibid*).

Sommeren 1998 ble det bestemt at minoritetsskoler gradvis skulle gå over til kun å undervise på ukrainsk fra fjerde klasse (Oldberg 1998:27). Det russiske parlamentet ventet også med å ratifisere vennskapsavtalen med Ukraina angivelig fordi det russiske språkets status i Ukraina var truet (Hedenskog 2004:26). I slutten av desember 1998 kom det noe tilnærmet en løsning på konflikten da Dumaen ratifiserte vennskapsavtalen med 244 stemmer mot 34 (Feldhusen 1999:127). Det russiske føderasjonsrådet ville i utgangspunktet ikke godkjenne avtalen, men også de stemte for i februar 1999 med 106 mot 25 stemmer (*ibid*). Kreml godkjente imidlertid avtalen kun på betingelse av at Ukraina ratifiserte avtalen om Svartehavsflåten (*ibid*).

Forholdet mellom Russland og Ukraina ble raskt bedre da Putin ble president i 2000. Hedenskog nevner fire faktorer som kan ha bidratt til dette (Hedenskog 2004:12-13). For det første var Putin mer pragmatisk enn Jeltsin. Han hadde ikke et følelseladet forhold til Ukraina der det ble lagt vekt på nostalgiske bånd mellom de to landene og han aksepterte at Ukraina nå var en selvstendig stat. For det andre hjalp den mye omtalte skandalen 'Kuchmagate' i 2000-2001 på forholdet. Den bidro til at forholdet mellom Ukraina og Vesten ble forverret og dermed ble Ukraina dratt mer i retning av Russland. For det tredje var det en god økonomisk vekst i Ukraina på den tiden med økt eksport til Russland, noe som økte bevisstheten i Ukraina om hvor økonomisk avhengig landet var av Russland. For det fjerde forbedret forholdet mellom Russland og Vesten seg og Vesten så ikke lenger på forholdet til Ukraina som nødvendig for å opprettholde en buffersone mot Russland.

Putin var også den første russiske lederen som deltok på Ukrainas årlige feiring av landets uavhengighet da det i 2001 ble feiret tiårsjubileum for uavhengigheten. Kuzio skriver at Putin 'understands that Ukraine will not follow the Belarusian path of negating sovereignty', og at han 'unlike his predecessor Boris Yeltsin, does not question Ukraine's independence' (Kuzio 2003:448). Kutsjma var imidlertid også imøtekommende i forhold til Russland da den ukrainske regjeringen i mai 2001 vedtok å kreve visum og pass fra reisende fra alle SUS-land utenom Russland og Hviterussland (*ibid*).

I 2002 ble det holdt parlamentsvalg i Ukraina. Russiske medier skrev svært mye om dette og det kom ofte beskyldninger mot Vesten om at de ønsket å gjøre Ukraina til en antirussisk, pro-amerikansk buffersone (Hedenskog 2004:14). Det ble brukt mange skitne taktikker mot Kutsjmas opposisjon fra russisk hold og Tsjernomyrdin gikk åpent ut og fortalte at Kutsjmas rival Jusjtsjenko og hans medspillere var anti-russiske, pro-vestlige og nasjonalistiske (*ibid*:15).

I januar 2003 signerte Russland og Ukraina en grensetraktat. Partene hadde imidlertid fortsatt forskjellig syn der Kiev var interessert i strenge grensekontroller og muligens visumplikt for å overholde EUs Schengenreglement. En overholdelse av Schengenreglementet ble sett på som viktig fordi Ukraina i fremtiden så for seg et medlemskap i EU. Russland var ikke interessert i et slikt strengt reglement og henviste til begrensede ressurser til å utføre kontroller, upopularitet blant folk på begge sider av grensen ved krav om visum og motstand mot å skape en kunstig mur mellom de to slaviske brødrene (Hedenskog 2004:21). I tillegg gjaldt avgrensningstraktaten kun landgrensen og ikke den maritime, noe som senere banet vei for en konflikt mellom landene vedrørende Azov-sjøen og Kertsj-stredet.

Først skulle det imidlertid oppstå en konflikt rundt den lille øya Tuzla. Sent i 2003 begynte Russland å bygge en demning i Kertsj-stredet ut til Tuzla. Dette var på ukrainsk territorium og russerne stoppet ikke å bygge før Ukraina sendte bevæpnede grensevakter for å beskytte grensen. Hedenskog betegner dette som en av de mer alvorlige konfliktene på dette tidspunktet i relasjonene mellom de to landene (Hedenskog 2006:27). Den 24. desember ble partene enige om en avtale der begge landene fritt skulle få bruke Azov-sjøen og Kertsj-stredet. Fartøy fra andre land måtte få tillatelse fra både Russland og Ukraina for å få lov til å passere stredet (Hedenskog 2004:22-23).

Etter Jusjtsjenko ble valgt til president i Ukraina beveget landet seg videre bort fra Russland noe som skapte bekymringer blant enkelte russiske politikere og kommentatorer. Ord som anti-russisk, Russland-fiendtlig og en ny kald krig ble brukt (Torbakov 11.02.2005). Ukrainske myndigheter argumenterte mot å danne et enhetlig økonomisk område mellom SUS-landene og Ukraina insisterte på at Russland skulle behandle landet som det behandler for eksempel Polen – Ukraina nektet å bli definert inn i den russiske interessesfæren slik som Hviterussland (Kuzio 20.04.2005).

Jusjtsjenko besøkte USA ved flere anledninger der han ble godt mottatt (Kuzio 25.02.2005). Jusjtsjenko viste også stor selvtillit da han i en tale

til en studentforsamling ved Georgetown University sa at 'Ukraine was ready to take on the responsibility of a regional leader that would have a positive influence on democratic development in other countries' (Torbakov 08.04.2005).

For Jusjtsjenko var det også viktig å styrke det ukrainske språket. Fra 2005 har antallet TV-sendinger på russisk blitt kraftig redusert og 'a large percentage of Ukrainian citizens resent now having to watch movies and listen to newcasts in Ukrainian only' (Marone 17.11.2008). Da Janukovitsj ble statsminister i 2006 gikk imidlertid Jusjtsjenko med på garantere 'that citizens could use Russian freely' (Myers 04.08.2006).

I 2008 oppstod det på nytt problemer i forhold til det russiske språket i Ukraina da Kiev fjernet russiske TV-kanaler fra det ukrainske kabelnettverket. Dette skapte sterke reaksjoner i både Russland og blant den russiskspråkelige minoriteten i Ukraina (Marone 17.11.2008).

I april 2008 var det meningen at representanter for Russland og Ukraina skulle skrive under på en demarkasjonsavtale slik at partene skulle få en endelig løsning på Ukrainas landegrense. Dette ble imidlertid ikke noe av da den russiske parten i siste liten meddelte at det var kommet frem nye forhold i saken, og at de derfor måtte vente (Ogryzko 26.04.2008). Grensekonflikten mellom Russland og Ukraina er spesielt vanskelig fordi '[d]emarcation would, in Russian eyes, represent a "permanent" breaking apart of Russians and Ukrainians into two separate peoples, which its national identity finds difficult to accept' (Kuzio 2003:446).

For president Jusjtsjenko har det vært viktig å søke støtte internasjonalt for hva som hendte under holodomor i 1933 da mange ukrainere døde. I mai forsøkte Jusjtsjenko å søke en slik støtte da han var på et besøk i Canada. Dette ble kraftig kritisert av den russiske presidenten, utenriksministeriet og den russiske dumaen. En utstilling med bilder fra perioden i Moskva ble også ødelagt av russiske nasjonalister og nok en utstilling i Kiev ble truet med å bli ødelagt (Kuzio 2008).

5 Å leke med den blå ilden

Før jeg undersøker Russland og Ukrainas gassrelasjoner, er det viktig å si noe om Gazproms posisjon i forhold til den russiske staten. Som et av verdens største energiselskap og under den russiske stats kontroll, har Gazprom potensiale til å være et kraftig våpen Kreml kan bruke til å få innflytelse i nabolandene. Selskapets rolle er altså noe av kjernen i debatten om hvorvidt Russland bruker posisjonen i gassmarkedet som makt-middel.

5.1 Gazprom og Kreml i tandem?

Gazprom var i utgangspunktet en gren av det sovjetiske gassministeriet. Ministeriet ble opprettet i 1965 da Sovjetunionen bestemte seg for å satse på produksjon og eksport av gass. Gazprom ble uavhengig i 1989 og den første styreformannen het Viktor Tsjernomyrdin. Han var statsminister under Boris Jeltsin og ble senere ambassadør i Ukraina. I 1993 ble Gazprom et aksjeselskap (Paillard 2007:9).

Gazprom dominerer både opp- og nedstrømssektorene i gassmarkedet (Ahrend & Tompson 2005:802). Selskapet er under statlig kontroll der Kreml sitter med 50,002% av aksjene (Pannier 2008). Selskapet er innehaver av lisenser til gassfelt som tilsvarer 55,1% av Russlands gassressurser og Gazproms andel av den totale produksjonen av gass i Russland var i 2003 på 87,5% (Ahrend & Tompson 2005:802). Selskapet eier og betjener de regionale gassrørledningene og er også eier av alle gasslagrene i Russland (ibid). I tillegg til dette er det eier av banker, diverse industri, gårder og deler av media (Woehrel 2008:2). Det er derfor ingen overdrivelse når Pavel Baev kaller selskapet 'a monster of a company with market capitalization reaching the shining mark of \$100 billion' (Baev 12.09.2005).

Gazprom har vært og er til stor nytte for Kreml. Selskapet bidrar med 25% av Russlands skatteinntekter. Samtidig selges gass til russiske selskaper og forbrukere til en pris på bare 15-20% av prisen til Europa (Woehrel 2008:2). Dette betyr at Gazprom selger 76% av sin totale produksjon med tap. Ved å selge billig gass til kunder innenlands som i utgangspunktet ofte ikke kan eller vil betale, er Gazprom med på å lette på et stort sosialt press. For å ta på seg denne byrden, får Gazprom tilnærmet monopol på gasseksport til det lukrative europeiske markedet hvor to tredjedeler av selskapets inntekt kommer fra (ibid:3).

5.2 Kronisk gjeldstynget, notorisk vanskelig

Oppløsningen av Sovjetunionen i 1991 skapte store utfordringer i forhold til Russlands relasjoner til de omkringliggende postsovjetiske statene. I gassrelasjonene oppstod det også umiddelbart vanskeligheter. Det som tidligere var et internt marked for gass, ble nå eksternt og '[t]he creation of commercial relationships between newly emerging sovereign states, which [...] had previously treated gas trade as an internal transfer of energy without financial significance, has been a protracted and painful process' (Stern 2005:66).

Selv om Ukraina har egne gassressurser, er landet avhengig av import fra Russland, som dekker 78% av naturgassforbruket (Woehrel 2008:8). Gass står for halvparten av Ukrainas energiforbruk. De fleste ukrainske hjem bruker gass som energikilde. Stål- og annen tungindustri som bidrar til broparten av eksportinntektene, gjør det samme og er svært energiintensive sektorer (*ibid*). Som et ledd i Russlands markedsøkonomiske reform i 1992, bestemte landet seg for å gradvis øke sine energieksporpriser til et nivå på høyde med verdensmarkedet. Ukraina var og er verdens mest energiintensive land og prisøkningen i prisen på gass får dermed store økonomiske konsekvenser (Oldberg 1998:19).

Russlands trussel om å kutte gassleveransene har vært en overhengende fare for Ukraina helt fra begynnelsen av uavhengighetsperioden. Allerede i februar 1992 dukket den første krisen i gassrelasjonene mellom Russland og Ukraina opp. Daværende ukrainske statsminister Vitold Fokin reiste da til Moskva for å tryggle Russland om å ikke øke prisene og kutte av gassleveransene til Ukraina (D'Anieri 1999:78). Denne taktikken gikk en periode, men i oktober 1992 reduserte Gazprom gassleveransene til Ukraina med 50%. Dette førte til at Ukraina forsynte seg med gass fra leveransene ment videre til Europa, noe som igjen førte til en reduksjon på 50% til disse landene (*The Moscow Times* 25.02.1993)

I februar 1993 oppstod det nok en konflikt da Gazprom truet Ukraina med å stenge av gasstilførselen til landet dersom Ukraina ikke betalte en energigjeld på \$295 millioner (*Champion* 25.02.1993). Russland annonserte også at prisen på gass til Ukraina ville stige fra \$27 tkm til \$85 tkm ¹¹ (*The Moscow Times* 25.02.1993). I juni 1993 kom det en løsning på konflikten. Gazprom ville gi samme pris (\$40 tkm) til Ukraina som de andre SUS-landene resten av året, men Ukraina måtte belage seg på å betale \$80 tkm fra begynnelsen av 1994 (Dubik 26.06.1993).

Morgenen den 26. august 1993 valgte Gazprom på eget initiativ å redusere forsyningen av gass til Ukraina med 50% (Salimov 27.08.1993). Grunnlaget var at Ukraina hadde en utestående gjeld på \$900 millioner. Tidlig i september 1993 ble det holdt et møte i Massandra på Krimhalvøya med formål å løse både spørsmålet om Svartehavsflåten og Ukrainas kjernevåpen. Jeltsin sa til Kravtsjuk at han var villig til å slette gjelden hvis Ukraina gav fra seg kjernevåpnene og kontrollen over Svartehavsflåten til Russland. Hvis Ukraina ikke godtok dette forslaget, ville gassleveransene stoppe helt opp (Bukkvoll 2001:1144). Ukraina godtok tilsynelatende dette forslaget, men nektet senere da salget av Svartehavsflåten ble kjent for Verkhovna Rada og skapte en opprørsstemning i hele landet (D'Anieri 1999:79).

Etter møtet i Massandra møtte Kravtsjuk mye motstand fra andre ukrainske politikere, noe som førte til at han gikk tilbake på avtalen. Avtalen måtte uansett ratifiseres av parlamentet, og det var fra begynnelsen av klart at dette ikke kom til å skje (D'Anieri 1999:80). Løsningen som ble fremforhandlet under møtet i Massandra ble altså ikke implementert samtidig som trusselen om å stenge av gassen til Ukraina ikke ble realisert.

¹¹ tkm og mkm vil fremover være forkortelser for henholdsvis tusen kubikkmeter og milliarder kubikkmeter.

Krisen fortsatte i begynnelsen av 1994. Gazprom truet med å stenge av gasstilførselen til Ukraina for å tvinge landet til å betale utestående gjeld på \$900 millioner. Gazprom reduserte etter hvert tilførselen på gass til Ukraina og i begynnelsen av mars var tilførselen redusert til en femtedel av normal gassleveranse til landet (D'Anieri 1999:81). Reduksjonen førte til at gatelys, mange bedrifter og offentlige bygninger ble satt ute av funksjon for å energiøkonomisere (*ibid*:80).

Den 10. mars møttes partene til et krisemøte for å løse konflikten. Partene klarte å utarbeide et kompromissforslag og Gazprom gikk med på å utsette avstengningen mot at Ukraina innen 10. april 1994 kom med en nedbetalingsplan for gjelden (Salimov 12.03.1994). Avtalen fra 10. mars inkluderte et forslag om å betale den opparbeidede gjelden fra 1993 dels i ren valuta, og dels i russisk deleierskap i ukrainske gassinstallasjoner. Gjelden for 1994 skulle betales i ren valuta (D'Anieri 1999:81). Gazprom fortsatte altså å levere gass til Ukraina. I tillegg overoppfylte selskapet forpliktelsene sine ved at de kompenserte for gassen Turkmenistan tidligere hadde stengt av til Ukraina, også denne avstengningen på grunnlag av ubetalte regninger.

Den 12. april kom partene igjen frem til et kompromissforslag da den ukrainske delegasjonen kom med en nedbetalingsplan for gjelden til Gazprom. Det ble besluttet at Ukraina skulle betale 50% av gjelden sin ved byttehandel og bygging av hjem til arbeidere i gassindustrien. Deleierskapet i Ukrainas gassinstallasjoner var utelukket grunnet hindringer i ukrainsk lov. En alternativ løsning om å selge deler av Svartehavsflåten for å nedbetale gjelden ble ikke inkludert (Smirnov 12.04.1994). Som Stern skriver hjalp imidlertid ikke denne avtalen til å etablere en fast ramme rundt gasshandelen mellom landene (Stern 2006:87).

I august 1994 kom nok en trussel fra Gazprom om å stenge av gasstilførselen til Ukraina dersom de ikke betalte den stadig økende gassgjelden. Ukraina skyldte på denne tiden \$1 milliard (*The Moscow Times* 10.08.1994). I september gjorde Gazprom alvor av truslene og reduserte gassleveransene til Ukraina. En representant for den statlige ukrainske olje- og gasskomitéen nevnte at reduksjonen var 'a fair move on Gazprom's part, because our government has to take measures to pay for the gas we use' (*The Moscow Times* 15.09.1994).

I desember reduserte Gazprom nok en gang gasstilførselen til Ukraina med 50%, denne gangen fordi Kiev ikke klarte å fornye leveransekontrakten i tide. Ukraina klarte seg imidlertid fint da de igjen forsynte seg med gass ment for eksport videre til europeiske kunder. Dette var noe de innrømte selv da en representant for det ukrainske selskapet Ukgazprom fortalte at '[w]e are making up for the shortfalls with gas intended for export to Western Europe, because we can't allow our steel and energy industries to grind to a halt' (Balkovsky 01.12.1994). Gazprom hadde sendt et telegram til Ukraina der de ba om at eksportleveransene ble latt være i fred, men måtte innrømme nederlaget da selskapet ikke fikk noe svar og en representant for Gazprom fortalte at 'we have no means of control over what Ukraine does' (*ibid*).

I begynnelsen av 1995 hadde Ukraina en gjeld som tilsvarte \$1,5 milliarder og Gazprom fortalte at Ukraina forsynte seg ulovlig med 30 mkm daglig (Gordeyev 12.01.1995). I mars ble det signert en avtale mellom Russland og Ukraina der gjelden ble restrukturert (*The Moscow Times* 21.03.1995). Forholdet mellom Gazprom og Ukraina var imidlertid fortsatt noe anspent. Gazproms direktør, Rem Vjakhirev var skeptisk til hvorvidt Ukraina ville betale og sa han ikke følte det var en ordentlig avtale før han 'hadde pengene i lomma' (Gordeyev 15.04.1995). Han spøkte også noe med problemet da han sa at 'if [Ukraine] paid in rubles for every word they say, we'd be better off' (*ibid*).

Etter denne disputten mellom landene hadde Gazprom tilsynelatende gitt opp mulighetene om å bytte deler av Ukrainas gassgjeld mot et eierskap i Ukrainas gassinntallasjoner og partene kom frem til en avtale som inkluderte en mulighet for Gazprom til å inngå kontrakter direkte med enkeltbedrifter (D'Anieri 1999:82). Det ukrainske parlamentet satte imidlertid endelig lokk på saken om deleierskap i november 1995 da en lov som forbød privatisering av olje- og gassindustri ble vedtatt (*ibid*:82). Selv om et deleierskap ble utelukket, overrasket Ukraina positivt i slutten av 1995 da de hadde klart å betale 90% av den restrukturiserte gjelden (Kolesnik 16.12.1995).

I begynnelsen av 1996 hadde Gazprom store problemer med kundenes ubetalte gassregninger. Situasjonen i Ukraina ble ikke bedre da landet bestemte seg for å fordele gassforsyningen til landet mellom ni engros-selskaper som skulle forsyne hver sin region. Ingen av disse selskapene betalte for gassleveransene fra Gazprom (Bovt & Kalasjnikova 16.02.1996). Problemet med ubetalte gassregninger gjaldt imidlertid ikke bare Ukraina, og det er viktig å understreke at Gazprom sendte telegrammer også til Hviterussland, Moldova og andre SUS-land for å minne disse på å betale (*ibid*).

I oktober 1996 var Gazproms styreformann Vjakhirjev på besøk i Kiev. Formålet var å opprette et samarbeid om gassinfrastrukturen i Ukraina. Det kom også et forslag om å la gasselskapet Itera være den eneste kjøperen av russisk gass som deretter skulle selge denne videre til ukrainske selskaper. Den ukrainske statsministeren Lazarenko protesterte imidlertid sterkt imot dette forslaget fordi dette ville medføre et altfor sterkt russisk monopol da Itera hadde sterke forbindelser til Gazprom (Balmaceda 1998:264).

Den 1. januar 1997 var den ukrainske energigjelden til Russland og Turkmenistan på \$4,2 milliarder og Russland og Ukraina innledet forhandlinger om muligheten til å restrukturere denne gjelden over en periode på 25 år (*Zerkalo Nedeli* 15.02.1997). I mai ble det enighet mellom partene og statsministrene signerte en avtale om å restrukturere Ukrainas gassgjeld der Ukraina måtte betale \$600 millioner og påbegynne betalingen i 1998 (Khotin 31.05.1997).

I juli 1997 oppstod det imidlertid komplikasjoner i forholdet mellom Russland og Ukraina i forhold til gass, og Gazprom reduserte gassleveransen til landet med 40 mkm av et daglig gjennomsnitt på 125 mkm. Årsaken var at Gazprom ville ha \$100 millioner av Ukraina for ubetalte gassregninger (*The Moscow Times* 24.07.1997).

Vennskapsavtalen som ble inngått i 1997 inkluderte også punkter i forhold til gassrelasjonene mellom Ukraina og Russland. I tiden frem mot denne avtalen hadde forhandlinger om gassleveranser blitt knyttet til spørsmålet om statusen på Svartehavsflåten og medlemskap i SUS' tollunion (Balmaceda 1998:265). Dette skulle det nå bli slutt på. Det ble imidlertid slik at leien på \$98 millioner Russland måtte betale for basen i Sevastopol skulle forbli i Russland og bli trukket fra Ukrainas energigjeld.

I november 1997 oppstod det igjen problemer med at Ukraina forsynte seg med gass som var ment for europeiske kunder. Gazprom måtte advare disse kundene om at gassleveransene til Europa hadde blitt redusert fordi Ukraina tok mer gass enn de hadde krav på (*The Moscow Times* 06.12.1997).

I begynnelsen av 1998 ble det undertegnet en avtale mellom Russland og Ukraina der Ukraina skulle få 52 mkm gass til en pris på \$52 tkm (Stern 2005:88). Dette var en betydelig prisreduksjon sett i forhold til prisen på \$80 tkm, som Ukraina måtte betale året før. Prisen på transitt skulle også reduseres. Russland skulle levere 32 mkm gass som betaling for transitt gjennom Ukraina, og de resterende 22 mkm skulle selges til Ukraina for \$50 tkm (*ibid*). Senere ble det klart at Gazproms leveranser til Ukraina ikke kom i nærheten av det som ble avtalt da det i perioden 1999 til 2003 bare ble levert 25-30 mkm i året. Avtalen resulterte imidlertid i at det fra da av ble et forhold mellom prisen på transitt og gassprisen som senere har blitt brukt av flere SUS-land (*ibid*).

I februar 1998 fortalte Vjakhirev at Ukraina hadde en utestående gassgjeld på \$1,1 milliarder. Han sa at '[t]here were no realistic guarantees on receiving payment for the gas debt', og advarte om at Gazprom ville kutte gassleveransene dersom regningen ikke var betalt innen slutten av mars (*The Moscow Times* 13.02.1998). I mars gikk det mot en løsning på gjeldskonflikten da Gazprom gikk med på et deleierskap i den ukrainske gassinfrastrukturen samt det underjordiske lageret i Ukraina. Gazprom var imidlertid ikke villig til å akseptere eierskap i bedrifter som ikke hadde noe med gassindustrien å gjøre (*The Moscow Times* 06.03.1998). Ukraina var ikke villig til å gi opp hverken gassrørnettverket eller det underjordiske lageret, og en løsningen på konflikten var at Ukraina gikk med på å betale \$750 millioner innen 1. oktober 1998. Gazprom ville også vurdere eierskap i ukrainske bedrifter, men den russiske statsministeren Tsjernomyrdin hadde understreket at 'Russia would not apply undue pressure on Ukraine to force it to pay debt with property [...]' (*The Moscow Times* 07.03.1998).

I 1998 inngikk Ukraina en kontrakt med Turkmenistan om gassleveranser, men det oppstod raskt problemer. Ukraina hadde allerede opparbeidet seg stor gjeld til Turkmenistan, og i tillegg økte Russland transittavgiftene med begrunnelse i Ukrainas store gjeld til Russland. Disse ble økt på tross av en avtale mellom Russland og Ukraina om å ikke gjøre dette (Oldberg 1998:44).

I begynnelsen av 1999 sendte Vjakhirev et telegram til Ukraina der han ba landet 'to stop siphoning gas from its export pipelines to Europe, warning that constant "pillaging" was hurting commercial ties between Gazprom and Western clients' (*The Moscow Times* 13.01.1999). Repre-

sentanten for det ukrainske gasselskapet Naftohaz nektet for at landet hadde forsynt seg med gass de ikke hadde krav på og sa at 'Ukraine did not take a single cubic meter of Russian natural gas without prior approval' (*ibid*). Sommeren 1999 hadde partene fortsatt ikke kommet til enighet. Først i november 1999 gikk Ukraina med på å gi fra seg strategiske bombefly, trålere og frakteskuter som delbetaling verdt \$275 millioner (Semenenko 10.11.1999).

Det siste kvartalet i 1999 hadde Ukraina forsynt seg med 4 mkm mer enn hva det var grunnlag for i kontrakten mellom Gazprom og Ukraina. Russland valgte imidlertid ikke å gjøre en stor sak ut av dette. Vise-statsminister, Anatolij Kinakh fryktet sanksjoner fra Gazprom, men var svært takknemlig overfor Russland da landet gikk med på å innlemme gassen den eksisterende kontrakten (*Zerkalo Nedeli* 04.12.1999).

På samme tid signerte den russiske regjeringen et dekret om å innføre en 5% eksportskatt på gass. Dette presset Gazprom ytterligere da selskapet fra før av hadde problemer med kunder innenlands som ikke betalte for seg. Samtidig kommenterte Vjakhirev problemet med Ukraina, der han sa at '[i]f Ukraine didn't exceed its permitted gas volumes, then we would have had enough of our own gas for this winter, [...]. Instead, we won't have enough gas for next winter stocks' (Gismatulin 21.12.1999).

I desember 1999 truet den russiske energiministeren Ukraina med å stoppe gassleveransene dersom landet ikke betalte den opparbeidede gassgjelden og sluttet å forsyne seg med gass landet ikke hadde krav på (Gismatulin 14.12.1999).

I årene fra 2000 og fremover begynte Gazprom for alvor å ta steget mot en markedstankegang hva angår salg av gass. I det minste i forhold til russisk målestokk. Gassen som ble levert på hjemmemarkedet ble til en en forandring betalt for og det med en pris som gjorde at gassen ble solgt med profitt. Kunder som ikke betalte risikerte nå også å bli frakoblet gassnettet. Som Stern skriver, er denne utviklingen kanskje ikke imponerende i forhold til hva vestlige land er vant med, men i forhold til Russland var dette 'a quantum leap forward towards commercialisation in respect of the past, and lays the foundation for future competition between producers' (Stern 2005:59).

I januar 2000 lovte daværende statsminister Jusjtsjenko at Ukraina ville begynne å betale for den russiske gassen i tide (*The Moscow Times* 22.01.2000) Det ble også enighet om gassgjelden, og Ukraina innrømte at den på dette tidspunktet var på \$2,8 milliarder (Semenenko 11.02.2000).

I mars 2000 fortsatte imidlertid konflikten om Ukrainas gjeldsproblemer. Kreml kom med en klar beskjed til Kiev med krav om at Ukraina måtte erkjenne all gjelden de hadde opparbeidet seg på grunn av ubetalte gassregninger. Kreml krevde dessuten at gassen levert i 2000 ble betalt med penger og ikke varer (*Kommersant* 07.03.2000). Kun hvis dette ble godtatt, ville Kreml være villig til å diskutere en omstrukturering av Ukrainas gassgjeld, som på daværende tidspunkt var på \$1,9 milliarder (*ibid*).

Under et møte mellom Putin og Kutsjma i april 2000 var tonen imidlertid god. Da Putin ble spurt om gjelden landet hadde til Ukraina for betalingen av Svartehavsflåten, sa han at Russland helt klart ville finne penger til å betale denne. Dette var en lettelse for Ukrainas president som da kunne svare på spørsmål om den Ukrainske gassgjelden overfor Russland at de ville bruke pengene de fikk for Svartehavsflåten til å betale deler av denne (Mostovaja 22.04.2000).

Enkelte trusler var imidlertid uungåelige. Ukraina fortsatte å forsyne seg med gass og bare i første kvartal i 2000 hadde landet opparbeidet seg en gjeld på \$500 millioner (*Kommersant* 19.04.2000). Putin sa direkte til Kutsjma at Ukraina må begynne å betale for gassen de får tilsendt, hvis ikke vil den bli sendt til Vest-Europa gjennom Hviterussland (*ibid*). Gazprom var altså villig til å bygge en ny gassrørledning gjennom Hviterussland som ville koste \$1 milliard og ikke bidra til økt eksport av russisk gass, kun en reduksjon av gasseksport gjennom Ukraina. Gazprom sa imidlertid at denne rørledningen raskt ville betale for seg selv da Ukraina stjal gass årlig som var verdt \$1 milliard. Gazprom ville dessuten at Europa skulle betale for denne rørledningen, men de europeiske kundene var ikke overbevist av Gazproms argument om at den ville betale seg selv. Dessuten var Polen negativ til den foreslåtte ledningen da landet fryktet et forverret forhold til Ukraina (Stern 2006:89).

I april 2000 var det også håp om at partene var nær en løsning på Ukrainas gjeldsproblemer. Det kom et forslag om å danne et samarbeid om rørledningene som gikk gjennom Ukraina. Russland og Ukraina skulle få et likt antall aksjer i rørledningssamarbeidet der Gazprom også skulle få en andel. Dette ville gjøre at Russland og Gazprom ville få en kontrollerende andel aksjer slik at Gazprom kunne stenge av gasstilførselen hvis Ukraina fortsatte å stjele gass (Bintsjuk 20.04.2000). Putin sa at han var villig til å forlenge nedbetalingsperioden til Ukraina dersom Kutsjma gikk med på forslaget. I juni samme året ble begge parter enige om at siste tyveri av gass var gjort og selv om 'this left the issue of future supplies and past debts to be settled, it nevertheless represented a necessary and welcome break with the past' (Stern 2005:90).

Sommeren 2000 kom Vjakhirjev med melding til den russiske befolkningen om at Gazprom hadde som mål å la prisen stige til verdensmarkedsnivå (Romanova 10.06.2000). Samtidig pågikk det forhandlinger mellom Russland og Ukraina der partene hadde kommet frem til et forslag om å danne et konsortium.

I oktober 2001 ble partene enige om nok en løsning på Ukrainas gjeldsproblemer. Russland gikk denne gang med på å behandle gjelden som en korporativ gjeld i motsetning til statlig, samt restrukturere den eksisterende gjelden på forutsetninger som var i Ukrainas favør. Det ble også enighet om størrelsen på gjelden som nå ble satt til \$1,4 milliarder, \$1,5 milliarder mindre enn det Gazprom først hadde gjort krav på. Ukraina på sin side måtte forplikte seg til å slutte med gasstyverier (Stern 2005:90). Ukraina ville ifølge denne avtalen ikke kjøpe gass av Gazprom: 26-28 mkm gass skulle gis til Ukraina fra Gazprom som betaling for transitt gjennom Ukraina. 30 mkm skulle sendes fra Turkmenistan gjennom Russland, og resten av Ukrainas gassbehov skulle dekkes av landets egen

produksjon (*ibid*). Viktig var det imidlertid at gass som ble sendt utover volumet som stod i avtalen, skulle Ukraina betale \$80 tkm for. Ukraina skulle også garantere 124 mkm gasstransitt videre til Europa og landet innførte en eksportskatt som skulle forhindre reeksport av gass (*ibid*).

I februar 2002 kom Gazprom med melding om at de ville droppe planen om å bygge en ny gassrørledning som ville omgå Ukraina (Zhdannikov 06.02.2002). I midten av 2002 ble det inngått en tiårs-avtale mellom partene som omhandlet transitt og lagring av gass (Stern 2005:91). Dette var 'a very significant development since Gazprom is highly dependent on being able to store gas relatively close to the European market so as to maintain deliveries during winter peak demand season' (*ibid*). Samtidig ble det enighet om å danne et gasskonsortium som skulle håndtere transitt av gass gjennom ukrainsk territorium. I utgangspunktet var tre parter innblandet, Gazprom, det ukrainske Naftohaz Ukrainy og det tyske Ruhrgas. Schröder omtalte prosjektet som en viktig skritt i retning økonomisk stabilitet (*ibid*). Dokumentene om et slikt samarbeid ble signert i november, men det var fortsatt uenighet om konkrete tiltak (*ibid*). Dessuten var det nødvendig med endringer i det ukrainske lovverket for å opprette konsortiumet (*ibid*:92).

I april 2003 kom partene endelig til en løsning på den ukrainske gassgjelden. Ukraina var nå villig til å betale Gazprom \$1,4 milliarder i euroobligasjoner for gjelden landet hadde opparbeidet seg for perioden 1998 til 2000 (*The Moscow Times* 21.04.2003).

Sommeren 2004 var preget av gode relasjoner mellom de to landene og alle konflikter i forhold til gass syntes å være løst. Det ble underskrevet en avtale om leveransene av turkmensk gass til Ukraina over en femårsperiode. Gazprom ga et lån til det ukrainske selskapet Naftohaz som gjorde det mulig for selskapet å betale den utestående gjelden til Russland. Det kom også i stand en avtale om russisk gass til Ukraina i perioden 2005-2009 der Gazprom skulle levere 21-25 mkm i året i bytte mot transitt av gass videre til resten av Europa gjennom Ukraina (Stern 2006:2).

Det var altså ingen av partene som betalte i rene penger, men det var en byttehandel der det var tenkte priser på gass fra Russland og transitt i Ukraina, henholdsvis \$50 tkm og \$1,09 tkm/100km (Stern 2006:2). På slutten av 2004 så det altså ut som om gasshandelen mellom Turkmenistan, Russland og Ukraina skulle bli stabil i fem til ti år fremover. Det var enighet om Ukrainas gjeld og tilbakebetaling av denne til Gazprom, en avtale om leveranse av turkmensk gass til Ukraina lå på bordet, volumet og prisen på russisk gass til Ukraina var oppklart og et konsortium mellom Gazprom og Naftohaz ble etablert for å renovere og betjene det ukrainske gassrørledningsnettverket (*ibid*:3).

I desember 2004 bestemte imidlertid Turkmenistan seg for å øke prisen på gass til både Russland og Ukraina fra \$42 tkm til \$60 tkm i 2005. Dette førte til at turkmensk gass til Ukraina ble avstengt 31. desember 2004. Etter forhandlinger mellom Ukraina og Turkmenistan ble gassstilførselen gjenopprettet 3. januar 2005 til en pris på \$58 tkm der 50% skulle betales med penger og 50% med varer (Stern 2006:4). Russland

måtte vente lenger på å få igjen tilførselen på turkmensk gass. Først i mai 2005 ble partene enige om en pris på \$44 tkm mot at hele beløpet skulle betales med penger. Ukraina valgte også å gjøre det samme fra juli 2005 og fikk gassen fra Turkmenistan til samme pris (*ibid*).

Under presidentvalget i Ukraina sent i 2004 støttet russiske myndigheter statsminister Janukovitsj. En del av denne støtten inkluderte en svært fordelaktig pris på gass tilsvarende \$50 tkm. Da Janukovitsj tapte valget, var Gazprom og Russland mindre villig til å gi en slik fordelaktig pris til Ukraina (Larsson 2006:203).

I mars 2005 kom det et utsagn fra Jusjtsjenko-administrasjonen som kan ses som opptakten til det som skulle munne ut i gasskrisen mellom Russland og Ukraina i begynnelsen av 2006. Jusjtsjenko hadde sett seg lei på byttehandelen i gassmarkedet og kom med forslag om å øke transittavgiften på gass gjennom Ukraina og at alt skulle betales for med dollar (Stern 2006:5). Dette ble tatt svært godt imot av Gazprom fordi det åpnet opp for å kreve at Ukraina betalte europeisk pris på gass. Som Stern skriver, ga det også inntrykk av at Jusjtsjenko hadde erklært kontrakten fra 2004 ugyldig (*ibid*).

I juli 2005 kom den russiske statsministeren med et forslag om å øke prisen på gass til SUS-landene Georgia, Moldova, Ukraina, Estland, Latvia og Litauen opp til markedsnivå. Den russiske dumaen vedtok enstemmig dette forslaget (Stern 2006:5). Noe senere kom Kiev med protester i forhold til to viktige elementer ved kontrakten inngått sommeren 2004. For det første mente Ukraina at gjelden de skulle betale tilbake til Gazprom var satt for høyt. For det andre klaget de på etableringen av Ros-UkrEnergos som Ukraina hadde startet en etterforskning av på bakgrunn av mistanke om kriminelle handlinger (*ibid*:6).

I mai 2005 ble det klart at 7,8 mkm gass som Gazprom hadde lagret i Ukraina ikke var blitt gjort tilgjengelig for selskapet på tross av 40 forespørsler mellom 14.10.2004 og 22.03.2005 (Stern 2006:4). Ukraina kom med unnskyldninger om at gassen hadde kommet bort, forsvunnet som følge av tekniske problemer eller blitt stjålet av ukjente personer. Det kom imidlertid etter hvert for dagen at det var nok gass igjen i reservoaret til å etterkomme Gazproms forespørsel (*ibid*:4-5).

Ukraina ville beholde gassen og sa de ville spre betalingen for denne utover i 2006, noe som ville tilsvare et lån på \$1,2 milliarder (Socor 05.07.2005). I tillegg til lånet, ville Ukrainas beslag på gassen oppta verdifull lagringsplass, noe som var uaktuelt for Gazprom da denne lagringskapasiteten er svært viktig for å kunne utnytte sesongene i gassindustrien. Uten et samarbeid med Ukraina på dette området, ville Gazprom gå glipp av store inntekter (Paris 2005). Gazprom truet Ukraina med å trekke mengden på 7,8 mkm som var i gasslageret fra den årlige forsyningen til Ukraina. Styreformannen i det ukrainske gasselskapet Naftohaz sa da at Ukraina sannsynligvis ville trekke denne mengden fra Gazproms eksport til Europa dersom Gazprom ikke leverer avtalt mengde til Ukraina (Socor 05.07.2005). Løsningen ble imidlertid at partene ble enige om at Ukraina skulle gi deler av gassen tilbake over tre omganger høsten og vinteren 2005-2006. Resten skulle bli gitt til Ukraina som kompensasjon for økt transitt gjennom landet (Socor 19.07.2005).

I juni 2005 kom Ukraina med melding om at konsortiumprosjektet fremforhandlet sommeren 2004 ble lagt dødt. Jusjtsjenko ville heller fokusere på å bygge nye rørledninger fremfor å bruke ressurser på det gamle nettverket (Stern 2006:4).

Fra sommeren 2005 ble dermed gassrelasjonene mellom Russland og Ukraina ustabile. Det var ikke lenger klart hvorvidt Ukraina skulle kjøpe turkmensk gass av Gazprom eller direkte fra Turkmenistan. Det ble sådd tvil om legitimiteten til RosUkrEnergo, avtalen om konsortiumet ble ingenting av, Gazproms gasslagre i Ukraina var ikke lenger trygge og det var tvil om hvilken pris Ukraina skulle betale for russisk gass (Stern 2006:6).

Samtidig som situasjonen ble tilspisset mellom Russland og Ukraina, økte prisen på olje og dermed også prisen på gass. Sent i 2005 var derfor prisene SUS-landene betalte for gass tre til fire ganger lavere enn det resten av Europa betalte. På grunn av dette fremsatte Gazprom krav til Ukraina om at landet måtte begynne å betale europeiske priser fra og med 2006, noe som tilsvarte en prisøkning til \$160-230 tkm (Stern 2006:6). Ukraina fikk tilbud om å unngå en slik omfattende prisøkning dersom landet var villig til å gå med på konsortium-avtalen de tidligere var blitt enige om. Ukraina var ikke villig til dette, og meddelte samtidig at de var villige til å betale europeiske priser for gass, men kun hvis prisøkningen ble fasett inn over en lengre tidsperiode. På daværende tidspunkt sa ikke Ukraina seg villig til å betale mer enn \$80 tkm i 2006 (*ibid*).

Den 1. september 2005 kom en beskjed fra Gazprom om at Ukraina måtte belage seg på å betale markedspris på gass, noe som tilsvarte \$180 tkm. Dette var over tre ganger så mye som landet betalte på daværende tidspunkt. Gazprom sa imidlertid prisøkningen ville bli fasett inn over en periode, men at Ukraina allerede fra nyttår måtte regne med en betydelig økning av gassprisen (Socor 09.09.2005). Ukraina insisterte på å beholde den lave prisen på \$50 tkm ut 2006 og gikk med på å gå gradvis over til markedspriser først fra 2007 (*ibid*).

I desember 2005 kom Gazprom med en beskjed om at prisen på gass til nabolandene skulle økes fra nyttår 2006. De baltiske landene måtte etter de nye prisene betale \$125 tkm, Georgia og Armenia \$110 tkm og Moldova og Ukraina \$160 tkm (Torbakov 02.12.2005). Gazprom forklarte at gassprisene på det globale markedet hadde økt og understreket at prisøkningene ikke hadde noen ting med politikk å gjøre. Formannen for utenrikskomiteen, Konstantin Kosatsjev, argumenterte for det samme da han sa at '[w]e simply suggest applying market principles while doing business with those countries with which we don't have an alliance-type relationship' (*ibid*). Etter hans oppfatning hadde Kiev og Tbilisi gjort sine strategiske valg, og Russland kunne som følge av disse se på landene som vanlige handelspartnere på lik linje med andre handelspartnere som ikke fikk noen handelsprivilegier. Tilbudet til Ukraina var et 'absolutely transparent offer that corresponds with universally recognized world standards' (*ibid*).

Russland og Ukraina ble ikke i enige forhandlingene som pågikk i desember, og 1. januar 2006 kuttet Gazprom gassleveransene til Ukraina. Avstengningen varte ikke lenge og den 4. januar hadde landene fremforhandlet en avtale. De viktigste punktene i denne var at Gazprom ikke

lenger skulle stå for leveransen av gass til Ukraina. Disse leveransene skulle overtas av RosUkrEnergo som skulle kjøpe gassen av Gazprom. RosUkrEnergo måtte betale \$230 tkm for den russiske gassen, men det at selskapet fikk kjøpe gass fra Turkmenistan, Kasakhstan og Usbekistan billigere gjorde at Ukraina fikk en gasspris som tilsvarte \$95 tkm (Stern 2006:10). Avtalen bar preg av å være en hasteavtale da det gjenstod flere uenigheter som måtte løses hvorav den mest sentrale var en enighet om prisen på gass til Ukraina i årene fremover (*ibid*).

Jusjtsjenko ble kraftig kritisert for avtalen som ble inngått i januar 2006. Han mente selv det var et godt kompromiss som skulle garantere et transparent og gjensidig fordelaktig forhold mellom landene (Dubien 2007:11). Tidligere viseutenriksminister Aleksander Tsjaly var derimot langt fra imponert og kalte avtalen et Pearl Harbor i ukrainsk diplomati (*ibid*). Sergei Taruta, en av få oligarker som støttet Jusjtsjenko under valget i 2004, var heller ikke snau da han sa avtalen var en kriminell handling mot nasjonen (*ibid*). Gass ble etter dette viktig under parlamentsvalget i mars 2006 og det endte med at Janukovitsj vant og på ny ble statsminister.

Etter dette ble forholdet mellom Russland og Ukraina bedre. Janukovitsj lovet Russland at Ukraina ikke lenger skulle stjele gass for å dekke sitt behov i vintermånedene. Uttalelsen var også en innrømmelse til Russland da det var første gang en ukrainsk leder offentlig hadde kommet med tilståelser om at Ukraina forsynte seg med gass uten tillatelse (Kramer 24.08.2006).

Gassforhandlingene i 2006 ble avsluttet mye tidligere enn i 2005 og gikk mye bedre. Janukovitsj representerte Ukraina i disse forhandlingene, og det ble enighet mellom partene å øke prisen på gass med 36% fra \$95 tkm til \$135 tkm (Kramer 25.10.2006).

Fra 2002 hadde gassprisen i Europa begynte å stige, og siden 2004 hadde differansen på gassprisen til Europa kontra SUS-land økt betraktelig. Gazprom ville derfor øke prisen på gass også til disse landene. Etter krisen i mellom Russland og Ukraina i 2006 var Gazprom ytterligere villig til å øke prisen på gass. I november 2006 bestemte selskapet seg for å øke prisen på gass til europeisk markedsnivå innen 2011 (Stern m.fl. 2009:7).

I februar 2007 ble Putin og Janukovitsj enige om at Gazprom og Ukraina skulle inngå et felles samarbeid om kontrollen med det ukrainske gassrørledningsnettverket mot at Ukraina skulle få en eierandel i russiske gassfelter. Dette møtte imidlertid sterk motstand i Ukraina, og parlamentet stemte for en lov som forhindret en overføring av kontroll på rørledningsnettverket. Loven ble vedtatt med 430-0 stemmer. Partene ble derimot i 2007 enige om en gradvis prisøkning over en periode på fem år (Woehrel 2008:9).

I slutten av september 2007 ble det igjen holdt parlamentsvalg i Ukraina der de oransje kreftene vant med knapp margin. Gazprom kom like etter med en uttalelse om at selskapet ville redusere gasstilførselen til Ukraina dersom landet ikke betalte den utestående gjelden (Woehrel 2008:10).

Disputten ble imidlertid løst da den ukrainske regjeringen gikk med på å gi gass fra det underjordiske lageret som betaling. På dette tidspunktet hadde Gazprom og Janukovitsj blitt enige om en prisøkning til \$179,50 tkm for de planlagte leveransene i 2008. Dette tilsvarte en prisøkning på 38% fra 2007, noe som fortsatt var betydelig under nivået prisen på gass til Tyskland (*ibid*).

I februar 2008 pågikk det igjen forhandlinger mellom Russland og Ukraina. Årsaken var at Tymosjenko, som på ny var blitt statsminister i Ukraina, ville fjerne transittselskapet UkrGazEnergo og reforhandle avtalen som ble inngått i desember 2007 (Elder 13.02.2008). Gazprom hadde dessuten truet Ukraina med å stenge av gassforsyningen til landet dersom de ikke betalte en utestående gjeld på \$1,5 milliarder. Partene kom til enighet om at Ukraina skulle fortsette å betale \$179,50 tkm og at transittselskapene skulle fjernes fra gasshandelen mellom de to landene fra 2009 (*ibid*).

I mars reduserte Gazprom gassleveransene til Ukraina i tre dager på grunnlag av ubetalt gjeld. Tjenestemenn fra den ukrainske gasssektoren advarte Russland om at de ville ta gass fra eksporten til Europa for å utligne reduksjonen. Partene kom til enighet noe senere og gassleveransen til Ukraina ble gjenopprettet (Woehrel 2008:11).

I mars inngikk Gazprom en avtale med de sentralasiatiske leverandørene der selskapet gikk med på å betale europeiske markedspriser fra 2009 (Woehrel 2008:10). Gazprom skulle etter avtalen få muligheten til å selge gass til den største industrien i Ukraina, et lukrativt marked. Allerede nå kom også uttalelser fra Gazprom om at Ukraina måtte belage seg på å betale markedspriser på gass fra 2009 (*ibid*). Et slikt krav om nok en økning i gassprisene ble ytterligere aktuelt tatt i betraktning den store prisøkningen på olje 'which in 2008 took European gas prices briefly higher than \$500/mcm' (Stern m.fl. 2009:10).

I oktober 2008 møttes statsminister Putin og statsminister Tymosjeko for samtaler om gass. De signerte et memorandum om at Naftohaz fra 2009 skulle kjøpe gass direkte fra Gazprom og være den eneste importøren av gass til Ukraina. Dette var avhengig av at Ukraina betalte den opparbeidede gjelden, betalte for gassforsyningene i tide og ga tilgang til ukrainske kunder slik at Gazprom kunne fortsette å selge 7,5 mkm gjennom Gazprom-Sbyt til den ukrainske storindustrien (Stern m.fl. 2009:13). I tillegg til dette ble det enighet om å gå over til markedspriser over en periode på tre år. Russisk gasseksport til Europa skulle gå uavbrutt gjennom Ukraina, og Gazprom og Naftohaz skulle sammen eksportere gass til Europa. Dette ga igjen noe av tilgangen til det europeiske markedet som Ukraina hadde mistet i avtalen fra 2006 (*ibid*).

I desember 2008 gikk det imidlertid galt i gassforhandlingene mellom de to landene. Naftohaz klarte ikke å betale gjelden i tide og det ble raskt en disputt om dette. Gazprom meddelte at ubetalt gjeld vil medføre at selskapet ikke ville skrive under på en leveransekontrakt for 2009 (Stern m.fl. 2009:15). Den 1. januar 2009 stanset Gazprom gassleveransene til Ukraina, men opprettholdt gasseksporten videre til Europa.

Kort tid senere stoppet imidlertid gassleveransene også videre til Europa og flere land som var helt avhengige av russisk gass mistet denne. Etter flere forsøk på forhandlinger ble det inngått en avtale den 19. januar der Ukraina skulle betale \$360 tkm første kvartal i 2009, deretter skulle prisen bli redusert. Denne prisen tilsvarte det dobbelte av hva Ukraina hadde betalt i 2008. Det stod også i avtalen at Ukraina måtte betale gassregningen den syvende i hver måned. Hvis landet ikke gjorde dette, truet Gazproms visedirektør Andrej Kruglov med at Gazprom igjen ville stoppe gassleveransene til Ukraina den 8. mars (*The Economist* 27.02.2009).

Gassregningen ble imidlertid betalt av Naftohaz i god tid. Ukraina hadde også innen denne tiden brukt betydelig mindre gass i 2009 enn på samme tid i 2008 (*Zerkalo Nedeli* 14.03.2009).

6 Den vanskelige skillsmissen

For å danne et grunnlag for analysen er det viktig å oppsummere de forskjellige relasjonene og sette de i sammenheng med hverandre. Mønsteret som kommer frem vil deretter bli analysert i lys av det teoretiske rammeverket. Oppbygningen av analysekapitlet vil være kronologisk og dermed lignende oppbygningen av empirikapitlene. Hensikten er å gjøre rapporten som helhet og analysekapitlet spesielt mest mulig oversiktlig.

I 1992 var forholdet mellom landene ustabilt. Prisen på gass skulle stige, og da Ukraina ikke betalte for seg, reduserte Gazprom gassleveransene i oktober. I forhold til sikkerhet, pågikk det forhandlinger som førte til midlertidige løsninger: Ukraina overførte de taktiske atomvåpnene på vårparten, og det ble fremforhandlet en midlertidig løsning på Svartehavsflåtens status i august. Økonomi- og samarbeidsrelasjonene var vanskeligere da Ukraina var svært skeptisk til overnasjonalitet innen SUS. Identitetsrelasjonene var også anspent grunnet den uavklarte statusen til Krim-halvøya.

I 1993 oppstod det to kriser i gassrelasjonene. I februar kom Gazprom med trusler om å stenge av gasstilførselen og først i juni kom partene til en løsning. I slutten av august reduserte Gazprom gasstilførselen og det ble fremforhandlet en løsning i september. Sikkerhetsaspektet viser konflikt mellom landene om Svartehavsflåten. I juni kom partene frem til en løsning parallelt med løsningen av gasskonflikten. Først i november gav Ukraina etter i atomvåpenkonflikten og ratifiserte START-1. Innenfor SUS var Ukraina fortsatt skeptisk og landet nektet å undertegne samarbeidets statutter. Identitetskonflikten og partenes uenighet om status på Krim-halvøya fortsatte i 1993.

I begynnelsen av 1994 reduserte Gazprom igjen gasstilførselen til Ukraina. Løsningen kom i mars-april. I høsthalvåret reduserte Gazprom gasstilførselen til Ukraina ved to anledninger, først i september, deretter i desember. Sikkerhetsaspektet viser tegn til bedring: det ble fremforhandlet en trilateral avtale i forbindelse med atomvåpnene i begynnelsen av året. Svartehavsflåtekonflikten fortsatte imidlertid. Det var uenighet mellom partene om lengden på Russlands avtalte leieforhold. Ukraina viste økt samarbeidsvilje innenfor SUS fra våren av. Identitetsspørsmålet var noe blandet. På den ene side ble det holdt et for den ukrainske regjeringen upopulært valg av president på Krim-halvøya. På den andre siden var Kutsjma svært villig til å forbedre forholdet til Russland i sin presidentvalgkampanje.

I begynnelsen av 1995 kom partene frem til en løsning på Ukrainas gjeld. Gazprom måtte gi opp sine eierskapsambisjoner i Ukrainas rørledningsnettverk da det kom en lov som forbød dette. Innen utgangen av året hadde Ukraina betalt 90% av den restrukturerte gjelden. Sikkerhetsrelasjonene ble anspent da Ukraina og NATO begynte å nærme seg hverandre. Russland og Ukraina nærmet seg imidlertid en løsning både i Svartehavsflåte- og atomvåpenkonflikten henholdsvis i juni og november. Samarbeid innen SUS ble viktigere for Ukraina. Relasjonen mellom landene ble bedre også i forhold til identitet da både ministre og presidentene møttes hyppigere nå enn under Kravtsjuk-perioden.

Det oppstod ingen alvorlige konflikter i gassrelasjonene i 1996. Sikkerhetsaspektet ble bedret da de siste atomvåpnene ble levert til Russland i juni. Ukraina gjorde imidlertid ytterligere tilnærmelser til NATO samtidig som det kom et forbud mot utenlandske baser i Ukraina. På den annen side ble det uttrykt optimisme som følge av at den nye ukrainske valutaen ble innført. På identitetsfronten fikk det russiske språket beskyttelse. Konflikten om Krim-halvøya fortsatte imidlertid og relasjonen på dette området var anspent både våren og høsten.

I begynnelsen av 1997 ble det enighet om restrukturering av den ukrainske energigjelden. Gazprom reduserte imidlertid gassleveransene i juli. I november oppstod det nok en konflikt i gassforholdet da Ukraina forsynte seg med gassen til europeiske kunder. Det ble enighet om at leien for Sevastopol skulle trekkes fra Ukrainas energigjeld. Sikkerhetsrelasjonene gikk mot en bedring, det ble endelig enighet om svartehavsflåtekonflikten i mai. To måneder senere signerte imidlertid Ukraina en partnerskapsavtale med NATO, noe som gjorde Russland bekymret. Samarbeidsperspektivet viser at Ukraina beveget seg noe bort fra Russland i forbindelse med opprettelsen av GUAM. I forhold til identitet ble den historiske vennskapsavtalen mellom landene signert i mai.

I begynnelsen av 1998 truet Gazprom med å stenge gassleveransene til Ukraina. En løsning ble etter hvert fremforhandlet og Ukraina skulle betale innen oktober. Russland økte også transittavgiften på gass fra Turkmenistan til Ukraina grunnet Ukrainas gjeld. På slutten av året ble partene enige om en prisreduksjon. Angående sikkerhet var det ingen tegn til at Ukraina beveget seg i den ene eller andre retning i med hensyn til NATO. SUS ble tilsynelatende viktigere for Ukraina, og Kutsjma og Jeltsin undertegnet en økonomisk avtale. Identitetsrelasjonene var noe ansente angående det russiske språkets status. Den russiske Dumaen ratifiserte imidlertid vennskapsavtalen på slutten av året.

Gassrelasjonene var i hele 1999 konfliktfylte og Russland hevdet at Ukraina forsynte seg med gass landet ikke hadde krav på. På slutten av året truet Gazprom med å stenge av gassleveransene til Ukraina. I forbindelse med sikkerhet finnes det tegn til konflikt. Russland ble ytterligere bekymret for GUUAM-landenes tilnærminger til NATO. I forhold til identitet, godkjente det russiske føderasjonsrådet vennskapsavtalen i februar.

I 2000 fortsatte Ukraina å forsyne seg med gass, men det ble etter hvert enighet mellom partene om restrukturering av Ukrainas gjeld. Det ble holdt en NATO-øvelse i Ukraina, men Kuchmagate-skandalen skapte etter hvert et kjølig forhold til Vesten, noe som åpnet opp for bedre relasjoner med Russland. Det økonomiske samarbeidet økte også mellom landene og det hjalp også at Putin hadde et mindre følelsesladet forhold til Ukraina.

I 2001 foregikk det forhandlinger om Ukrainas gassgjeld. I oktober kom partene til enighet om en løsning som var i Ukrainas favør. Det var også gode relasjoner mellom landene i et sikkerhetsperspektiv da Ukrainas status i Vesten fortsatt var svekket samtidig som tonen mellom Russland og NATO ble betydelig forbedret etter 11. september 2001. De økonomiske relasjonene mellom Russland og Ukraina var også gode, det samme gjaldt identitetsaspektet.

Gassrelasjonene i 2002 fortsatte i positiv retning da Gazprom i februar droppet planene om en ny gassrørledning. Det ble også enighet mellom partene om å danne et konsortium. Det var ingen betydelige endringer i sikkerhetsaspektet, det fortsatte i samme retning som året tidligere. Det samme gjaldt for økonomisk samarbeid og identitet.

I april 2003 kom partene til enighet om betaling av den ukrainske gassgjelden. Sikkerhetsrelasjonene ble noe anspent da Ukraina forsøkte å gjenoppbygge forholdet til USA og ga sin fulle støtte til Irak-krigen. Samarbeidet innenfor SUS ble imidlertid stadig bedre og Kutsjma tok over som leder av samarbeidet i februar. Identitetsperspektivet viser en utvikling i positiv retning, det ble enighet om en avklaring av Ukrainas grenser. Det oppstod imidlertid en alvorlig krise om Tuzla på slutten av året.

Gassrelasjonene i 2004 var gode. På sommeren kom partene til en løsning på alle de viktigste spørsmålene. I forhold til sikkerhet og økonomi var situasjonen god. Valget i Ukraina på slutten av året var imidlertid en skuffelse for Russland da landet helst så at den pro-russiske Janukovtsj hadde vunnet fremfor Jusjtsjenko.

I 2005 ble gassrelasjonene på ny anspent da konsortiumprosjektet ble lagt dødt og det oppstod en konflikt angående det underjordiske lageret i Ukraina. Det oppstod også en stor konflikt sent på året da Gazprom krevde høyere pris for gass til Ukraina fra 2006. Sikkerhetsrelasjonene utviklet seg også i negativ retning da Ukraina fortsatte sine tilnærmelser mot NATO. Ukraina viste også liten samarbeidsvilje innen SUS. Forholdet ble også anspent da Jusjtsjenko besluttet å styrke det ukrainske språkets stilling.

Året 2006 åpnet med krise i gassrelasjonene. Partene kom raskt frem til en avtale og resten av året gikk uten problemer, inkludert forhandlingene om gasspris for 2007. Sikkerhetsaspektet endret seg ikke nevneverdig, Ukraina fortsatte å gjøre tilnærminger til NATO. Janukovitsj fikk Jusjtsjenko til å gå med på å garantere at det russiske språket kunne brukes fritt.

Gassrelasjonene begynte godt i 2007, det ble inngått en avtale mellom landene om samarbeid om det ukrainske gassrørledningsnettverket. Avtalen ble imidlertid møtt med motstand i Ukraina og gassrelasjonene forverret seg på slutten av året da Gazprom truet med å redusere gasstilførselen til landet. Partene kom imidlertid til en løsning på slutten av året. Det er rimelig å konkludere at det i forhold til sikkerhet, samarbeid og identitet verken var betydelige frem- eller tilbakeskritt.

På vårparten 2008 gikk det igjen galt under gassforhandlingene og Gazprom reduserte gasstilførselen til Ukraina i mars. Noe senere kom imidlertid partene til enighet. Under en samtale mellom statsministrene i oktober var det mye som tydet på at gassforhandlingene på slutten av året ville gå bra. Dette ble imidlertid ikke tilfellet Gazprom truet med å stenge av gasstilførselen. Det var ingen vesentlige endringer i sikkerhetsaspektet, Ukraina fortsatte å gjøre tilnærmelser til NATO, og forholdet mellom NATO og Russland var særdeles dårlig etter Georgiakrigen på

høsten. På samarbeids- og økonomidimensjonen vant Ukraina kappløpet om å bli medlem i WTO. Angående identitet, fantes det tegn til komplikasjoner i forbindelse med det russiske språkets status. Det samme gjaldt også angående løsningen på spørsmålet om Ukrainas grenser.

Inngangen av 2009 startet med en stor krise i gassrelasjonene. Denne ble det funnet en løsning på i midten av januar. Langs de andre dimensjonene var det ingen betydelig utvikling fra forrige år.

6.1 Tok Ukraina med for mye hjemmefra?

På begynnelsen av 1990-tallet var det store svingninger i gassrelasjonene mellom Russland og Ukraina. Det er rimelig å anta at dette best kan forklares med neoklassisk realisme selv om økningen av prisen på gass og avstengningene av gassleveransene tidlig på 1990-tallet også hadde en god økonomisk forklaring etter som Ukraina hadde en energigjeld landet ikke klarte å betale.

Ifølge neoklassisk realisme er det viktig for de politiske lederne å ha en oppfatning av å ha makt både innenriks og i forhold til andre stater. På denne tiden var det stor indre uro i Russland og Morrison har nok et poeng da han skriver at 'Yeltsin's room for manoeuvre in dealing with Ukraine since January 1992 have been circumscribed by his poor relations with the Russian parliament' (Morrison 1993:683). Rommet for manøvrering var nok kun begrenset i retning av et åpnere og mer markedsbasert forhold til Ukraina. Det øverste sovjet bestod på denne tiden av et flertall kommunister som nok ville støttet en bruk av gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter med Ukraina.

Reduksjonen av gasstilførselen til Ukraina i begynnelsen av 1993 kan også sannsynligvis forklares ved hjelp av neoklassisk realisme. På denne tiden var det store politiske uenigheter mellom de to landene. Det var blant annet en bred oppfatning blant mange russere om at Ukraina som en selvstendig stat var et midlertidig og unaturlig fenomen. Fra Jeltsins pressekontor kom det beskjed om at Russland forbeholdt seg retten til å omdefinere sine grenser. Problemene rundt Krimhalvøya var også alvorlige og den russiske utenriksministeren Andrej Kozyrev understreket at det var høyt oppe på prioriteringslisten for Russland å 'protect the rights of Russians in other Commonwealth states' (*The Economist* 09.05.1992). Dette var en klar trussel blant annet mot Ukraina.

Partene hadde riktignok kommet frem til en midlertidig løsning på atomvåpenkonflikten, men det var fortsatt en rekke stridsspørsmål som gjenstod. Det interessante er imidlertid sammenfallet mellom Ukrainas motvilje mot samarbeid innenfor SUS og reduksjon av gasstilførselen til landet kun noen uker etter at Ukraina nektet å skrive under på SUS' statutter. SUS var på denne tiden viktig for Russland som et middel til å stabilisere forholdet mellom Russland og de postsovjetiske statene. Ukraina var som tidligere nevnt svært kritisk til SUS og det ble forsøkt å endre på avtalen slik at den skulle bli mer akseptabel for landet. Dette hadde imidlertid ingen effekt på Ukrainas standpunkt.

Sammenfallet mellom den midlertidige løsningen på svartehavsflåtekonflikten og gasskonflikten i juni er også påfallende. Neoklassisk realisme kan gi en forklaring da situasjonen tyder på at Russland var villig til å være litt rundere i kantene i forhold til Ukrainas gjeld dersom Ukraina viste vilje til å gå med på deler av Russlands krav i svartehavsflåteforhandlingene. Prisforhandlingene på gass illustrerer hvorfor det kan være fornuftig å forklare forholdet med neoklassisk realisme. Russland hadde på begynnelsen av året gitt Ukraina beskjed om at landet måtte betale dobbelt så mye som de andre SUS-landene. Under forhandlingene gikk Russland med på å gi samme pris, men ga beskjed om at landet måtte betale dobbelt så mye fra nyttårsskiftet 1993-1994.

Før møtet i Massandra i september 1993 ble gassforsyningen til Ukraina kraftig redusert. Denne reduksjonen er et klart eksempel på et handlingsmønster som kan forklares ved hjelp av neoklassisk realisme. Det var klart at Russland ville ha innflytelse over Ukraina i spørsmålene om Svartehavsflåten og atomvåpnene og Jeltsin var villig til å bruke gass som pressmiddel for å få en slik innflytelse. Selve reduksjonen var kanskje økonomisk motivert, men på møtet introduserte Jeltsin et politisk element da han sa gassleveransene ville stoppe helt opp dersom Ukraina ikke gikk med på Russlands forslag i forhandlingene om Svartehavsflåten. Jeltsin var altså villig til å sette Gazproms økonomiske argumenter til side ved å foreslå å slette Ukrainas gjeld mot at landet ga fra seg kjernevåpnene og kontrollen over Svartehavsflåten. Dette må ha vært en dårlig løsning for Gazprom selv.

Det er verdt å minne om at det eksisterte gode økonomiske argumenter for Gazprom til å redusere gasstilførselen til Ukraina på dette tidspunktet. Det var ikke første gang Gazprom skrudde igjen kranene for å tvinge kundene til å betale. I juni samme år stoppet selskapet gasstilførselen til de baltiske landene, og senere, i august, ble tilførselen til Hviterussland stoppet. Begge disse avstengningene ble også begrunnet med ønsket om å få tilbakebetalt gjelden disse landene hadde til Gazprom. Avstengningene hadde virkning ved at en del av gjelden fra disse landene ble tilbakebetalt (Salimov 27.08.1993). Det at avstengningene til de andre landene faktisk hadde en effekt ved at Gazprom fikk tilbakebetalt gjorde det naturlig også å stenge av tilførselen til Ukraina.

Det er imidlertid sannsynlig at neoklassisk realisme kan bidra med den mest plausible forklaringen og det er i dette perspektivet interessant at reduksjonen av gass til Ukraina også sammenfaller med en periode i Russland der landet begynte å ha en skjerpet innstilling til de andre medlemmene av SUS. Kuzio skriver at '[w]ith the rise of Russian "pragmatic nationalism" from 1993 to become the dominant ideology of Russian elites, Moscow's attitudes towards the CIS began to harden' (Kuzio 2000:85).

Neoklassisk realisme kan også forklare hvorfor denne taktikken ikke bragte med seg den innflytelsen Russland ønsket. Innenfor neoklassisk realisme er det viktig å ha en stor nok 'proportion of national resources that can be allocated to foreign policy' (Rose 1998:147). På samme måte som innenrikspolitiske forhold i Russland åpnet opp for at Jeltsin kunne tilside sette Gazprom og bruke gass som virkemiddel til å løse politiske

konflikter, gjorde innenrikspolitiske forhold i Ukraina det vanskelig for Kravtsjuk å gi fra seg kontrollen over Svartehavsflåten og kjernevåpnene mot gjeldsslettelse. Som jeg skrev i kapittel fem, gikk tilsynelatende Kravtsjuk med på Russlands forslag. Etter møtet i Massandra ble det imidlertid stor uro i Ukraina grunnet Kravtsjuks ettergivenhet i disse spørsmålene. Beskyldninger om landsforæderi kom med jevne mellomrom fra andre politikere og befolkningen mislikte at Kravtsjuk skulle overgi Ukraina i Russlands klør (Morrison 1993:695).

Den ukrainske befolkningens motstand kan illustreres med et utsagn fra en ukrainsk avis kommentator sitert i Morrison der han skriver at '[w]ith regard to Russian guarantees, we have heard enough fairy tales. In the course of history, neither the Moscow state nor the Russian empire ever kept any of their promises' (Morrison 1993:680). Presset ble etter hvert så stort at Kravtsjuk måtte justere på hva han tidligere hadde sagt på møtet og da han kom med meldingen om at parlamentet uansett måtte ratifisere Russlands forslag, var det allerede åpenbart at møtet i Massandra ikke hadde løst noen av spørsmålene det hadde som hensikt å løse.

Ifølge neoklassisk realisme vil stater dersom de har mulighet 'seek greater influence and control of the external environment' (Schmidt 2005: 546). Det kan i denne sammenheng stilles spørsmål om hvorfor det var så viktig for Russland å overta størsteparten av Svartehavsflåten. Det er ikke gitt at det var av sikkerhetsmessige årsaker og det er heller ikke gitt at dette var en seier til Russland som følge av bruken av gassvåpenet. Det mest moderne fartøyet i flåten i 1995 var 17 år gammelt og ingen nye fartøyer hadde blitt tilført siden 1991. Hele 70% av flåten hadde sterkt behov for omfattende reparasjoner og den russiske flåteledelsen sa til og med at hele flåten ville bli ubrukelig innen år 2000 (Oldberg 1998:22). Det var med andre ord en stor økonomisk byrde Russland valgte å ta på seg, og ikke åpenbart at landet ville få mer innflytelse over Ukraina ved å ta over flåten. Russland måtte selv selge deler av flåten, noen av fartøyene som skrot (*ibid*).

På den annen side er det klart at Russland var svært interessert i å beholde innflytelsen over Krim-halvøya. Mye tyder på at en overtagelse av basen i Sevastopol var en viktig del av dette overordnede målet og at Kreml var villig til å bruke gass som virkemiddel for å få dette til. Som Morrison skriver var '[t]he loss of Crimea, Sevastopol, Odessa and the other areas of southern Ukraine which were won from the Ottoman empire and colonized as "New Russia" [...] felt far more deeply than that of Transcaucasia, Central Asia or the Baltic republics, because they are perceived to be part of Russia itself' (Morrison 1993:682). *The Economist* syntes å være av samme oppfatning da de skrev at '[a]ctually, neither Russia nor Ukraine needs a vast, rusty fleet. But that is not the point. Mr Yeltsin regards the Massandra summit as a triumph because of its implications for Russian influence in the former Soviet Union' (*The Economist* 11.09.1993).

I slutten av 1993 oppstod det nok en hendelse som kan gi støtte til en tolkning av forholdet mellom Russland og Ukraina i lys av neoklassisk realisme. Ifølge neoklassisk realisme er det viktig for staten å ha muligheten til å bruke egne naturressurser og mye tyder på at den russiske

staten hadde betydelig innvirkning på hvordan og når Gazprom skulle stenge av gasstilførselen til Ukraina. Det er interessant i denne sammenheng å ta i betraktning at Gazprom over en lengre periode ikke hadde betalt lønninger til sine ansatte grunnet manglende betaling for gass fra flere av SUS-landene (*The Moscow Times* 02.11.1993). Det var opplagt i Gazproms interesse å redusere gasstilførselen til landene som hadde ubetalte regninger, men den russiske statsministeren Tsjernomyrdin 'ruled out "special measures" and said Gazprom would continue supplying gas to Ukraine' (*ibid*).

Gazproms reduksjon av gass til Ukraina på vårparten i 1994 er derimot interessant i lys av kompleks interdependens. På denne tiden hadde Ukraina opparbeidet seg en energigjeld på \$3,2 milliarder og det var naturlig at Gazprom ønsket å få tilbakebetalt denne. Samtidig kan denne reduksjonen vanskelig forklares med neoklassisk realisme. I forhold til atomvåpnene hadde Ukraina i slutten av 1993 ratifisert START-1-avtalen og landet var i ferd med å sende stridshoder til Russland våren 1994. Forholdet mellom Jeltsin og Kravtsjuk var også godt og Kravtsjuk snakket mye om å forbedre relasjonene til Russland i sin presidentvalgkampanje. Ukrainas forhold til SUS ble også forbedret.

Relasjonene mellom Russland og Ukraina på det generelle politiske plan var altså på bedringens vei og det ville vært unaturlig for Russland på denne tiden å bruke gass som virkemiddel til å løse konflikter som allerede gikk i riktig retning. Det ville være å ta en risiko for et tilbakeslag i en av de viktigste konfliktene på denne tiden, nemlig den om atomvåpnene. Russland hadde også på denne tiden fått erfart at bruken av gass for å løse politiske konflikter ikke hadde virket etter hensikten de to foregående årene.

Et tilbakeslag i konflikten om atomvåpnene var da også nær ved å oppstå. Like før gassleveransene til Ukraina ble redusert, hadde Kravtsjuk meddelt i Washington at 60 atomstridshoder var på vei til Russland for å bli destruert i samsvar med START-1-avtalen. Da den ukrainske presidenten fikk høre om gassreduksjonen, truet han med å stoppe utsendingen av stridshodene. Som han sa, '[f]ullfillment of all agreements, including agreements on nuclear commitments, is possible only if the economy works. If factories come to a halt in Ukraine tomorrow – and this is a reality if there isn't any gas – what carrying-out of commitments can be spoken of?' (*The Economist* 12.04.1994).

Det at Gazprom valgte å redusere gass til Ukraina på dette tidspunkt kan være et tegn på at selskapet prioriterte normale økonomiske hensyn og opptrådte som en selvstendig aktør i tråd med forventningene i et kompleks interdependensperspektiv. I slutten av 1993 hadde statsminister Tsjernomyrdin nærmest beordret Gazprom om å la gassleveransene fortsette på tross av selskapets dårlige økonomiske situasjon og ubetalte gassregninger fra mange av SUS-landene. Tsjernomyrdins oppfatning av å kunne diktere Gazproms handlinger kan kanskje allikevel ha vært overdriven da selskapet uansett valgte å redusere gassleveransene til Ukraina på denne tiden.

Et annet tegn som tyder på at det i hovedsak er økonomiske årsaker bak reduksjonen av gass til Ukraina denne gangen, er at Gazprom i mai 1994 også valgte å redusere gass til flere regioner i Russland for å få disse til å betale den opparbeidede gjelden de hadde til selskapet (Dubik 06.05.1994). Som en representant for Gazprom sa, '[w]e can't cope with it any more. We have barely enough to pay wages and have nothing for investment' (*ibid*).

En fullstendig blokkade av gass til Ukraina var imidlertid vanskelig av årsaker som også kan forklares med kompleks interdependens og Russlands sårbarhet i forholdet til Ukraina. Gazprom forsøkte å stenge gasstilførselen helt av i ett døgn, men svarte med å forsyne seg med gass ment for Europa (Smirnov 12.04.1994). Interessant er det også at Gazprom etter hvert valgte å overoppfylle forpliktelsene sine overfor Ukraina og å kompensere for tapet av turkmensk gass som hadde blitt avstengt på grunn av Ukrainas høye energigjeld også til dette landet. Dette kan kanskje forstås i lys av kompleks interdependens: sannsynligvis var det en fare for at Ukraina ville forsyne seg med russisk gass ment for eksport dersom landet ikke hadde fått kompensasjon for den turkmenske gassen.

Et annet poeng som tyder på at Russland hadde gitt opp å bruke gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter var at det ikke var noen tegn til at en løsning på eierskapet av Svartehavsflåten ble forsøkt knyttet opp mot Ukrainas nedbetaling av energigjeld. Kompromissforslaget som ble fremforhandlet i april 1994 inneholdt ingen henvisning til en slik løsning.

Ifølge *Kommersant* førte Gazproms erfaringer fra konflikten i 1994 til ting som kan ses på som logiske konsekvenser av kompleks interdependens og Russlands sårbarhet i forhold til Ukraina. For det første at et kutt i gassleveransene var ineffektivt da dette bare førte til at Ukraina stjal deler av verdifull eksportgass. For det andre at det var mulig å få betaling i varer, ikke bare i ren valuta. For det tredje at det var mulig for Gazprom å få aksjer i gjeldtynget industri, gassrør- og utstyrproducenter (Seljanikov 06.05.1994).

Reduksjonen av gass til Ukraina i september og desember 1994 kan også best forklares i lys av kompleks interdependens da disse reduksjonene tyder på at Gazprom sannsynligvis opptrådte som en markedsaktør. På dette tidspunkt var forholdet mellom Russland og Ukraina på det politiske plan på bedringens vei. Det gjenstod noen stridsspørsmål, men forholdet mellom Jeltsin og Kutsjma var godt, det ble inngått samarbeidsavtaler, og ulike ministre møttes oftere enn tidligere. Kutsjma la også stor vekt på å ville forbedre forholdet mellom Russland og Ukraina. Ukraina viste seg mer samarbeidsvillig i forhold til SUS, det russiske språket skulle sikres som andre statsspråk og atomvåpenkonflikten var svært nær en endelig løsning i november.

En bruk av gass som virkemiddel til å påvirke Ukraina ytterligere ville ha medført en risiko for å unødvendig forverre forholdet mellom landene. Det er også verdt å legge merke til at det i forhandlingene ikke ble frem satt noen krav av politisk karakter. Så snart partene hadde kommet frem til en løsning på Ukrainas gjeldsproblemer, fortsatte gassleveransene som normalt. Det er også interessant at en representant for den statlige ukrain-

ske olje- og gasskomitéen så på Gazproms reduksjon av leveransene som 'rettferdig'. Det var altså tegn til at ukrainerne selv ikke hadde en oppfatning om at reduksjonen av gassleveransene var politisk motivert.

Noen av hendelsene i 1995 kan også forklares ved hjelp av kompleks interdependens ved at 'the potential role of international institutions in political bargaining is greatly increased' (Keohane & Nye 2001:30). Russland kan ha blitt påvirket av press fra IMF da landet inntok en mild tone overfor Ukraina. Da det ukrainske parlamentet, støttet av Kutsjma, endelig stemte for å annullere Krim-halvøyas konstitusjon og presidentskap i mars 1995, skapte dette bare begrensede reaksjoner i Russland (Oldberg 1998:28).

Separatismen på Krim-halvøya fikk riktignok støtte fra enkelte nasjonalistiske grupperinger i Russland, men Kreml selv var tilbakeholdne i denne konflikten (*ibid*:23). Russlands visestatsminister, Oleg Soskovets hadde ikke annet å si enn at 'Ukrainas interne forhold er deres eget anliggende' (*The Economist* 25.03.1995). Dette ble sagt under et besøk i Kiev der han underskrev en avtale om å restrukturere \$2,5 milliarder av Ukrainas energigjeld til Russland 'clearing the way for the IMF to approve standby loans to both countries' (*ibid*). Krigen som pågikk i Tsjetsjenia gjorde ikke situasjonen bedre for Russland. Som *The Economist* skriver, '[a]greeing to roll over Ukraine's debts was an unspoken condition for Russia's receiving its own, even bigger, IMF loan. And after Chechnya Russia can hardly howl about the drawn-out constitutional rumpus in Crimea' (*The Economist* 08.04.1995).

I 1995 begynte forholdet mellom NATO og Russland å bli dårligere samtidig som Ukraina ga sin fulle støtte til alliansens østutvidelse. Det var imidlertid ingen tegn som tydet på at gass- eller andre relasjoner ble forverret av dette noe som kan tyde på at kompleks interdependens og Russlands sårbarhet i gassektoren førte til at Kreml valgte å holde politiske konflikter adskilt fra gassrelasjonene. Det bør imidlertid nevnes at Ukraina på denne tiden ikke hadde ytret ønske om medlemskap i alliansen, og dersom dette hadde forekommet, ville Ukraina fortsatt være langt unna et slikt medlemskap. Det at partene kom enda nærmere en løsning på svartehavskonflikten og at en løsning på atomvåpenkonflikten ble nærmest fullført på slutten av året gjorde at relasjonene ble forbedret. Gazprom hadde heller ikke et økonomisk grunnlag for å utøve press mot Ukraina dette året. Ukraina var nesten ferdig med å betale den restrukturerte gjelden på dette tidspunkt.

I begynnelsen av 1996 reagerte Gazprom nok en gang på Ukrainas ubetalte gassregninger. Dette hadde som nevnt Gazprom gjort flere ganger tidligere. Hver gang dette hendte, oppstod det en minikrise mellom de to landene, og hver gang klarte Kiev etter hvert å finne frem noe penger (Bovt & Kalasjnikova 16.02.1996). Enkelte analytikere har skrevet at Russland har latt Ukraina opparbeide seg gjeld til Gazprom, slik at Russland senere kan bruke denne svakheten i forhandlinger (Larsson 2006: 177). Kompleks interdependens og sårbarhetsbegrepet innenfor teorien gir imidlertid en annen og mer plausibel forklaring på hvorfor Russland har fortsatt gasstilførselen til Ukraina på tross av at landet ikke betaler tilstrekkelig for gassen. Inntektene Russland får for gassen de sender vid-

ere til Vest-Europa utgjør en stor del av inntektene til statsbudsjettet og det er umulig for Russland å sanksjonere Ukraina for ubetalte gassregninger ved å skru igjen gassventilen fordi landet da kun begynner å stjele gass ment til Vest-Europa (Bovt & Kalasjnikova 16.02.1996).

Sårbarhetsaspektet gir også en forklaring på hvorfor bruken av gass som et virkemiddel til å løse politiske konflikter med Ukraina har vist seg å være svært lite effektivt. I de tidligere tilfellene der det er antatt at Russland bruker gass som virkemiddel er det interessant å se at avstengningene av gass for det første ikke har ført til de ønskede resultatene. For det andre har Russlands sårbarhet i gassektoren ført til at en avstengning av gass til Ukraina kun har vært av kort varighet, ofte ikke lenger enn noen få dager. Dette er sannsynligvis for å minimere Russlands økonomiske tap ved en slik avstengning. På denne måten reduserer Russland imidlertid samtidig Ukrainas tap, og følgelig elimineres noe av effekten et slikt virkemiddel var ment å ha.

Relasjonene mellom Russland og Ukraina i 1996 mener jeg best kan sees i lys av kompleks interdependens spesielt med tanke på at Gazprom gir inntrykk av å være en selvstendig aktør. Forholdet mellom Russland og Ukraina gir et noe blandet bilde på det politiske nivået dette året. Det ble enighet om at Russland skulle få leie basen i Sevastopol. SUS hadde blitt viktigere for Ukraina og landet valgte å engasjere seg mer i samarbeidet. Atomvåpenkonflikten ble endelig løst, noe som var en stor lettelse for Russland. Den ukrainske valutaen ble innført noe som førte til en økonomisk vekst også russiske bedrifter ble oppfordret til å være med og investere i. Det oppstod imidlertid konflikt mellom landene både våren og høsten dette året i forhold til Krim-halvøya og sent på året i forhold til basen i Sevastopol. Ukraina fortsatte også sine tilnærmelser til NATO, noe som ga Russland årsak til bekymring. Det interessante er at det ikke oppstod noen konflikter av betydning i gassrelasjonene dette året, noe som kan forklares med Russlands sårbarhet i gassektoren. Vjakhirev var til og med på besøk i Kiev der han uttrykte ønske om å samarbeide med Ukraina om gassinfrastrukturen. Forslaget møtte riktignok protester i Ukraina, men poenget er at det ikke ser ut som om det ble forsøkt å legge noe press på Ukraina.

Det pågikk lange forhandlinger på vårparten 1997 om en restrukturering av Ukrainas energigjeld. Under disse forhandlingene kom det ingen trusler fra Gazproms side, noe som kan være et tegn på at kompleks interdependens og Russlands sårbarhet best kan forklare situasjonen. Partene ble enige i slutten av mai. Da signerte statsministrene en vennskapsavtale som også inneholdt forpliktelser i forhold til Ukrainas energigjeld. Vennskapsavtalen inkluderte også en løsning på Svartehavsflåtekonflikten. Partene ble enige om at Russland skulle få leie basen i Sevastopol for en 20-års periode. Leien Russland skulle betale for dette var \$100 millioner i året. I tillegg skulle Russland betale for overleverte fartøy, taktiske kjernevåpen og miljøskader. Denne summen skulle avregnes mot Ukrainas energigjeld (Oldberg 1998:38). Avtalen om Svartehavsflåten var trolig et godt kompromiss og ikke et resultat av at Russland bruker gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter. En representant for Ukraina som hadde vært med på forhandlingene om Svartehavsflåten siden begynnelsen fortalte om absurde summer i starten

av forhandlingene. Russland ville betale \$12 millioner og Ukraina ville ha \$417 millioner, en leiesum han sa 'ikke engang kan tas i sentrum av Tokyo' (Pritula 14.06.1997).

I juli 1997 er det et sammenfall mellom Gazproms reduksjon av gass til Ukraina og landets signering av en partnerskapsavtale med NATO. Dette sammenfallet kan best forklares med neoklassisk realisme. Ifølge neoklassisk realisme vil land bruke makt som et middel til å kontrollere og forme miljøet rundt seg. Russland hadde et anspent forhold til alliansen. Selv om det var klart at Ukraina på denne tiden var langt fra et NATO-medlemskap, var Russland bekymret for de tidligere sovjetrepublikkenes tilnærminger til alliansen. Dette ga landet sterkt uttrykk for da Kreml i slutten av mai sa at 'NATO would be playing Russian roulette if any ex-Soviet republic were one day admitted' (*The Economist* 24.05.1997).

Det så i slutten av mai 1997 ut som om forholdet mellom landene ble bedre på det politiske plan, men Ukraina signerte noe senere partnerskapsavtalen med NATO. Aleksander Makarov skriver i 1997 at selv om Ukraina selvsagt ikke er klare for et NATO medlemskap nå, så er veien valgt. Det store spørsmålet var hvor raskt utviklingen mot et medlemskap skal gå, ifølge Makarov (Makarov 07.06.1997) Vennskapsavtalen ble kun signert av presidentene og måtte vente på en ratifisering i parlamentene, en prosess som var langt vanskeligere. Årsaken til dette kan være at Russland så på Ukrainas partnerskapsavtale med NATO som et svik.

Det er påfallende i denne sammenheng at Gazprom, som hadde latt Ukraina opparbeide seg en gjeld på godt over \$1 milliard tidligere før selskapet reagerte, nå plutselig reduserte gassforsyningen til Ukraina på bakgrunn av ubetalte regninger tilsvarende \$100 millioner. Reduksjonen ble foretatt kun et par uker etter Ukrainas signering av partnerskapsavtalen. Ifølge neoklassisk realisme er det viktig at staten har makt over gassektoren i landet for å kunne ha mulighet til å bruke denne som et maktmiddel til å utøve innflytelse over andre stater. Kreml var i en heldig situasjon på denne tiden. Uavhengig av hvorvidt Kreml hadde makt over Gazprom eller ikke, hadde selskapet uansett gode økonomiske incentiver for å redusere gasstilførselen til Ukraina for å presse landet til å betale utestående gassregninger og var nok ikke imot å legge litt ekstra press på Ukraina. Gassreduksjonen i juli kan være et eksempel på at det som er til det beste for Gazprom også er til det beste for Kreml.

Den regionale alliansen GUAM ble opprettet i 1997 med Ukraina i spissen, men ble nok ikke av Russland sett på som et stort problem. Russland var i utgangspunktet skeptisk til gruppen og '[a]lthough GUAM insisted that it was not directed against any state the Russian media immediately dubbed the new group as "united by their complaints against Russia" and believed that it would evolve into an anti-Russian regional group' (Kuzio 2000:86). Ifølge Anka Feldhusen var det imidlertid viktig for Ukraina å fokusere på nye regionale allianser som den beskrevet ovenfor, men også det sentraleuropeiske initiativet og Østersjø-Svartehav-samarbeidet. Ukraina ønsket å forbedre sin posisjon mellom Russland og Vesten og å unngå å bli en bro mellom Russland og NATO fordi, som Kutsjma selv sa, 'i tilfelle krig, er det broene som blir ødelagt først' (Feldhusen 1999:120). Feldhusen forklarer at Russlands reaksjon på Ukrainas forsøk

på å bygge sterkere relasjoner med regionale partnere ikke har vært sterke. Selv om 'Moscow persistently criticizes Ukraine's unwillingness to participate further in the CIS, it obviously does not view Ukraine's new coalitions as dangerous' (*ibid*:132).

I begynnelsen av 1998 senket Russland prisen på gass til Ukraina, sannsynligvis grunnet den lave oljeprisen på denne tiden. Stern omtaler avtalen som 'the calm before the storm in the gas relationship between the countries' (Stern 2005:88). Stern skriver videre at perioden 1998-2000 var en av de bitreste i russisk-ukrainske gassrelasjoner, mye på grunn av den økonomiske krisen i 1998.

I perioden februar-mars 1998 var det et sammenfall mellom Gazproms trusler om å redusere gasstilførselen til Ukraina og Ukrainas vilje til samarbeid innenfor SUS. Det er påfallende at løsningen på gassgjeldskonflikten sammenfaller med Kutsjmas vilje til å gjøre Ukraina medlem av innenriksministerrådet i SUS. I utgangspunktet hadde det kanskje vært naturlig å forklare sammenfallet med neoklassisk realisme da vi vet at Russland hadde stor interesse av et tettere samarbeid med Ukraina innenfor SUS og at stater i et neoklassisk realismeperspektiv vil være 'influence-maximisers' (Zakaria, referert i Schmidt 2005:546).

Hvis man imidlertid tar utgangspunkt i Gazproms situasjon i 1998, finnes det i denne perioden svært gode økonomiske argumenter for selskapet å kreve betaling for gass av Ukraina. For Gazprom var det problemer også internt i Russland grunnet manglende betaling fra russiske aktører for gass samtidig som det var en rekordlav oljepris i det internasjonale markedet. Dette reduserte Gazproms inntekter betraktelig og presset Gazprom til å få betalt så mye som mulig for gassen fra eksportmarkedet (Stern 2005:88).

Gazprom beskyldte Ukraina for å stjele store mengder gass fra rørnettverket hver måned og Ukrainas gjeld steg til \$1,6 milliarder (*ibid*). Den russiske regjeringen valgte på denne tiden å øke skattene internt på gassleveranser i Russland, noe som presset Gazprom ytterligere. Dette er tegn som tyder på at forholdet kan forklares ved kompleks interdependens og at det hovedsakelig er økonomiske årsaker til Gazproms relasjoner overfor Ukraina. Representanter for selskapet hevdet også at Russland hadde gjort lite for å forhindre Ukrainas tyveri av gass, noe som hadde ført til mellom \$3 og \$5 millioner tap daglig (*ibid*:89). Gazprom svarte på Ukrainas tyveri med å øke prisen på den stjålne gassen til \$83 tkm og legge den til den eksisterende gjelden som på daværende tidspunkt hadde nådd \$2,8 milliarder (*ibid*).

I lys av neoklassisk realisme kunne Russland ha brukt gass som virkemiddel til å presse Ukraina til å bedre beskytte den russiske minoriteten da det ble bestemt at minoritetsskoler i Ukraina skulle gå over til å undervise på ukrainsk. Den russiske minoriteten i Ukraina betyr mye for Russland og det blir definert under Russlands nasjonale interesse å beskytte disse menneskenes rettigheter, inkludert det russiske språket. Det er imidlertid ingenting som tyder på det russiske språket var utsatt på dette tidspunkt og at en streng holdning til Ukraina i forhold til gass skulle ha noen sammenheng med Russlands ønske om å forbedre rettighetene for den russiske minoriteten i Ukraina.

I 1998 var to tredeler av den totale sendetiden på TV og radio inkludert ikke-statlige kanaler på russisk. Antallet russiske tidsskrifter og aviser på russisk steg betraktelig og russiske bøker var den varen Ukraina importerte mest kun overgått av gass og olje (Hedenskog 2004:27). I tillegg var det en markant økning av mennesker i Ukraina fra 43,5% i 1994 til 50,9% i 1999 som oppgav russisk som sitt dagligspråk. Som Hedenskog skriver, kan 'a reasonable conclusion [to this] be that the Russian language is by no way under serious threat in Ukraine' (*ibid*). I tillegg har den ukrainske loven som omhandler nasjonale minoriteter av mange land i Europa blitt omtalt som en av de mest demokratiske og progressive (*ibid*). Denne virkelighetsoppfatningen reflekteres også i den russiske dumaens handlinger da de i slutten av 1998 ratifiserte vennskapsavtalen med Ukraina, noe de tidligere hadde fortalt de ikke skulle gjøre grunnet det russiske språkets status i Ukraina.

1999 var et konfliktfylt år i forhold til gassrelasjoner og sikkerhet. Relasjonene kan muligens belyses med neoklassisk realisme. Ifølge dette rammeverket kan det forventes at statens sikkerhet blir prioritert først dersom lederne av staten har en oppfatning av at statens sikkerhet er truet. Det er naturlig å anta at Jeltsin og Putin var av en slik oppfatning da GUUAM med Ukraina i spissen videreutviklet samarbeidet med NATO, og deltok på feiringen av 50-årsjubiléet samtidig som bombingene av Serbia pågikk.

En kanskje mer plausibel forklaring kan imidlertid gis i et kompleks interdependensperspektiv. Forhandlingene mellom Gazprom og Ukraina pågikk nesten hele 1999 og endte i november med at Ukraina ga bombe-fly og båter som delbetaling, et forslag landet selv hadde kommet med. Dette var ingen god avtale for Gazprom da verdien på disse var langt under Ukrainas gassgjeld på denne tiden. Det er interessant i lys av kompleks interdependens at det ikke var mulig å spore noen effekt på gassrelasjonene av at GUUAM-medlemmene ga sin fulle støtte til NATO på 50-årsjubiléet i april. Dette kan tyde på at Gazprom handlet som en selvstendig aktør og at sårbarhetsperspektivet i kompleks interdependensteori gir en mer troverdig forklaring av situasjonen. Dersom Russland hadde brukt gass som maktmiddel mot Ukraina i denne sammenhengen, ville det vært naturlig å forvente at det ble forsøkt å utøve press mot landet i rimelig tid etter møtet fant sted. I stedet gikk det nesten 8 måneder før den russiske energiministeren truet med å stenge av gassleveransene, og dette etter et år med forhandlinger og en dårlig avtale som resultat.

Det må også ha vært provoserende for Gazprom at Ukraina ikke klarte å betale for den tilsendte gassen selv med kraftig prisreduksjon foretatt på begynnelsen av 1998. Kutsjma skrøt til den ukrainske befolkningen av at Jeltsin hadde gått med på en restrukturering av Ukrainas gjeld og at \$500 millioner for russisk gass nå var betalt. Daværende statsminister Putin var imidlertid langt fra imponert og skrev i et brev til Kutsjma at Ukraina fortsetter å bryte den internasjonale avtalen ved å stjele gass fra Russland og at det bare i november 1999 var forsvunnet 2,5 mkm. Verre var det at deler av denne gassen ble reeksportert videre til Europa, noe som gjorde at Ukraina tjente godt med penger på gassen landet hadde forsynt seg med (Timosjenko 11.12.1999).

Russlands sårbarhet i forhold til Ukraina som transittland er interessant da denne kan forklare hvorfor Gazprom ikke stengte av gassleveransene tidligere og at det i utgangspunktet ikke ble noen konflikt ut av at Ukraina fortsatte å forsyne seg med gass. I stedet valgte Gazprom i november å ta med dette gassforbruket i den eksisterende kontrakten fra det inneværende året.

Ifølge kompleks interdependens er ikke staten en enhetlig struktur med et gitt interessehierarki. Det er ikke nødvendigvis et enkelt forhold mellom Gazprom og det russiske statsapparatet og '[t]he ambiguity of the national interest raises serious problems for the top political leaders of governments' (Keohane & Nye 2001:30). Samhandlingene 'between Gazprom and public bodies are complex and shape the way Gazprom is and has been run in many ways independently of the fact that the Government owns a controlling stake' (Johnson's Russia List 30.03.2002). Gazprom har forsøkt å forhandle med staten der målene blant annet har vært en reduksjon av skattebyrden og å få betaling for gassen 'in various ways' (*ibid*). Disse forhandlingene inkluderte myndigheter og næringsliv på lokalt nivå, deres leverandører og klienter, både lokale og sentrale representanter for de føderale myndighetene og forskjellige enheter av Gazprom. Forholdene er slik at '[l]ocal and federal issues interact, and factions within all entities [...] will have conflicting goals'. Forhandlingene bærer preg av å være 'a permanent "market place" of favors [...], goods to barter, IOUs, as well as blackmail, threats, etc...' (*ibid*).

Dette er riktignok forhandlinger som foregår innenlands, men et miljø med flere forskjellige interesser i Russland gir grunn til å tro at situasjonen er ytterligere kompleks i forhold til gasseksport. Med utgangspunkt i kompleks interdependens er det rimelig å argumentere for at Russland ikke enkelt kan bruke gass som politisk virkemiddel uten å først vurdere de komplekse relasjonene i gassektoren. Informasjonen gjør det rimelig å anta at Kreml har incentiver til å strekke seg langt for å gi Gazprom muligheten til å tjene mest mulig på eksport av gass fordi Gazprom bidrar med svært mye innenriks. Det komplekse forholdet i gassektoren vil derfor sannsynligvis føre til at en bruk av gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter med Ukraina vanskeliggjøres betraktelig.

6.2 Ukraina søker trøst i øst

Det er interessant å observere at straks etter forholdet mellom Ukraina og Vesten ble dårligere som følge av Kutsjmagate-skandalen, ble forholdet mellom Russland og Ukraina bedre. Serien av samarbeidsavtaler innen det militærtekniske området, en svært fordelaktig gjeldsnedbetalingsplan for Ukraina og etter hvert enighet om å inngå et gasskonsortium vitner om dette. I lys av neoklassisk realisme kan det forventes at Russland ville utøve mindre press på Ukraina etter at landet selv begynte å nærme seg Russland. Ifølge empirien jeg har samlet inn, stemmer dette da det i perioden fra 2000 frem til avstengningen i begynnelsen av 2006 ikke ble fremsatt en eneste offisiell trussel mot Ukraina.

Det er imidlertid verdt å nevne i denne sammenheng at Ukraina var imøtekommende i forhold til gasshandelen mellom de to landene i denne perioden og jeg mener perioden forklares best med kompleks inter-

dependens. Dersom Ukraina øker sin sårbarhet i gassektoren, vil også Russland få redusert incentivet til å utøve press mot Ukraina. Spesielt avtalen om å danne et konsortium, dersom den hadde blitt en realitet, ville ha økt Ukrainas sårbarhet og avtalen i seg selv kan ha bidratt betraktelig til å redusere Gazproms incentiver til å utøve press for å kreve økt betaling. Den ukrainske infrastrukturen er noe Gazprom lenge hadde ønsket seg kontrollen over. I 2003 nevnte Putin at det var Russlands rett å kunne vedlikeholde dette nettverket og dermed beskytte nasjonale interesser. Denne retten begrunnet han med at nettverket ble bygget i Sovjetunionen (Kupchinsky 28.12.2005).

I konflikten med Ukraina om utestående gjeld til Gazprom hadde det ved flere anledninger kommet forslag fra Russland om å få eierskap i den ukrainske gassinfrastrukturen mot avskrivning av gjeld, men alle disse forslagene har blitt avvist på grunnlag av at Ukraina motsetter seg utenlandsk eierskap i nettverket (Stern 2005:87). Stern understreker også viktigheten av å vedlikeholde rørrnettverket da '[r]efurbishment of the Ukrainian pipeline network to modern specifications would remove one of the most serious threats to technical breakdown of Russian gas supplies to Europe' (*ibid*:96). En avtale om et konsortium ville ha forenklet dette vedlikeholdsarbeidet betraktelig for Gazprom.

Gazprom var sannsynligvis også mer enn villig til å la Ukraina betale tilbake \$1,4 milliarder mindre enn selskapet i utgangspunktet hadde gjort krav på. Dersom konsortiumet ble en realitet, ville selskapet i mye større grad bli garantert at Ukraina ville betale for gassen de fikk i fremtiden fordi Ukraina ikke lenger ville ha muligheten til å forsyne seg fra eller stenge av for russisk gasseksport videre til Europa. Dette er interessant i et kompleks interdependensperspektiv og ville ha ført til at Gazprom og Russland ville redusert sin sårbarhet betraktelig og dermed fått mye større innflytelse over Ukraina og lettere kunne ha krevd inn penger fra landet. Da det så ut som om avtalen ville gå i orden kan dette også ha bidratt til at Gazprom var villig til å legge vekk planene om en ny rørledning i begynnelsen av 2002, et prosjekt som var dyrt og vanskelig å fremskaffe midler til å fullføre.

Landene økte i denne perioden den gjensidige avhengigheten av hverandre ved å inngå flere avtaler om samarbeid på forskjellige områder beskrevet ovenfor. Dette kan også bidra til å forklare hvorfor Russland var villig til å lette på presset mot Ukraina i spørsmålet om energigjelden.

Flere eksempler på en styrket gjensidig avhengighet er at GUUAM i slutten av 2001 utviklet seg i en retning som tydet på at denne gruppen ikke ville være noen trussel for Russland. NATO foretrakk bilateralt samarbeid fremfor å føre samtaler med hele gruppen. Handelen innad i gruppen var sterkt svekket og den geografiske splittelsen mellom landene underminerte ambisjonen om et regionalt samarbeid. Det var heller ingen betydelig politisk vilje til å opprettholde samarbeidet blant landene i samarbeidet og de økonomiske midlene var få. Dessuten var Russlands innflytelse i SUS styrket og det var lite som tydet på at GUUAM kunne spille en rolle som motvekt til Russland (Hedenskog 2004:19). Ukraina fortsatte derfor å øke sitt engasjement i SUS. Ukraina ble medlem av SUS' anti-terrorgruppe, var med på militære møter, og Ukrainas uten-

riksminister, Anatolij Zlenko, ble valgt til sjef over SUS' utenriksministerråd (*ibid*).

Et annet eksempel er kappløpet mellom Russland og Ukraina om å bli medlem av WTO. I og med at alle avgjørelser i WTO blir avgjort med konsensus, kan landet som først blir medlem få et sterkt forhandlingskort i handelsdisputter (Hedenskog 2004:18). Ukraina hadde i 2002 bedre mulighet enn Russland til å oppnå medlemsskap og Russland forsøkte derfor ifølge Hedenskog å knytte begge lands forhandlinger om WTO-medlemsskap sammen for å oppnå medlemsskap samtidig. Gassrelasjonene fortsatte å utvikle seg i en positiv retning og det kan være at Russland behandlet Ukraina mildt i forhold til gass i frykt for å øke landets sårbarhet dersom Ukraina skulle få medlemsskap i WTO først.

Selv ikke det at Ukraina offisielt ga uttrykk for å ville bli medlem av NATO og Tuzla-krisen sent i 2003 ser ut til å ha hatt en betydelig negativ effekt på forholdet mellom de to landene i forhold til gass. Alle forutsetningene innenfor neoklassisk realisme så ut til å være tilstede.

For det første var sannsynligheten for at Kreml hadde muligheten til å bruke gass som virkemiddel i denne perioden stor. Putin hadde økt sin makt i Russland og over Gazprom. Selskapets ledelse ble skiftet ut i juni 2001 og Aleksej Miller tok over. Han hadde nære forbindelser til Putin. De to hadde tidligere jobbet sammen ved borgermesterkontoret i St. Petersburg og '[l]ess than four years after Miller became Chairman, most of the former Gazprom management had retired or been replaced. By May 2005, only three out of nineteen members of the Management Committee remained from the previous administration' (Stern 2005:172). For det andre hadde den russiske ledelsen en oppfatning av at Russland var relativt sterkt. For det tredje hadde landet et ønske om være en motpol til USAs hegemoni i verdenssystemet.

At Kreml likevel ikke var villig til å bruke gass som maktmiddel kan forklares ved hjelp av kompleks interdependens. Konsortiumprosjektet var ennå ikke lagt på hyllen og den økte gjensidige avhengigheten mellom de to landene kan ha ført til at Russland var motvillig til å bruke gass som pressmiddel. Selv om forholdet på det politiske plan ble utfordret er det altså lite som tyder på at Kreml var villig til å blande Gazprom og økonomi med politiske konflikter.

Viktor Janukovitsj tapte valget i Ukraina i 2004 og etter oransjerevolusjonen ble Viktor Jusjtjenko president. I året som fulgte ble relasjonene mellom Russland og Ukraina forverret. Gazprom ville ha markedspris for gassleveransene til Ukraina i begynnelsen av 2006. Det har blitt hevdet at en slik prisøkning vitner om at Russland bruker sin makt i gassmarkedet til å straffe Ukraina for sitt valg av Jusjtjenko fremfor Janukovitsj (Larsson 2006:203). Fordi krisen i 2006 har blitt omtalt som en av de større konfliktene i forholdet mellom de to landene, mener jeg det er verdt å bruke litt plass på analysen av denne.

6.3 Lillebror i nye klær

Det er klart at det kan være rimelig å se avstengningen av gassleveransene til Ukraina i begynnelsen av 2006 i lys av neoklassisk realisme. Russland definerte helt klart Ukraina som en del av sin interessesfære. Det at Russland kan karakteriseres som en revisjoniststat, altså at landet motsatte seg USAs verdenshegemoni og ønsket å være en motpol til denne, gjør det rimelig å anta at landet også ville gjøre hva det kunne for å forhindre at Ukraina, et av Russlands viktigste naboland, gjorde ytterligere tilnærminger mot Vesten. Putins nære forhold til Gazprom gjorde det også sannsynlig at han hadde mulighet til å bruke selskapet som maktmiddel for å oppnå dette målet.

Gassrelasjonene mellom Russland og Ukraina er imidlertid komplekse og det at det var et sammenfall mellom avstengningen av gass til Ukraina og politiske konflikter betyr ikke at det nødvendigvis er en sammenheng mellom gassrelasjonene og de politiske konfliktene. Forholdet mellom landene kan også sees i lys av kompleks interdependens og jeg vil argumentere for at dette perspektivet muligens kan gi en bedre forståelse av relasjonene i motsetning til neoklassisk realisme.

I året som ledet frem til krisen i begynnelsen av 2006 jobbet Jusjtsjenko hardt for å skape et inntrykk av at Ukraina ville være uavhengig av Russland og ikke bli definert inn i landets interessesfære. Utsagnene om ønsket medlemskap i både EU og NATO var noe Russland tok svært alvorlig. Det var en frykt i Russland om at Ukrainas 'fledgling statehood can easily be turned into an anti-Russian bridgehead, and it will eventually be transformed into a second Poland' (Torbakov 11.02.2005). Ren provokasjon må det ha vært fra Ukraina da delegasjonen til et SUS-møte om økonomisk samarbeid møtte opp i oransje slips og nektet å skrive under på enhver avtale som ble lagt frem (Kuzio 27.04.2005). Som Kuzio påpeker, 'you can't have it both ways, poking Russia in the eyes while at the same time asking for subsidies' (Kuzio 2009).

Gazprom truet Ukraina med å stenge av gassen til landet dersom ikke en kontrakt om ny gasspris ble underskrevet innen 1. januar 2006. Til dette svarte representanten for det ukrainske selskapet Naftohaz Ukrainy, Dmitry Marunitsj, at Kiev var forberedt på en stopp i gasstilførselen. Han henviste til at det ukrainske energiselskapet hadde betydelige gassreserver som de hadde kjøpt på forhånd (*BBC Russian* 31.12.2005). Utsagnet fra den ukrainske representanten kan forstås i et kompleks interdependensperspektiv som et klart forsøk på å overbevise Gazprom om Ukrainas lave følsomhet på området for å fremstå som en sterkere part i forhandlingene. Et alternativ til gass har de imidlertid ikke, noe som vitner om deres store sårbarhet hvis gassen skulle bli skrudd av over lengre perioder eller permanent. Det kan få alvorlige konsekvenser. Tidligere erfaring med konflikter i gassektoren førte imidlertid til at Gazproms trusler om å stenge av gassen var lite effektive. Sårbarheten til Russland var større enn sårbarheten til Ukraina fordi Ukraina kunne forsyne seg med gass fra russisk eksport til Europa dersom gassen til landet ble avstengt.

Under opptakten til konflikten i 2006 var det flere kommentatorer som beskyldte Russland for å presse Ukraina med økte gasspriser for å påvirke innenrikspolitiske forhold. Jan Maksymiuk var en av de som mente det var 'clear that Russia has begun to use gas supplies to CIS countries as a political tool' (Maksymiuk 29.11.2005). Årsaken til disse beskyldningene var at Russland hadde gitt prisøkninger til alle andre bortsett fra til Hviterussland, noe han mente var tegn på politisk bruk av gass.

Jeg mener imidlertid at dette best kan forklares i lys av kompleks interdependens med henvisning til Gazprom som en aktør basert på økonomiske prinsipper. Gazprom hadde gjort det klart at prisen på gass til Hviterussland ikke kom til å øke fordi selskapet hadde fått eierskap i Hviterusslands gassinfrastruktur (Kupchinsky 28.12.2005). Russland har blitt kritisert for å ville overta rørledningsnettverket til Ukraina på samme måte som de gjorde i Hviterussland. Larsson er en av flere som har en oppfatning om at Russland bruker energivåpenet for å ta over kontrollen på infrastruktur (Larsson 2006:12-13).

Det er imidlertid liten tvil om at det finnes gode økonomiske argumenter for Gazprom til å ville overta kontrollen over gassinfrastrukturen. Nettverket er gammelt, svært sårbart for endringer i været og har sterkt behov for vedlikehold, en oppgave 'Ukraina burde ha påtatt seg, men har neglisjert' (Guillet 08.11.2002). Jerome Guillet skriver at '[g]as is essentially an infrastructure business, and Gazprom understands this better than most and has been building up and nurturing its access to the European market steadily over the past 30 years' (*ibid*).

Det er også viktig for Gazprom å beholde ryktet som en pålitelig gassleverandør og av denne årsak er selskapet 'helt avhengig av å kunne være i stand til å vedlikeholde rørledningsnettverket, og en måte å gjøre dette på er å overta eierskapet' (Johansen 2008:16). Gazprom vil med et eierskap i rørledningene også enklere kunne øke prisen på gass til Ukraina, noe mange mener er legitimt (*ibid*). WTO har da også sterkt oppfordret SUS-landene til å begynne å betale europeiske markedspriser på gass for å forbedre energieffektiviteten (Kupchinsky 17.01.2006).

Maksymiuks argument ble ytterligere svekket da Russland i 2007 satte opp prisen på gass også til Hviterussland. I august 2007 truet Gazprom også landet med å stenge av gasstilførselen dersom Hviterussland ikke betalte utestående gjeld (Kramer 02.08.2007). Det er også interessant i denne sammenheng at Gazprom i februar 2004, like etter at Hviterussland hadde begynt å forsyne seg med gass på samme måte som Ukraina hadde gjort gjennom hele 1990-tallet, stengte gassforsyningen til landet (Belton 19.02.2004). Gazprom viste altså nulltoleranse i forhold til Hviterussland overfor en taktikk Ukraina hadde brukt i årevis uten samme represalier. Dette kan forklares i lys av kompleks interdependens da Gazprom var mindre avhengig av gasstransitt gjennom Hviterussland enn gjennom Ukraina og dermed enklere kunne utøve press mot Hviterussland enn mot Ukraina.

Prisøkningen til Armenia i 2006 vitner også om at det kanskje er mer økonomi enn politikk i Gazproms måte å håndtere gassrelasjonene på. Gazprom ville sette opp prisen også til dette landet, noe som var spesielt oppsiktsvekkende hvis man skal argumentere for at prisøkningen på gass

er politisk motivert. Armenia blir ansett som et av de mest lojale blant SUS-landene (Danielyan 07.12.2005). Landet har nære militære forbindelser til Russland og har aldri ytret et ønske om å bli medlem av NATO (*ibid*). Den armenske statsministeren Andranik Markarian ble også noe overrasket da han fikk høre om prisøkningen da landet hadde fått beskjed om at prisen skulle forbli på daværende nivå i ytterligere to år. Russlands statsminister Mikael Fradkov understreket at det gode forholdet mellom de to landene ville fortsette, men at dette ikke ville utelukke prisøkninger på gass som følge av økende etterspørsel på gass på globalt nivå (*ibid*).

En prisøkning på gass til Armenia fikk også konsekvenser for Russland da 'the more expensive gas will create additional problems for an energy sector already dominated by Russian giants like Gazprom and Unified Energy Systems' (*ibid*). Dette er et klart tegn på kompleksiteten i gassektoren og tyder på at Gazprom forsøker å opptre konsekvent.

En plausibel økonomisk forklaring på prisøkningen på gass til Ukraina ble også gitt av talsmann for Gazprom, Aleksander Rjazanov. Hans oppfatning var at en pris på \$50 tkm til Ukraina var helt greit så lenge prisen på grensen til Tyskland var på \$80 tkm. Da prisen på gass til Tyskland økte til \$200 tkm var det også rimelig å øke prisen på gass til Ukraina. Som han uttalte, var Gazprom nå i en situasjon der prisen til Ukraina ikke engang 'cover our real costs for production and transportation of the gas to the CIS-countries' (Maksymiuk 29.11.2005).

I desember 2005 pågikk det omfattende forhandlinger mellom Russland og Ukraina om prisen på gass, og Gazprom ga beskjed om at Europas gassleveranser kunne stå på spill (Blagov 08.12.2005). Jeg mener forhandlingene, noe jeg diskuterer nedenfor, illustrerer at det fra Russland sin side ble gjort troverdige forsøk på å fremlegge kompromissforslag og at Ukraina må påta seg mye av skylden for hvorfor forhandlingene gikk galt i slutten av desember. Russlands fremtreden i forhandlingene vitner om at gassrelasjonene best kan sees i lys av kompleks interdependens og Russlands sårbarhet i gassektoren fremfor neoklassisk realisme.

Under forhandlingene sa Jusjtsjenko at han var villig til å gjøre alt for å løse krisen på en transparent måte etter markedsprinsipper. Forslaget om å kjøpe 17 mkm for \$50 tkm, deretter 8 mkm for \$80 tkm for senere på høsten 2006 å kjøpe resten for \$95 tkm imponerte imidlertid ikke Gazprom. Reaksjonen fra selskapet var at '[e]ssentially they're proposing to leave the price as it is' (Blagov 08.12.2005). Det ukrainske gasselskapet Naftohaz foreslo også å la prisene være på \$50 tkm med begrunnelse av at det sto i kontrakten som var gyldig til 2013 som fastsetter en slik pris (*ibid*). Gazprom avviste dette og sa at gassprisene skulle reforhandles hvert år. Det ble nemlig ikke skrevet noe om en fast pris i kontrakten for perioden 2005-2009, men det at transittavgiften ble holdt konstant på \$1,09 tkm gjorde at Ukraina hadde forventninger om at prisen på gass også skulle holdes konstant. En slik forventning ble imidlertid aldri bekreftet (Stern 2006:38).

Gazproms økonomiske gevinst på prisøkningen til Ukraina ville tilsvare \$2,6 milliarder, der den russiske staten ville få \$1,15 milliarder. Gazprom solgte på denne tiden gass med tap internt i Russland og det var klart at selskapet hadde sterke økonomiske incentiver til å øke gassprisene.

Putin sa i en TV-tale den 8. desember at Ukraina fra nyttår måtte betale en høyere pris for gassleveransene (Socor 09.12.2005). Samtidig ble det sagt at den økte gassprisen ikke ville påvirke befolkningen, kun industrien, og den russiske presidenten understreket at Ukrainas egen produksjon av gass var mer enn nok til å forsyne landets husholdningsforbruk (*ibid*).

Daværende styreleder i Naftohaz, Oleksij Ivtsjenko, forsøkte å løse konflikten ved å komme med et bytteforslag. Han ville at Gazprom skulle motta ukrainske våpensystemer verdt \$1 milliard, som betaling for gass til Ukraina. Våpnene kunne ifølge styrelederen selges videre av Gazprom til det russiske forsvarsministeriet. Gazprom avslo forslaget raskt og Sergej Ivanov la til at Russland heller produserer sine egne våpensystemer fremfor å ta imot ukrainske. Ivtsjenko ble raskt fjernet fra stillingen sin etter dette (Socor 12.12.2005a).

Etter dette forslaget hevdet Gazprom at Ukraina er totalt ansvarsløse, spiller et farlig spill, holder folket som gisler og setter Europas energisikkerhet i fare (Socor 12.12.2005b). Noe senere dro Fradkov til Brussel for å advare EU om at det muligens ville bli forsinkelser i gassleveransene på grunn av Ukrainas standpunkt i denne konflikten (*ibid*).

Russland ble etter hvert villig til å gi en lavere pris på gass dersom Ukraina underskrev Konsortiumavtalen fra 2002-2003 (Socor 16.12.2005). Dette ville ikke Ukraina gå med på. Samtidig annonserte Gazprom at de kom til å stenge av gassleveransene til Ukraina dersom det ikke kom til enighet mellom partene. De ville dessuten sette opp prisen ytterligere, til \$220 tkm, på grunnlag av de siste globale markedstrendene (*ibid*). Kreml beskyldte også Ukraina for å ville stjele gass dersom Gazprom skrudde igjen kranene 1. januar 2006. Kreml ville med dette forsøke å gjøre Ukraina ansvarlig dersom det skulle bli noen forsinkelser i gassleveransene til Europa (*ibid*). Dette kan sees på som et klart uttrykk for at Gazprom fryktet for sitt rykte som en pålitelig gassleverandør til Europa og er i tråd med forventningene i et kompleks interdependensperspektiv. Jusjtsjenko fnyste av Gazproms trusler og var 'ikke en gang villig til å kalle disse menneskene profesjonelle' (Maksymiuk 22.12.2005). Medvedev fortsatte å true med en avstengning av gassleveransene til Ukraina og la til at Russland var villig til å ta saken til en internasjonal domstol dersom Ukraina stjal gass (*Radio Free Europe* 25.12.2005).

Ukraina svarte på truslene med å ville reforhandle kontrakten om Svartehavsflåten hvorpå Russland sa at dette er en kontrakt som også tar for seg anerkjennelsen av grensene, og en reforhandling av denne dermed kunne få alvorlige konsekvenser (Maksymiuk 29.12.2005). Jusjtsjenko modifiserte senere utsagnet og sa at 'ingen seriøs politiker vil svare på truslene fra Gazprom med en reforhandling av denne kontrakten selv om det var noen gjenstående spørsmål Ukraina kunne tenke seg svar på' (*Radio Free Europe* 31.12.2005).

På tampen av 2005 foreslo Putin å låne Ukraina \$3,6 milliarder for å gjøre Ukraina i stand til å betale for prisøkningen (*Radio Free Europe* 29.12.2005). Jusjtsjenko var ikke interessert i dette og kom heller med et forslag om å vente med avstengningen til 10. januar. Dette avslo imidler-

tid Gazprom og sa at 'such a move would merely encourage the Ukrainian government to seek fresh prize freezes after 10 January' (*Radio Free Europe* 31.12.2005). Putins siste tilbud kom i en TV-overføring der han beordret Gazprom å selge gass til Ukraina for \$50 tkm i tre måneder på betingelse om at Ukraina deretter gikk med på å betale høyere pris for gass (*Radio Free Europe* 31.12.2005). Dette utsagnet svekker antagelsen om at Russland hadde til hensikt å destabilisere Ukraina frem mot valget i mars 2006.

Det finnes også andre argumenter som tyder på at kompleks interdependens bedre forklarer prisøkningen og Russland nok ikke hadde til hensikt å svekke de oransje kreftene før valget. Eierne av store deler av industrien øst i Ukraina er selve basen i de pro-russiske kreftene, og de uttalte at en pris på \$95 tkm er på grensen til hva som vil være lønnsomt for dem. En pris på \$230 vil være katastrofal (*Expert* 23.01.2006). Kompleksiteten i gassrelasjonene tyder på at det ville vært lite hensiktsmessig for Russland å øke gassprisene dersom Kreml hadde til hensikt å påvirke valget i 2006 for å bidra til at de pro-russiske kreftene vant.

Konflikten i 2006 ble, som Stern skriver, av mange sett på som politisk motivert (Stern 2006:11). Det er umulig å komme med en bastant konklusjon i dette spørsmålet. Etter å ha undersøkt opptakten til konflikten mener jeg imidlertid det er mange indikatorer som tyder på at kompleks interdependens teori og Russlands sårbarhet kan forklare denne konflikten bedre enn neoklassisk realisme, og at det er mer økonomi enn rene maktambisjoner som var årsaken til prisøkningen. Under forhandlingene ble det ikke fremsatt noen politiske krav. Det eneste kravet som ble fremsatt var at Ukraina skulle gå over til å betale markedspris på russisk gass. Ukraina forsøkte seg, som beskrevet, med trusselen om å gjenoppta forhandlingene om Svartehavsflåten. Med dette forslaget ble det gjort et forsøk på en politisk løsning fra Ukrainas side der landet ville utnytte Russlands sårbarhet i dette spørsmålet. Forslaget ble riktignok raskt trukket tilbake, men dette var antagelig fordi Russland truet med å reforhandle hele avtalen, inkludert å gjenoppta det følsomme spørsmålet angående grenseforholdene mellom de to landene. Prisøkningen kan heller ikke ha kommet som noe sjokk på Ukraina da Gazprom lang tid i forveien kom med beskjed om at Ukraina måtte forberede seg på dette. Dette og de omfattende forhandlingene i sin helhet vitner om at Russland måtte ta hensyn til sin sårbarhet i gassektoren og derfor forsøkte å vise vilje til kompromiss. Det er naturlig å anta at Russland ville hatt et mer kompromisløst standpunkt overfor Ukraina dersom Russlands sårbarhet hadde vært mindre.

Enkelte samfunnsforskere henviser også til det russiske energistrategidokumentet fra 2003 når de kommer med påstander om bruken av energivåpenet (Larsson 2006:9). I dette strategidokumentet står det på første side at Russland ser på sine energiresurser som et instrument i implementeringen av både innenriks- og utenrikspolitikken (*Ministerstva promysjlennosti...2003*). Det er klart at dette kan styrke argumentene i retning neoklassisk realisme.

Å kun henvide til denne ene setningen i strategidokumentet er imidlertid det samme som å utelate deler av sannheten til fordel for renhet i egen argumentasjonsrekke. Andre deler av dokumentet gir et mer nyansert bilde. Kapittel syv, som handler om russisk utenriks energipolitikk, er et

godt eksempel, der det står at Russland har ambisjoner om å fortsette å være en stabil og pålitelig leverandør (*Energetitsjeskaja strategija Rossii*:kap 7). Det står også at Russland vil jobbe for en 'rettferdig pris' på energiresurser og at de vil holde en aktiv dialog med både produsentland og forbrukerland (*ibid*).

Figure 1. Import gas prices

Et annet sterkt økonomisk incentiv til å øke prisen på gass til Ukraina var at markedsprisene på gass hadde økt betydelig i perioden fra 2004 og at det av denne årsaken var helt naturlig at også Ukraina måtte betale mer. Prisene til Tyskland illustrerer poenget. Woehrel har skrevet at '[s]oon after Yushchenko took office, Gazprom started to demand a sharp increase in the price of natural gas that it supplied to Ukraine' (Woehrel 2008:8). Med dette ligger det implisitt en antagelse om at Russland forsøkte å straffe Ukraina og de oransje kreftene. Ved å sammenligne prisene på gass til Ukraina og prisen på gass til Tyskland, åpnes det for en alternativ tolkning av hvorfor Gazprom satte opp prisene på gass til Ukraina. Som det kan sees i figur 1,¹² var prisøkningen kraftig i perioden fra 2005. Det er også verdt å legge merke til at prisen på gass til Ukraina fortsatte å ligge godt under prisen på gass til Tyskland. Kompleks interdependens kan forklare dette ved at en umiddelbar overgang til markedspriser til Ukraina vil være svært vanskelig. Interdependensforholdet tvinger Russland til å gradvis gå over til markedspriser da en for stor prisøkning til Ukraina kun vil øke risikoen for at landet forsyner seg med gass i likhet med hva de har gjort tidligere.

En annen sannsynlig årsak til hvorfor Gazprom ikke lenger var villig til å gi en fordelaktig pris til Ukraina etter Jusjtsjenko ble valgt kan ha vært at konsortiumprosjektet ble lagt dødt. Dermed mistet Gazprom muligheten til en mer stabil gasstransitt gjennom Ukraina og incentivet til å øke prisen på gass til landet ble forsterket.

¹² Wagstyl & Olearchyk 16.12.2008.

Det at Russland har en stor interesse av å bevare et rykte som en pålitelig gassleverandør er også viktig i et kompleks interdependensperspektiv. Som nevnt kommer store bidrag til den russiske statskassen fra gass-eksport gjennom Ukraina til Europa. Dette bidrar til å gjøre Russland sårbart. Mange av landene i EU har naturlig nok begynt å bekymre seg for deres energisikkerhet og som en følge av denne uroen har de økt innsatsen for å finne alternative energikilder.

For Gazprom er en slik situasjon svært uheldig og den blottlegger samtidig selskapets og Russlands sårbarhet. Selv om det ikke er noen umiddelbar trussel mot Russlands gassseksport, er det likevel rimelig å anta at Kreml har sterke interesser i å bidra til å opprettholde den tillit, pålitelighet og integritet Gazprom har opparbeidet seg som gassleverandør til Europa gjennom flere tiår. Et slikt rykte er viktig å opprettholde fordi det motsatte kan føre med seg store kostnader. Keohane understreker betydningen det kan ha for en stat å bli godt ansett: '[a] good reputation makes it easier for a government to enter into advantageous international agreements; tarnishing that reputation imposes costs by making agreements more difficult to reach' (Keohane 2005:106-107).

Jakob Hedenskog og Robert L. Larsson er to av mange med en oppfatning av at Russland bruker gass som politisk virkemiddel. De skriver at Russlands mål blant annet skal være 'to affect the outcomes of elections, to attain control over ports, pipelines, refineries, companies, or to uphold unresolved conflicts' (Hedenskog & Larsson 2007:9).

For Russland fremstår disse anklagene som uforståelige og urettferdige. Både WTO og EU har satt krav til at Russlands naboland bør begynne å betale markedspris på gass. Når Russland deretter gradvis setter opp prisen på gass, blir de beskyldt for bruk av energivåpenet. For Aleksander Medvedev, viseformann i Gazproms styre, er det liten logikk i slike beskyldninger. Han mener det er en helt naturlig handling fra et kommersielt orientert selskap å redusere leveransene av en vare kunden ikke klarer å betale for. Som han skrev i en artikkel i *Europe's World* sommeren 2008, '[a]fter months of negotiation and many letters, what option was left other than to indicate to our business partners that deliveries might have to be reduced?' (Medvedev 2008).

Dmitrij Medvedev kommer med samme budskap da han uttalte at gass 'ikke er noe Russlands partnere kan snylte på'. Prisstigningene er en helt naturlig og nødvendig utvikling i det europeiske gassmarkedet og målet er at alle etter hvert skal betale gass til markedspris: 'våre partnere må ikke tro at [gass] er en gratisvare som kommer i flotte plastikkør og som man kan forbruke uten å tenke på kostnadene' (Medvedev, 11.02.2008).

6.4 Den østlige brisen i Ukraina

Konfliktene mellom Russland og Ukraina i forbindelse med sikkerhet, samarbeid og identitet fortsatte frem mot 2009 og det finnes tegn som trekker mot en forklaring i lys av neoklassisk realisme og Russlands ambisjoner om å få større innflytelse over Ukraina. Det er i utgangspunktet påfallende at forhandlingene gikk mye bedre etter den prorussiske Janukovitsj ble valgt til statsministerposten i Ukraina sommeren 2006.

Det er også påfallende at Gazprom kom med trusler om å stenge av gasstilførselen til Ukraina like etter valget i Ukraina høsten 2007 da representanter for oransjekoalisjonen fikk flertall. Problemene som oppstod på vårparten 2008 kan også muligens forstås i lys av neoklassisk realisme da Russland på samme tid hadde et anstrengt forhold til NATO og det planlagte rakettskjoldet i Europa.

I den korte perioden Janukovitsj var statsminister var det tegn til forsoning mellom Russland og Ukraina på flere områder. Gassforhandlingene gikk bedre, Janukovitsj sørget for garantier til det russiske språket i Ukraina og han argumenterte sterkt i mot et ukrainsk medlemskap i NATO. Selv om det finnes tegn til en positiv utvikling mellom landene hindret dette imidlertid ikke en prisøkning på gass til Ukraina både i slutten av 2006 og 2007. Dette tyder på at Gazprom opptrådte som en aktør basert på markedsøkonomiske prinsipper og ikke fungerte som et politisk instrument i Kremles hender. Dette er i tråd med forventningene i et kompleks interdependensperspektiv.

Det finnes også andre tegn som tyder på at den russiske gassektoren ble holdt adskilt fra de politiske konfliktene og dermed best kan sees i lys av kompleks interdependens. Russlands forhold til NATO ble ytterligere anstrengt etter krigen i Georgia tidlig på høsten i 2008. Det at Ukraina hadde levert våpen til Georgia samtidig som landet fortsatte sine tilnærmelser til NATO gjør det rimelig å anta at Russland ville ha tatt en mer kompromissløs holdning i gasskonflikten med Ukraina enn hva landet i utgangspunktet gjorde. Det var imidlertid slik at samtalen mellom Putin og Tymosjenko la grunnlag for gode forhandlinger i slutten av 2008. Som jeg skal redegjøre for under, presenterte Russland under forhandlingene et forslag som tyder på at landet viste kompromissvilje i forhold til Ukraina. Dette ville sannsynligvis ikke ha forekommet dersom det var rene maktambisjoner som lå bak gasskonflikten med Ukraina. Dette er i tråd med mine forventninger i teorikapitlet av et kompleks interdependensperspektiv når jeg skriver at Russland må ta sårbarheten i betraktning og anstrenge seg for å gjøre en overgang til markedspris på gass til Ukraina så mild som mulig.

Som jeg har skrevet tidligere er det flere analytikere som reagerer på den milde behandlingen Hviterussland i motsetning til Ukraina, og har sett på dette som et tegn på at Russland bruker gass som et politisk instrument. I denne sammenhengen er det verdt å nevne at det i begynnelsen av 2007 oppstod en krise mellom Russland og Hviterussland med bakgrunn i uenighet mellom partene om prisen på gass. Dette ble imidlertid løst på samme måte som Russland har forsøkt å løse konflikten med Ukraina ved flere tidligere anledninger. Hviterussland gikk med på å selge en 50% andel av sitt rørledningsnettverk til Gazprom innen 2010 (Stern m.fl. 2009:10).

Putin ble spurt på en pressekonferanse om hvorfor prisen på gass er lavere til Hviterussland enn hva den er til Ukraina. I tillegg til å nevne oppkjøpet av gassinfrastrukturen i Hviterussland nevnte han at Russland ser på Hviterussland som en unionspartner. Det at Russland gir billigere gass til Hviterussland som følge av at Putin ser på landet som en unionspartner, støtter riktignok argumentene i neoklassisk realisme perspektiv

om at Kreml bruker Gazprom som et middel til å belønne stater som støtter opp om Russlands politikk. Dette er imidlertid en liten del av argumentasjonsrekken.

I tillegg til oppkjøpet av infrastrukturen, kjøpte Russland også 50% av selskapet 'Beltransgaz'. Dessuten finnes det ingen eksportskatter til Hviterussland i motsetning til Ukraina, noe som ytterligere øker prisen til Ukraina (*Ekho Moskvy* 09.01.2009). Ukraina derimot, er mye vanskeligere. Ifølge Putin hadde landet innført en lov som forbyr en privatisering av gassinfrastrukturen og ikke engang å leie det er mulig. I denne forbindelse understreket Putin at Russland ikke ønsket å verken kjøpe eller privatisere, men å leie nettverket.

I april 2008 hadde Ukraina blitt advart om at landet måtte vente en kraftig prisøkning på gass fra 2009. Motivasjonen bak var enkel. De sentralasiatiske leverandørene av gass til Gazprom økte prisen på gass. Dette betydde at Gazprom måtte betale en høyere pris for denne gassen og det var derfor naturlig at også Gazprom ville øke prisen på gass til Ukraina. På denne tiden var det forventet en prisøkning fra \$179,50 til \$290 tkm (Eremenko 19.04.2008). Første halvdel av 2008 betalte Gazprom ca. \$130 tkm. Andre halvdel økte prisen til ca. \$160 tkm. I 2007 var prisen på ca. \$100 tkm (*ibid*).

Det er også interessant å merke seg at den tidligere ukrainske industriministeren Valerij Mazur forteller at en prisøkning ikke vil føre til noen tragedie, selv ikke for den metallurgiske og den kjemiske industrien. Mazur hevder det ikke er noe poeng i å bebreide Russland for prisøkningen, men heller være takknemlig for at prisøkningen skjer nå, og ikke tidligere (Eremenko 19.04.2008).

Vladimir Milov er en av analytikerene som har argumentert for at Kreml bruker gass som politisk virkemiddel til å presse Ukraina. Han mener en av hovedindikatorerne på dette er de forskjellige prisene på gass til de forskjellige landene i det postsovjetske området. Han nevner eksempler på at Moldova må betale \$270 tkm, Ukraina \$418, Hviterussland \$120 (*Ekho Moskvy* 30.12.2008). Å forklare prisforskjellene til de forskjellige landene er et viktig aspekt, men det er i seg selv et tema for en hel rapport og kan stå som et forslag til videre forskning innenfor området.

Jeg vil imidlertid fremheve at det finnes tegn som tyder på at det er langt fra åpenbart at Russland bruker gass som politisk virkemiddel basert på argumentet om forskjellige priser til forskjellige land. Det er verdt å nevne i denne sammenheng at prisen på gass til landene i Vest-Europa også er svært forskjellige. Danmark betaler \$1475¹³ tkm, Sverige \$1200 tkm og Storbritania \$550 tkm (Sjelesjko 12.04.2008). Det er få som vil hevde at Russland bruker gass som politisk virkemiddel mot disse landene selv om prisen på gass er svært forskjellig. Dette tyder på at prisen på gass avgjøres av en rekke faktorer som er ukjente og ikke nødvendigvis er tegn på politisk press fra Russland.

¹³ Prisene er regnet om fra euro til dollar basert på en kurs hentet fra den europeiske sentralbanken 24.04.2009.

6.5 Storebror mener alvor

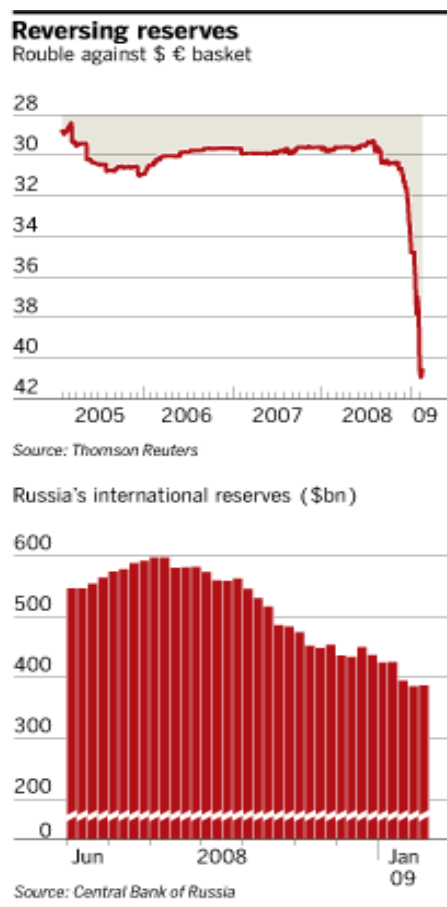
Konflikten i 2009 ble av Aleksander Medvedev betegnet som den verste i gassindustriens historie. Enkelte land i Europa som var 100% avhengig av russisk gass mistet gassleveransen i 13 dager. Aldri før, selv ikke i 2006, hadde gasskranene til Europa blitt skrudd helt igjen. I 2009 førte en slik stopp i gassleveransene i enkelte land, spesielt på Balkan, til en humanitær nødsituasjon som følge av at deler av befolkningen ikke fikk varmet opp hjemmene sine (Stern m.fl. 2009:4).

Som skrevet i innledningen kom det også under denne konflikten en rekke artikler med påstander om at Russland brukte Gazprom som politisk pressmiddel blant annet for å hindre Ukraina å gjøre ytterligere tilnærmelser til NATO. Det er klart at det er påfallende hendelser på denne tiden som kan forklares i lys av neoklassisk realisme.

NATO skulle i desember avgjøre hvorvidt alliansen ville påbegynne prosessen med å innlemme Ukraina i alliansen. Tidligere i 2008 hadde Lavrov vært klar på at Russland ville gjøre alt for å hindre Ukraina i å bli medlem av NATO. 'Alt' vil sannsynligvis også innebære en bruk av gass som virkemiddel i politiske konflikter. Russland var vanskelig i forhold til en demarkasjon av Ukrainas grenser, og landet ville heller ikke diskutere hvordan de skulle håndtere fraflyttingen på Krim-halvøya og Sevastopol som følge av at kontrakten på leie av militærbasen der går ut i 2017. Begge disse spørsmålene er viktig for Ukraina å få løst dersom landet skal ha et håp om å bli medlem av NATO. Rollen Ukraina spilte i krigen Russland førte mot Georgia høsten 2008 kan også ha gjort at Russland ble ytterligere fiendtlig innstilt til Ukraina. *The Economist* skriver at 'Russia accused Ukraine of supplying arms to Georgia during the war in August and has said it would take this into account when forming its policy' (*The Economist* 07.01.2009)

Det er imidlertid også viktig å ta Russlands økonomiske situasjon i denne perioden i betraktning. I begynnelsen av 2009 var hele verdensøkonomien under et voldsomt press. Alle piler pekte nedover og den russiske økonomien ble spesielt hardt rammet. Som figur 2¹⁴ illustrerer, gikk rubelen kraftig ned i forhold til både dollar og euro, og Russlands internasjonale reserver ble redusert med en skremmende hastighet. Oljeprisen hadde høsten 2008 falt kraftig og Russland hadde gode grunner til å ville ha en høyest mulig pris for gass til Ukraina raskest mulig da en lavere oljepris også snart ville få konsekvenser for prisen på gass. Prisen på gass blir regnet ut fra oljeprisen med seks til ni måneders tidsforsinkelse. På spørsmål om prisen på gass til Ukraina i et intervju i januar 2009, svarte Aleksander Medvedev at Ukraina selvsagt ville få redusert prisen samtidig med andre når dette ville bli aktuelt (*Ekho Moskvy* 12.01.2009). Med dette utsagnet antydte Medvedev at prisen på gass til Ukraina i fremtiden vil bli bestemt av oljeprisen på lik linje med andre land i Europa. Medvedev var av denne årsak fast bestemt på å ville ha \$450 tkm. Det at gassregningene ble betalt i dollar ga nok et ekstra incentiv til å kreve høyere pris da rubelen hadde falt kraftig i forhold til denne valutaen.

¹⁴ Financial Times 10.02.2009.

Figure 2 Reversing reserves

Det var helt klare økonomiske årsaker for Russland til et ønske om å øke prisen på gass. De økonomiske konsekvensene for Russland ved lave priser var store og å 'agree on delivering gas to Belarus and Ukraine on prices more than twice lower than to Poland or Germany, while also agreeing on importing gas from Central Asia at about the same prices, [...] the margin of profit on that indirect transit has become very low' (Baev 2008:153). Det politiske argumentet i forbindelse med ukrainsk medlemskap i NATO hadde også falt litt i skyggen. Det var klart lenge før desember at et ukrainsk medlemskap i alliansen ikke ville være på dagsorden foreløpig.

Forhandlingene i slutten av 2008 kan, som de gjorde i slutten av 2005, bidra til å gi en forklaring som tyder på at det er økonomiske årsaker som ligger under Russlands handlinger i denne konflikten og at situasjonen best kan forklares i lys av kompleks interdependens og Russlands sårbarhet i gassektoren. Memorandumet som ble underskrevet av Putin og Tymosjenko i oktober ga uttrykk for at det var mulig å komme frem til en løsning som ville ha ført til en kontrakt for gasshandelen mellom landene i 2009. Memorandumet inneholdt føringer på gasshandelen som i det hele var ganske fordelaktige for Ukraina. Betingelsen for at disse skulle tre i kraft fra 2009 var at Ukraina innen den tid hadde betalt den utestående energigjelden. I desember var det klart at Ukraina ikke var villig til å gjøre dette på tross av at landet ifølge IMF 'has the means to pay' (Wagstyl & Olearchyk 17.12.2008).

Prisforslagene Russland kom med tyder også på at landet i utgangspunktet var interessert i å tilby Ukraina en myk overgang til markedspris på gass, noe som er i tråd med hva jeg forventer i teorikapitlet i forbindelse med kompleks interdependens. I begynnelsen av forhandlingene kom landet med et forslag om at Ukraina skulle betale \$250 tkm i 2009 (Vesti 08.01.2009). Det interessante er at dette tilsvarte en prisøkning på mellom 35% og 40%, akkurat samme økning som under forhandlingene de to foregående årene og verken mer eller mindre fordelaktig enn da Janukovitsj satt ved forhandlingsbordet. Denne prisen var også fortsatt under prisen på gass til Tyskland som på daværende tidspunkt lå på \$280 tkm (Fedynsky 02.01.2009). Dette er et klart tegn på at Gazprom forsøker å være konsekvent i gasshandelen med Ukraina. På en pressekonferanse 8. januar 2009 fortalte Putin at Russland først hadde forlangt \$250 tkm for gass til Ukraina på tross av at Russland selv måtte betale \$340 tkm for gass fra Sentral-Asia. Ukraina var likevel ikke villig til å betale dette og kom med forslag om å betale \$235 tkm (Vesti 08.01.2009).

Russland gikk ikke med på dette og kom med nok et forslag. Dette var fortsatt på \$250 tkm, men i tillegg ville Russland gi Ukraina tilgang til å selge gass videre til Europa sammen med Gazprom. Dette ville ifølge Putin ha gitt Ukraina mulighet til å tjene gode penger på videreeksport til Europa slik at den reelle prisen på gass til landet ville ha blitt \$235 tkm. Heller ikke dette var Ukraina villig til å gå med på og sa ifølge Putin at en slik ordning kunne blitt brukt mot den ukrainske regjeringen i en innenrikspolitisk kamp før valget våren 2009 (Vesti 08.01.2009).

I lys av kompleks interdependens og Russlands sårbarhet i gassektoren kan konflikten i 2009 tolkes som et forsøk fra Russland å påvirke EU til å innse nødvendigheten av å bygge den nordeuropeiske gassrørledningen som skal gå direkte fra Russland til Tyskland. Dette kan også forklare hvorfor Russland i slutten av forhandlingene tok sjansen og var lite villig til å inngå kompromisser på gassprisen til Ukraina. Putin var åpen på pressekonferansen 8. januar 2009 da han understreket viktigheten av å gå over til markedspriser på gass. I denne forbindelse nevnte han den nord-europeiske gassrørledning som et viktig steg i denne retningen for å unngå noe av risikoen ved å transportere gass gjennom transittland.

Det er klart det er viktig for Russland å forsøke og redusere sin sårbarhet, og å bygge den nord-europeiske gassrørledningen kan bidra til å redusere denne sårbarheten. Putin uttalte at han ikke forstår hvorfor prosjektet om å bygge en slik gassrørledning skulle være problematisk for verken Hviterussland, Ukraina eller andre land. Som han forklarer, er det snakk om en diversifisering av gassleveransene til Europa noe som vil føre til en 'mer sivilisert, transparent og trygg gasshandel for alle parter' (Vesti 08.01.2009). Putin gir også uttrykk for at Russland har en reserveplan dersom den nord-europeiske rørledningen ikke blir bygget. Han forklarer at Russland vil måtte fokusere i større grad på LNG og å bygge rørledninger til Kina. Dette vil føre til en prisøkning i Europa. På denne måten forsøker Putin å få EU til å se nødvendigheten av byggeprosjektet ved å argumentere for at Ukraina ikke er et pålitelig transittland.

Russland og Ukraina ble etter hvert enige om prisen på gass det første kvartalet i 2009 og det kan være at gassrelasjonene mellom de to landene

blir noe mer forutsigbart etter denne konflikten. Medvedev's antydning om å knytte prisen på gass med prisen på olje slik det gjøres i forhold til andre importland, er tegn på dette og at det er mer økonomi enn maktambisjoner bak Russlands ønske om markedspriser på gass. Det at transittselskapene skal bort fra gasshandelen mellom landene er et positivt tegn og det at Ukraina nå bruker mindre gass enn hva landet gjorde tidligere samtidig som de betalte gassregningen i tide våren 2009 er indikatorer på at gassrelasjonene beveger seg i riktig retning. Det er imidlertid stor uro i EU etter konflikten i januar og det er liten tvil om at begge landene har blitt påført store kostnader i form av skader på ryktet som pålitelige aktører i gasshandelen videre til Europa. Hvilke konsekvenser dette får for Russland og Ukraina i fremtiden vil sannsynligvis avhenge av hvordan landene løser fremtidige konflikter i forhold til gassrelasjonene, konflikter som nesten med sikkerhet vil oppstå igjen.

7 Konklusjon

Utgangspunktet for denne rapporten er debatten om hva som ligger bak gasskonfliktene mellom Russland og Ukraina. Er det utenforliggende forhold som er avgjørende slik mange hevder, eller må konfliktene forstås som et utslag av de spesielle relasjonene mellom de to landene innenfor gassektoren?

Store deler av media og samfunnsforskningen er av den oppfatning at Russland bruker gass som virkemiddel til å løse politiske konflikter i de bilaterale relasjonene med Ukraina, nærmere bestemt søker Russland å oppnå politiske innrømmelser fra Ukraina på sentrale politikkområder. Denne forklaringen er gått etter i sømmene ved å bruke neoklassisk realisme med en forventning om at Kremles kontroll over Russlands gassressurser fører til en bruk av disse ressursene som instrument til å få politisk innflytelse over Ukraina.

Den andre forklaringen – at konfliktene har sitt utspring i gassrelasjonene i seg selv – der elementer som eksport, import og transitt inngår – er blitt drøftet innenfor et annet teoretisk rammeverk. Kompleks interdependens er anvendt for å vurdere om sårbarhets- og følsomhetsaspektet spesielt innenfor gassektoren, vil føre til at Russland holder gassektoren adskilt fra den politiske sfæren.

Denne rapporten går både i dybden og i bredden over en lang periode. Formålet har vært å forstå relasjonene mellom Russland og Ukraina innenfor gassektoren i en større sammenheng. Datamaterialet analysen baserer seg på er en omfattende samling av først og fremst avisartikler, men også tidsskrifter og rapporter. I analysen er det vist at hver av de to teoretiske perspektivene har forklaringskraft. Forventningene om makt- og sikkerhetsinteresser som avgjørende har fått en viss støtte. I deler av den undersøkte perioden finnes det tegn som tyder på at gassvåpenet ble brukt for å påvirke Ukraina til å samarbeide innenfor SUS og til å gå med på Russlands krav under en av svartehavsflåteforhandlingene. Det finnes også flere tegn til at gass kan ha blitt brukt til å forhindre en ukrainsk tilnærming til NATO.

Gjennom diskusjonen mener jeg imidlertid at kompleks interdependens bedre kan forklare større deler av det empiriske materialet enn neoklassisk realisme gjør. Gjennom kompleks interdependens har jeg vist at de russiske gassrelasjonene overfor Ukraina er mer preget av økonomiske beveggrunner enn makt- og innflytelsesambisjoner. Ukraina har gjennom hele perioden vært en vanskelig kunde. Landet har hatt en tilnærmet konstant gassgjeld på \$1-2 milliarder. Mange og omfattende runder med forhandlinger har ført til få forbedringer og har gitt Gazprom incentiver til å true med avstengning, redusere eller stenge av gasstilførselen til Ukraina. Russlands vilje til kompromissløsninger og omfattende bruk av ressurser på forhandlinger kan forklares i lys av landets sårbarhet i gasssektoren.

Flere tegn tyder på at gasssektoren er svært kompleks, vanskelig å kontrollere og at gasssektoren blir holdt adskilt fra den politiske sfæren. Gazprom har gjennom den undersøkte perioden redusert eller stengt av gasstilførselen med jevne mellomrom, bortsett fra perioden 2000-2005. Selskapet har gjort dette også på tidspunkter der det er tegn til forbedrede politiske relasjoner mellom Russland og Ukraina. Selskapet har også stengt av gass til kunder innenriks av samme årsaker som de gitt til Ukraina. Det samme gjelder flere andre land innenfor SUS-området. Kun én gang har gass blitt knyttet ekplisitt opp til politikk. Dette forekom i 1993 under Jeltsin for deretter ikke å gjenta seg. Enkelte offisielle representanter for Ukraina forteller selv at Ukraina bør bli flinkere til å betale, og en beskyldning mot Russland for bruk av gassvåpenet nevner de ikke. Kompleksiteten i gasssektoren gjør også gassvåpenet lite presist. En av kjernesakene til den pro-russiske delen av eliten i Ukraina er lav pris på gass. Det må følgelig være lite effektivt å bruke gassvåpenet dersom Russlands ambisjoner skulle være å påvirke innenrikspolitiske forhold i Ukraina.

Gazproms incentiver til å øke prisen på gass til Ukraina har vært flere, spesielt fra 2005 til i dag. Prisøkningen til Tyskland har vært kraftig, det samme gjelder prisen Russland må betale for sentralasiatisk gass. Gazprom har lenge ønsket å gå over til en markedsbasert fastsetting av prisen på gass og da Ukraina i 2005 foreslo en markedsbasert prisfastsetting på transitt av gass var dørene åpnet for å gjøre det samme i forhold til prisen på gass. Etter dette ble vedtatt har prisøkningen blitt foretatt gradvis og konsekvent uavhengig av hvem som har vært tilstede ved forhandlingsbordet, politiske konflikter og hvilken pris Russland har måttet betale for sentralasiatisk gass. Gjennom å være konsekvent, vise vilje til kompromiss og forhandling, har Russland vist en forsiktighet som kan ses i lys av kompleks interdependens og landets sårbarhet i gasssektoren. Gazproms viktige rolle i det russiske budsjettet, ønsket om å ivareta ryktet som en pålitelig gassleverandør og rollen til internasjonale organisasjoner som IMF og Verdensbanken er alle faktorer som kan ha bidratt til at Russland holder gasssektoren adskilt fra politiske konflikter med Ukraina.

Mitt bidrag med denne rapporten blir derfor at debatten om det russiske gassvåpenet må modifieres og at bildet av de bilaterale gassrelasjonene mellom Russland og Ukraina også kan ses i et økonomisk perspektiv.

Debatten rundt det russiske gassvåpenet har vært preget av innlegg som undersøker én eller to konflikter i gassrelasjonene mellom Russland og

Ukraina. Enkelte har henvisninger til at gassrelasjonene var problematiske også på 1990-tallet. Det er imidlertid ingen som har en systematisk gjennomgang av hvor omfattende gassrelasjonene mellom de to landene har vært i perioden fra slutten av 1991 til begynnelsen av 2009. Mitt andre bidrag er derfor at jeg har identifisert og systematisert de fleste konfliktene i gassektoren mellom Russland og Ukraina fra Sovjetunionens oppløsning. Som følge av dette har jeg vist at de mye omtalte konfliktene i 2006 og 2009 på langt nær er noe nytt fenomen. De to nyeste konfliktene er heller eksempler på en gjentakelse av relasjoner som tilnærmet var normalen på 1990-tallet.

Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på rapportens svakheter og begrensede rekkevidde. Aspekter som årsaken til prisforskjellene på gass til landene i Europa og transittselskapenes rolle i gassektoren blir ikke gjennomgått av årsaker nevnt i metodekapitlet. Å få innsikt i disse aspektene ville helt klart vært relevant i forhold til denne rapporten. Utelatelsen er derfor en svakhet og kan være med på å svekke den overordnede konklusjonen. Likevel mener jeg det finnes grunnlag for å hevde at det hovedsakelig er økonomiske beveggrunner bak Russland og Gazproms handlinger overfor Ukraina i gassektoren.

Kildeliste

- Ahrend, R., & Tompson, W. (2005). Unnatural monopoly: The endless wait for gas sector reform in Russia. *Europe-Asia studies*, 57 (6), 801-821.
- Andersen, S. S. (2005). *Case-studier og generalisering – Forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Baev, P. (12.09.2005). Gazprom`s new european route: Cry Ukraine? I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: [www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=30838](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=30838) [Lesedato 31.10.2008].
- Baev, P. K. (2008). *Russian energy policy and military power. Putin`s quest for greatness*. London: Routledge.
- Balkovsky, P. (01.12.1994). Kiev admits diverting Russian gas. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=345500&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- Balmaceda, M. M. (1998). Gas, oil and the linkages between domestic and foreign policies: The case of Ukraine. *Europe-Asia studies*, 50 (2), 157-286.
- Bang, H. K. (03.01.2009). Russland dobler prisen på gass. I: *Dagsavisen*. URL: www.dagsavisen.no/utenriks/article389640.ece [Lesedato 05.01.2009].
- BBC Russian. (31.12.2005). Ukraina otvergla gazovoje predlozhenije Rossii. I: *BBC Russian*. URL: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_4571000/4571780.stm [Lesedato 02.12.2008].
- Belton, C. (19.02.2004). Gazprom cuts supplies to Europe. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=232762&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=927 [Lesedato 15.04.2009].
- Bintsjuk, P. (20.04.2000). Kaljuzjnyj sdélal biznes na dolgakh. I: *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=145946&print=true [Lesedato 17.02.2009].
- Blagov, S. (2005). Russia and Ukraine agree to disagree on gas supplies. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370571 [Lesedato 31.10.2008].
- Bovt, G., & Kalasjnikova, N. (16.02.1996). Kiev ne zaplatit Moskve, poka etovo ne potrebuje Zapad. I: *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=126993&print=true [Lesedato 14.02.2009].
- Boyes, R. (07.01.2009). Comment: Gazprom is not a market player, it's a political weapon. I: *The Times*. URL: www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article5458245.ece [Lesedato 07.01.2009].
- BP statistical review of world energy. (2008). URL: www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGIN/G/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf [Lesedato 15.05.2009].

- Bukkvoll, T. (2001). Off the cuff politics: Explaining Russia's lack of Ukraine strategy. *Europe-Asia studies*, 53 (8), 1141-1157.
- Bukkvoll, T. (2004). *The state as purpose, the state as property - National and private interests in the foreign policies of Russia, Ukraine and Kazakhstan*. URL: www.diva-portal.org/ntnu/abstact.xsql?dbid=555 [Lesedato 09.01.2009].
- Carnegie Endowment. (24.05.2004). *Russian-Ukrainian relations*. URL: www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=print&id=708 [Lesedato 30.01.2009].
- Chalupa, I. (2008). Holodomor is Ukraine's never-ending trauma. I: *Radio Free Europe/Radio Liberty*: www.rferl.org/articleprintview/1357818.html [Lesedato 09.12.2008].
- Champion, M. (25.02.1993). Energy wars: Ukraine, Russia as reluctant allies. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=219258&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850&new=Y [Lesedato 16.04.2009].
- Clover, C., & Olearchyk, R. (2009). Ukrainian infighting gives Russia the edge in public relations war. I: *The Financial Times*. URL: www.ft.com/cms/s/0/c2ad5658-d86f-11dd-bcc0-000077b07658.html [Lesedato 03.01.2009].
- Collier, D. (1993). The comparative method. I A. Finifter (Red.), *Political science; The state of the discipline II* (ss. 105-119). Washington D.C.: American political science association.
- Danielyan, E. (2005). Surge in Russian gas prices raises eyebrows in Armenia. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370561 [Lesedato 31.10.2008].
- D'Anieri, P. (1997). Nationalism and international politics: Identity and sovereignty in the Russian-Ukrainian conflict. *Nationalism and ethnic politics*, 3 (2), 1-28.
- D'Anieri, P. J. (1999). *Economic interdependence in Russian-Ukrainian relations*. Albany: State university of New York press.
- Dubien, A. (2007). *The opacity of Russian-Ukrainian energy relations*. Paris: IFRI - Russia/NIS center.
- Dubik, M. (05.06.1994). Gazprom cuts deliveries to regions. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=213144&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- Dubik, M. (26.06.1993). In Kiev, gas feud settled. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/article/852/49/218029.htm [Lesedato 16.04.2009].
- Ekho Moskvy. (30.12.2008). *Klitsj: Rossija - gasovyj diktator?* URL: www.echo.msk.ru/programs/klinch/562693-echo.phtml [Lesedato 30.12.2008].
- Ekho Moskvy. (07.01.2009). *Tsjto proizkhodit mezjdu Rossijej i Ukrainoj*. URL: www.echo.msk.ru/programs/beseda/564560-echo.phtml [Lesedato 08.01.2009].

- Ekho Moskvyy. (08.01.2009). *Kredit Doverija*. URL: www.echo.msk.ru/programs/creditworthiness/564541-echo.phtml [Lesedato 09.01.2009].
- Ekho Moskvyy. (09.01.2009). *Fragment press-konferentsii V.V.Putina inostrannym CMI*. URL: www.echo.msk.ru/programs/beseda/564847-echo.phtml [Lesedato 09.01.2009].
- Ekho Moskvyy. (12.01.2009). *Intervju*. URL: <http://echo.msk.ru/programs/beseda/565572-echo.phtml> [Lesedato 12.01.2009].
- Elder, M. (13.02.2008). 11th-hour gas deal offers transparency. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=302177&print=Y [Lesedato 27.04.2009].
- Eremenko, A. (19.04.2008). Potjanet li ukrainskaja ekonomika tsenu gaza v 300 dollarov? I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.zn.ua/2000/2229/62748/?printpreview [Lesedato 17.03.2009].
- Expert Online 2.0. (23.01.2006). *Ukraine: A view through the gas pipe*. URL: http://eng.expert.ru/printissues/expert/2006/03/ukraina_red/ [Lesedato 17.03.2009].
- Fedynsky, P. (02.01.2009). Russia and Ukraine remain at odds over gas price. I: *Voanews*. URL: www.voanews.com/english/archive/2009-01/2009-01-02-voa23.cfm?moddate=2009-01-02 [Lesedato 01.04.2009].
- Feldhusen, A. (1999). The 'Russian factor' in Ukrainian foreign policy. *The Fletcher forum of world affairs*, 23 (2), 119-137.
- Financial Times. (10.02.2009). *Russia's debt*. URL: www.ft.com/cms/s/1/d03a7cec-f755-11dd-81f7-000077b07658.html [Lesedato 10.05.2009].
- Gelb, B. A. (2007). *Russian Natural Gas: Regional Dependence*. URL: <http://fas.org/sgp/crs/misc/RS22562.pdf> [Lesedato 29.08.2008].
- Gerring, J. (2007). *Case study research - principles and practices*. New York: Cambridge university press.
- Gismatulin, E. (14.12.1999). Kalyuzjny threatens to cut gas to Ukraine. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/article/850/49/268895.htm [Lesedato 15.04.2009].
- Gismatulin, E. (21.12.1999). Gazprom to shed uneconomic assets. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=268614&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].
- Gordeyev, A. (12.01.1995). Gazprom seeks repayment in pipelines. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=344177&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- Gordeyev, A. (15.04.1995). Gazprom's prospects bright, but paid debts are welcome. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=340356&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- Guillet, J. (08.11.2002). Gazprom's got West-Europeans over a barrel. I: *The Wall Street Journal*. URL: <http://online.wsj.com/article/SB103671049532308148-search.html?collection=wsjie%25> [Lesedato 31.10.2008].

- Hedenskog, J. (2004). *The Ukrainian dilemma: Relations with Russia and the West in the context of the 2004 presidential elections*. Stockholm: FOI - Swedish defence research agency.
- Hedenskog, J. (2006). *Ukraine and NATO: Deadlock or re-start?* Stockholm: FOI - Swedish Defence Research Agency.
- Hedenskog, J., & Larsson, R. L. (2007). *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*. URL: <http://www2.foi.se/rapp/foir2280.pdf> [Lesedato 10.08.2008].
- Johansen, R. (2008). *Russisk gass til Ukraina: Utpressningspolitikk eller økonomisk logikk?* Oslo: Semesteroppgave i internasjonal energi-politikk.
- Johnson's Russia List. (2002). *March 2002 - Some thoughts on Gazprom*. URL: www.cdi.org/russia/johnson/6163-12.cfm [Lesedato 31.10.2008].
- Keohane, R. O. (2005). *After Hegemony Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: Princeton university press.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2001). *Power and Interdependence*. New-York: Longman.
- Khotin, R. (31.05.1997). Chernomyrdin, Ukraine sign accord on debt restructuring. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=306370&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].
- Kolesnik, J. (16.12.1995). Moskva za nami! I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.zn.ua/2000/2229/4758/?printpreview [Lesedato 17.03.2009].
- Kolstø, P. (2009). Ukraina - historie. I: *Store Norske Leksikon*. URL: www.snl.no/Ukraina/historie [Lesedato 30.03.2009].
- Kommersant. (07.03.2000). *Moskva zagovorila s Kijevom na jazyke MVF*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=142068&print=true [Lesedato 16.02.2009].
- Kommersant. (19.04.2000). *Ukraina na vydanje - Vladimira Putina svjazyvajet s Kijevom bolsje tsjem družjba*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=145765&print=true [Lesedato 17.02.2009].
- Kramer, A. E. (24.08.2006). Ukraine's premier pledges to stop taking gas from Russian pipes. I: *The New York Times*. URL: www.nytimes.com/2006/08/24/world/europe/24ukraine.html?scp=2&sq=russia+ukraine&st=nyt [Lesedato 13.04.2009].
- Kramer, A. (25.10.2006). Natural gas price to rise. I: *The New York Times*. URL: <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F05E5DF143FF936A15753C1A9609C8B63&scp=16&sq=russia+ukraine&st=nyt> [Lesedato 13.04.2009].
- Kramer, A. E. (02.08.2007). Russia threatens to cut in Belarus gas supply. I: *The New York Times*. URL: www.nytimes.com/2007/08/02/world/europe/02russia.html?scp=82&sq=russia+ukraine&st=nyt [Lesedato 14.04.2009].

- Kramer, A. E. (06.02.2008). Ukraine joins W.T.O. I: *The New York Times*. URL: www.nytimes.com/2008/02/06/business/worldbusiness/06trade.html?_r=1 [Lesedato 13.04.2009].
- Kupchinsky, R. (28.12.2005). Russia/Ukraine: Time running out in gas dispute. I: *Radio Free Europe/Radio Liberty*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1064244.html [Lesedato 31.10.2008].
- Kuzio, T. (2000). Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM. *European Security*, 9 (2), 81-114.
- Kuzio, T. (2003). National identities and virtual foreign policies among the eastern slavs. *Nationalities Papers*, 31 (4), 431-452.
- Kuzio, T. (25.02.2005). Ukraine moves a step closer to Europe. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369325 [Lesedato 31.10.2008].
- Kuzio, T. (20.04.2005). Ukraine asks Russia to begin preparations for withdrawing black sea fleet. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369617 [Lesedato 31.10.2008].
- Kuzio, T. (27.04.2005). Kyiv continues to redefine relations with Russia. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369655 [Lesedato 31.10.2008].
- Kuzio, T. (19.08.2005). Tangled Russian-Ukrainian gas deals provide opportunities for corruption, influence. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370177 [Lesedato 31.10.2008].
- Kuzio, T. (2008). Russian-Ukrainian relations reveal deeper problems. I: *Jamestown*. URL: [www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=33725](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=33725) [Lesedato 13.02.2009].
- Kuzio, T. (2009). Ukraine: At centre stage with or without Europe? Seminar. Oslo: NUPI, 12.05.2009.
- Larsson, R. L. (2006). *Russia's energy policy: Security dimensions and Russia's reliability as an energy supplier*. Stockholm: FOI – Swedish Defence Research Agency.
- Larsson, R. L. (2006). *Rysslands energipolitik och pålitlighet som leverantör - Risker och trender i ljuset av den rysk-ukrainska gaskonflikten 2005-2006*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Makarov, A. (31.05.1997). Ekonomitsjeskie aspekty bratstva. I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.mirror.kiev.ua/2000/11790/ [Lesedato 02.04.2009].
- Makarov, A. (07.06.1997). Drusjba i aljans. I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.mirror.kiev.ua/1000/11874/ [Lesedato 02.04.2009].
- Maksymiuk, J. (29.11.2005). Russia/Ukraine: The gas impasse. I: *Radio Free Europe/Radio Liberty*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1063355.html [Lesedato 31.10.2008].

- Maksymiuk, J. (22.12.2005). Ukraine/Russia: Will Russian-Ukraine gas row go to Swedish arbitration? I: *Radio Free Europe/Radio Liberty*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1064092.html [Lesedato 31.10.2008].
- Maksymiuk, J. (29.12.2005). Ukraine: Will president Yushchenko survive gas attack from Moscow? I: *Radio Free Europe/Radio Liberty*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1064277.html [Lesedato 31.10.2008].
- Marone, J. (17.11.2008). Ukraine's independence dependent on relations with Russia. I: *Unian*. URL: www.unian.net/news/print.php?id=284961 [Lesedato 02.02.2009].
- Medvedev, A. (2008). Is Gazprom`s strategy political? I: *Europe`s World*. URL: www.europesworld.org/Francais/EWSettings/Article/tabid/190/ArticleType/articleview/ArticleID/21177/Default.aspx [Lesedato 23.10.2008].
- Medvedev, D. (11.02.2008). Medvedev: Gaz ne khaljava. I: *Grani*. URL: <http://grani.ru/Economy/p.133417.html> [Lesedato 23.10.2008].
- Ministerstva promysjlennosti i trgovli Rossiskoj Federatsii. (2003). *Energetitsjeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda*. URL: www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1/print [Lesedato 23.10.2008].
- Morrison, J. (1993). Pereyaslav and after: The Russian-Ukrainian relationship. *International affairs*, 69 (4), 677-703.
- Mostovaja, J. (22.04.2000). Na pervoj vstretse ne verbujut. I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.mirror.kiev.ua/1000/1600/26796/?printpreview [Lesedato 17.02.2009].
- Myers, S. L. (04.08.2006). Ukraine leader forms alliance with rivals. I: *The New York Times*. URL: www.nytimes.com/2006/08/04/world/europe/04ukraine.html?scp=6&sq=russia+ukraine&st=nyt [Lesedato 13.04.2009].
- Nation, R. C. (2000). *NATO's relations with Russia and Ukraine*. Pennsylvania: U.S. army war college.
- Ogryzko, V. (26.04.2008). Vladimir Ogryzko: 'Ukraina stanet tsjlenom NATO i budet imet dobrososedskije odnosjenija s Rossijej'. I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.zn.ua/1000/1600/62856/ [Lesedato 31.03.2009].
- Oldberg, I. (1998). *Konflikter och samarbete: Ukrainas relationer med Rysland under 1990-talet*. Stockholm: FOA – Försvarets forskningsanstalt.
- Orban, A. (2008). *Power, energy, and the new Russian imperialism*. London: Praeger security international.
- Paillard, C. A. (2007). *Gazprom, the fastest way to energy suicide*. Paris: IFRI Russia/NIS center.
- Pannier, B. (2008). Gazprom works to advance Russia`s interests in central Asia. I: *Radio Free Europe Radio Liberty*. URL: www.rferl.org/content/Gazprom_Advances_Russias_Interests_In_Central_Asia/1331056.html [Lesedato 23.10.2008].

- Paris, J. A. (30.12.2005). Ukraine vs Russia: Tales of pipelines and dependence. I: *European Tribune*. URL: www.eurotrib.com/story/2005/12/30/173336/17 [Lesedato 30.10.2008].
- Pritula, A. (14.06.1997). Mer Sevastopolja: Podpisanije soglasjenij po tsjfnе oznatsjajet resjenija vsekh problem. I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.mirror.kiev.ua/1000/11958/ [Lesedato 02.04.2009].
- Radio Free Europe/Radio Liberty. (25.12.2005). *Gazprom threatens to cut gas supply to Ukraine*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1064151.html [Lesedato 31.10.2008].
- Radio Free Europe/Radio Liberty. (29.12.2005). *Putin: Gas dispute turning into 'real crisis'*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1064279.html [Lesedato 31.10.2008].
- Radio Free Europe/Radio Liberty. (31.12.2005). *Putin makes last-minute offer in Ukraine gas dispute*. URL: www.rferl.org/articleprintview/1064326.html [Lesedato 31.10.2008].
- Romanova, L. (10.06.2000). Gaz stanjet dorozje. I: *Novaja Gazeta*. URL: www.ng.ru/printed/8388 [Lesedato 10.03.2009].
- Rose, G. (1998). Review article: Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World Politics*, 51 (1), 144-172.
- Salimov, M. (27.08.1993). Sokrasjtsjenije postavok gaza na Ukrainu - Rossija Ukraine perekryvajet gaz. I: *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=57853&print=true [Lesedato 16.02.2009].
- Salimov, M. (12.03.1994). Peregovory po gazu - 'Gazprom' otlozjil gazovuju ataku na mesjats. I: *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=73367&print=true [Lesedato 16.02.2009].
- Schmidt, B. C. (2005). Competing realist conceptions of power. *Journal of international studies*, 33 (3), 523-549.
- Schweller, R. L. (1998). *Deadly imbalances - Tripolarity and Hitler's strategy of world conquest*. New York: Columbia University Press.
- Seljanikov, G. (06.05.1994). Opyt borby s njeplatesjami perenositsa s SNG na Rossiju. I: *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=77991&print=true [Lesedato 05.03.2009].
- Semenenko, I. (10.11.1999). Ukraine agrees to swap freighters for gas debt. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=270291&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].
- Semenenko, I. (11.02.2000). Firms eyes ukrainian gas debts. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=266819&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850&new=Y [Lesedato 15.04.2009].
- Sjelesjko, V. (12.04.2008). Strana dolsjna nemedlenno gotovitsja k mirovym tsenam na gaz. I: *Zerkalo Nedeli*. URL: www.zn.ua/2000/2229/62669/ [Lesedato 19.11.2008].

- Smirnov, K. (12.04.1994). \$800 mln dolsjniki khotjat vernut korabljami. I: *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=75901&print=true [Lesedato 05.03.2009].
- Socor, V. (22.06.2005). This year, Ukraines gas woes begin early. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369922 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (05.07.2005). Ukraine's reputation at stake in gas trade with Russia. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369970 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (19.07.2005). A short-term solution to Ukraine's supply of Russian gas. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370030 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (09.09.2005). Political ramifications of Ukraine's gas supply problems. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370195 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (09.12.2005). Russia insists on transforming the terms of gas trade with Ukraine. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370585 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (12.12.2005a). Does Ukraine really have counter levers for gas supplies? I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370591 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (12.12.2005b). Kremlin has upper hand in gas negotiations with Ukraine. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370590 [Lesedato 31.10.2008].
- Socor, V. (16.12.2005). Ownership of Ukraine's transit system – main stake in the gas dispute with Russia. I: *Jamestown*. URL: [www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=31230&tx_ttnews\[backPid\]=176&no_cache=1](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=31230&tx_ttnews[backPid]=176&no_cache=1) [Lesedato 23.04.2009].
- Stern, J. P. (2005). *The future of Russian gas and Gazprom*. Oxford: Oxford university press.
- Stern, J. P. (2006). *The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.
- Stern, J., Pirani, S., & Yafimava, K. (2009). *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*. Oxford: Oxford institute for energy studies.
- Store Norske Leksikon. (2009). *Samveldet av uavhengige stater*. URL: www.snl.no/Samveldet_av_uavhengige_stater [Lesedato 16.03.2009].
- The Economist. (04.01.1992). *All the fun of Yeltsinland*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocID=1G1:11736915 [Lesedato 17.10.2008].
- The Economist. (04.04.1992). *When the sulking has to stop*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocID=1G1:12106517 [Lesedato 04.04.1992].

- The Economist. (09.05.1992). *The new cold war: Russia and Ukraine*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:12233801 [Lesedato 08.12.2008].
- The Economist. (03.07.1993). *Galloping towards the brink: Ukraine*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:14017648 [Lesedato 15.12.2008].
- The Economist. (11.09.1993). *Warnings from Massandra: Ukraine and Russia*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:14399407 [Lesedato 08.12.2008].
- The Economist. (12.04.1994). *Out of gas: Ukraine*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:15194266 [Lesedato 08.12.2008].
- The Economist. (18.03.1995). *A puzzle: Ukraine and the IMF*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:16679901 [Lesedato 15.12.2008].
- The Economist. (25.03.1995). *Time to scratch*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:16718098 [Lesedato 15.12.2008].
- The Economist. (08.04.1995). *Nicer and nicer: Ukraine*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:16806344 [Lesedato 08.12.2008].
- The Economist. (23.11.1996). *Russia eyes the world*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:18890055 [Lesedato 17.12.2008].
- The Economist. (24.05.1997). *Russia's old imperial map is still shriveling*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:19441803 [Lesedato 17.12.2008].
- The Economist. (05.06.1999). *Ukraine's two minds*. URL: www.highbeam.com/DocPrint.aspx?DocId=1G1:54814561 [Lesedato 15.12.2008].
- The Economist. (25.11.2004). *Ukraine on the brink*. URL: www.economist.com/displayStory.cfm?Story_ID=E1_PQNSNSJ [Lesedato 01.16.2009].
- The Economist. (02.12.2004). *Ukraine's election. Russian roulette*. URL: www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=3446301 [Lesedato 15.12.2008].
- The Economist. (12.04.2007). *A bear at the throat*. URL: www.economist.com/displaystory.cfm?story_ID=9009041&source=login_paybarrier [Lesedato 17.05.2009].
- The Economist. (13.11.2008). *Looking west, hopefully*. URL: www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=12609773 [Lesedato 13.04.2009].
- The Economist. (11.12.2008). *What about NATO?* URL: www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=12758375 [Lesedato 04.13.2009].

- The Economist. (07.01.2009). *Cold shoulders*. URL: www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=12884378 [Lesedato 01.04.2009].
- The Economist. (27.02.2009). *The spectre of default*. URL: www.economist.com/agenda/displaystory.cfm?story_id=13208662 [Lesedato 13.04.2009].
- The Moscow Times. (25.02.1993). *Importer: Gas feud costly*. URL: www.moscowtimes.ru/article/852/49/219272.htm [Lesedato 16.04.2009].
- The Moscow Times. (02.11.1993). *State aid for Gazprom*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=216761&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- The Moscow Times. (10.08.1994). *Russia threatens gas cutoff for indebted Belarus, Ukraine*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=349510&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- The Moscow Times. (15.09.1994). *Gazprom cuts supply to Ukraine*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=348229&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- The Moscow Times. (21.03.1995). *Kiev debt deal signed*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=341426&print=Y [Lesedato 16.04.2009].
- The Moscow Times. (24.07.1997). *Kiev denies gas rift*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=303706&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850&login=yes [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (06.12.1997). *Gazprom missing gas*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=296604&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (07.03.1998). *Ukraine to pay off huge gas debt*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=294245&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850&login=yes [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (16.03.1998). *Gazprom shifts over Kiev debt*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=294289&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (13.02.1998). *Ukraine gas bill grows*. URL: www.moscowtimes.ru/article/850/49/294936.htm [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (13.01.1999). *Gazprom chief tells Ukraine to stop stealing gas*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=281481&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (22.01.2000). *Ukraine will speed up future debt payments*. URL: www.moscowtimes.ru/article/850/49/267649.htm [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (20.06.2000). *Kremlin stays away from black sea NATO exercises*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=261812&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 15.04.2009].

- The Moscow Times. (15.05.2002). *NATO, Russia embark on a new era*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=246539&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=911 [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (21.04.2003). *Ukraine agrees to pay \$1,4bln gas bill*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=238958&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=923 [Lesedato 15.04.2009].
- The Moscow Times. (30.11.2006). *NATO feeling expansive at summit*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=200561&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850 [Lesedato 14.04.2009].
- The Moscow Times. (08.12.2006). *Ivanov warns Ukraine joining NATO comes with a big price*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=200376&IBLOCK_ID=49&SECTION_ID=850&new=Y [Lesedato 14.04.2009].
- The Wall Street Journal. (05.01.2009). *Gazprom's lessons - Europe has failed to learn them*. URL: <http://online.wsj.com/article/SB123119965376855551.html> [Lesedato 05.01.2009].
- Timosjenko, V. (11.12.1999). Torgovaja vojna mezjdu Kievom i Moskovoj. I: *Novaja Gazeta*. URL: www.ng.ru/printed/3081 [Lesedato 19.11.2008].
- Tolz, V. (2002). Rethinking Russian-Ukrainian relations: a new trend in nation-building in post-communist Russia? *Nations and Nationalism*, 8 (2), 235-253.
- Torbakov, I. (18.03.2005). Ukraine continues to challenge Russia's role as a center of gravity in post-soviet lands. I: *Eurasia Daily Monitor*: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369445 [Lesedato 31.10.2008].
- Torbakov, I. (08.04.2005). Moscow warily eyes Yushchenko's hero's welcome in Washington. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369573 [Lesedato 31.10.2008].
- Torbakov, I. (02.12.2005). Kremlin uses energy to teach ex-soviet neighbors a lesson in geopolitical loyalty. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370546 [Lesedato 31.10.2008].
- Torbakov, I. (11.02.2005). Moscow analysts mull proper strategy toward post-revolutionary Ukraine. I: *Eurasia Daily Monitor*. URL: http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369248 [Lesedato 31.10.2008].
- Tsjernikov, P. (15.03.2004). 5948 del za 1210 dnej. I *Kommersant*. URL: www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=457298&print=true [Lesedato 23.02.2009].
- Vesti. (08.01.2009). *Vstretsja Putina s zjurnalistami*. URL: www.youtube.com/watch?v=kvvBBI29o6I&feature=related [Lesedato 01.04.2009].

- Wagstyl, S., & Olearchyk, R. (16.12.2008). Heat rises in Russia-Ukrainian gas talks. I: *Financial Times*. URL: www.ft.com/cms/s/0/787a705a-cb97-11dd-ba02-000077b07658.html?ftcamp=rss&nclick_check=1 [Lesedato 17.03.2009].
- Washington Post. (2009). *Mr. Putin's cold war*. URL: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/07/AR2009010703412.html?nav=rss_opinions [Hentedato 08.01.2009].
- Wikipedia. (2009). *History of Ukraine*. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Ukraine [Lesedato 30.03.2009].
- Woehrel, S. (2008). *Russian Energy Policy Toward Neighbouring Countries*. URL: www.fas.org/sgp/crs/row/index.html [Lesedato 20.09.2008].
- Yin, R. K. (2003). *Case study research. Design and methods* (3. utg.). London: Sage publications.
- Zerkalo Nedeli. (15.02.1997). *Ukraina i Rossija obsusjdajut vozmosjnoct restrukturizatsii dolga srokom na 25 let*. URL: www.mirror.kiev.ua/2000/10518/?printpreview [Lesedato 10.03.2009].
- Zerkalo Nedeli. (04.12.1999). *'Gazprom' dokumentalno oformil 4 mlrd.* URL: www.mirror.kiev.ua/2000/2250/24181 [Lesedato 08.04.2009].
- Zerkalo Nedeli. (14.03.2009). *Ukraina v janvare potrebila 7,46 mlrd. kubometrov gaza*. URL: www.mirror.kiev.ua/1000/1550/65687 [Lesedato 13.04.2009].
- Zhdannikov, D. (06.02.2002). Gazprom said to cancel pipe plan. I: *The Moscow Times*. URL: www.moscowtimes.ru/articles/detail.php?ID=248666&IBLOCK_ID=44&SECTION_ID=927 [Lesedato 15.04.2009].

The Fridtjof Nansen Institute is a non-profit, independent research institute focusing on international environmental, energy, and resource management. The institute has a multi-disciplinary approach, with main emphasis on political science, economics, and international law. It collaborates extensively with other research institutions in Norway and abroad.

**FRIDTJOF NANSENS INSTITUTT
FRIDTJOF NANSEN INSTITUTE**

**Fridtjof Nansens vei 17, P.O. Box 326, NO-1326 Lysaker, Norway
Phone: (47) 67 11 19 00 – Fax: (47) 67 11 19 10 – E-mail: post@fni.no
Website: www.fni.no**